

NOVÉ HORIZONTY

ČASOPIS PRE TEOLÓGIU, KULTÚRU A SPOLOČNOSŤ

www.novehorizonty.sk

Čo je skutočne teológia
BENEDIKT XVI.

Náboženstvo a nové médiá: reflexia teológa
AVERY DULLES

Starostlivosť o starých a zomierajúcich
MARTIN KOLEJÁK

Akvinského recepcia Augustínovho učenia o milosti
v Sume teologickej I-II q. 109-114
MARTIN VAŠEK

Kresťanská apokryfná literatúra
MARCEL CÍBIK

Marketing katolíckych médií
TERÉZIA RONČÁKOVÁ

Presbytérium a jeho prvky vo svetle katolíckej tradície
a súčasných predpisov
PAVOL ZVARA

4/2011
ročník V.

OBSAH

159	Dynamizmus, ktorý dáva zmysel i budúcnosť ľudskému životu <i>redakcia</i>	EDITORIÁL
160	Čo je skutočne teológia <i>Benedikt XVI.</i>	DOKUMENTY
162	Náboženstvo a nové médiá: reflexia teológa <i>Avery Dulles</i>	PREKLADY
165	Starostlivosť o starých a zomierajúcich <i>Martin Koleják</i>	ŠTÚDIE
170	Akvinského recepcia Augustínovho učenia o milosti v Sume teologickej I-II q. 109-114 <i>Martin Vašek</i>	
175	Kresťanská apokryfná literatúra <i>Marcel Cibik</i>	
181	Marketing katolíckych médií <i>Terézia Rončáková</i>	
190	Presbytérium a jeho prvky vo svetle katolíckej tradície a súčasných predpisov <i>Pavol Zvara</i>	
197	Religiozita Slovákov. Pohľad cez čísla <i>Jozef Žuffa</i>	ČLÁNKY
202	Vatikánsky zápisník <i>Marián Sekerák</i>	UDALOSTI
203		RECENZIE

CONTENTS

	Dynamism Which Gives Human Life its Meaning and Perspective <i>editorial office</i>	EDITORIAL	159
	What is Theology Really About? <i>Benedict XVI.</i>	DOCUMENTS	160
	Religion and New Media: A Theological Perspective <i>Avery Dulles</i>	TRANSLATIONS	162
	Care for the Elderly and Dying <i>Martin Koleják</i>	STUDIES	165
	Reception of Augustine's Teaching on Grace in Aquinas' Summa Theologica I-II q. 109-114 <i>Martin Vašek</i>		170
	Apocryphal Literature in Christianity <i>Marcel Cibik</i>		175
	Marketing in Catholic Media <i>Terézia Rončáková</i>		181
	Sanctuary and its Constituent Parts in Catholic Tradition and under Current Regulation <i>Pavol Zvara</i>		190
	Religiosity of Slovaks in Number <i>Jozef Žuffa</i>	ARTICLES	197
	Vatican's blog <i>Marián Sekerák</i>	AFFAIRS	202
		REVIEWS	203

DYNAMIZMUS, KTORÝ DÁVA ZMYSEL I BUDÚCNOSŤ ĽUDSKÉMU ŽIVOTU

Uplynulý rok charakterizovali predovšetkým štyri významné udalosti, ktoré nielen poznačili život vnútri univerzálnej Cirkvi, ale nanovo poukázali na jej poslanie a úlohu v spoločnosti.

Prvou udalosťou bolo blahorečenie Jána Pavla II., ktoré prebehlo 1. mája v Ríme. Bol to pápež nádeje a pohľadu upreného na budúcnosť Cirkvi i sveta. Jeho apoštolské návštevy dodávali veriacim i všetkým ľuďom dobrej vôle odvahu veriť a dúfať. Slovanský pápež ukázal, že svätec je človek, ktorý pomáha ľuďom vidieť Nekonečno uprostred konečných vecí. Na vlastnom živote priniesol obeť kríža, čím poukázal na rozmer ľudského utrpenia a bolesti, ktorá presahuje pozemské dimenzie.

Druhou udalosťou bolo augustové Svetové stretnutie mládeže v Madride. Približne 2 milióny mladých z celého sveta predstavuje nádej pre Cirkev. Iniciátorom myšlienky stretnutí mladých bol práve blahoslavený Ján Pavol II. Vo svojom posolstve terajší pápež vyzval mladých, aby vydávali svedectvo viery, ktorú tento svet tak veľmi potrebuje. Viera totiž neprotirečí ideálom, po ktorých človek túži, ale naopak, očisťuje ich a zdokonaľuje.

Tretou udalosťou bola v septembri oficiálna návšteva Benedikta XVI. v rodnom Nemecku. Išlo o mimoriadne intenzívne štyri dni (22. - 25. september), počas ktorých pápež predniesol 18 príhovorov. Stretol sa s predstaviteľmi štátov, prehovoril v nemeckom parlamente, absolvoval stretnutie s evanjelickými spoločenstvami, židovskými a moslimskými komunitami. V centre jeho záujmu však bolo predovšetkým spoločné slávenie Eucharistie v Berlíne, Erfurte a Freiburgu, v ktorom povzbudil nemeckých katolíkov, aby si zachovali vieru.

Napokon štvrtou udalosťou bolo stretnutie pápeža Benedikta XVI. s predstaviteľmi svetových cirkví v Assisi 27. októbra. Pred 25. rokmi zvolal prvé stretnutie pápež Wojtyła. Jeho nástupca zdôraznil, že násilie je dôsledkom ľudského „nie“ Bohu, čo prináša krutovládu, lebo človek odmieta akúkoľvek normu a sudcu nad sebou a seba samého pokladá za normu všetkého. Násilie, ktoré zneužíva na svoje ciele náboženstvo, je v skutočnosti „anti-náboženstvom.“ Je úlohou veriacich očistiť vlastnú vieru, aby sa Boh, pravý Boh, stal prístupným všetkým ľuďom.

Uvedené udalosti vyjadrujú esenciálne poslanie Cirkvi. Tá totiž svojím pôsobením má sprítomňovať Božie kráľovstvo. Budúcnosť s Bohom je určená pre toho, kto už teraz prijíma jeho kráľovstvo. Ono prichádza tam, kde človek naň odpovedá svojou vierou.

Teológovia s obľubou používajú výraz „už a ešte nie“ na prítomné Božie kráľovstvo. Na jednej strane v Ježišovej osobe sa definitívnym spôsobom realizuje vláda Boha. Na druhej strane však zdôrazňuje, že ho máme očakávať a učiť svojich učeníkov prosíť o jeho príchod: „Príď tvoje kráľovstvo.“ (Mt 6, 10) Vytvára sa tak napätie resp. dynamizmus, ktorý počas dejín pohýna veriacich v nasledovaní Majstra. Tento dynamizmus má východiskový bod v Božom vstupe do ľudských dejín, ktoré sa uskutočnilo pred 2000 rokmi v osobe Ježiša Krista. Kresťanský letopočet od narodenia Krista tak nie je pre veriacich len jedným z variantov chronologického uvádzania udalostí a počítania času. Je čímisi oveľa hlbším. Cirkev sa neustále vracia k tomuto bodu, z ktorého ukazuje na zmysel kresťanskej viery a čerpá sebapochopenie vlastnej existencie. Dynamizmus by však nejestvoval, ak by nemal cieľový bod, ktorým je druhý príchod Krista. Pohľad veriacich je vždy pohľadom nádeje, ako to jedinečne ukázal Ján Pavol II. Očakávanie Krista je pozvaním pre veriaceho dať životnej ceste nasmerovanie, ktoré presahuje horizonty ľudskej existencie. My nežijeme len obdobie po Kristovi, ale je to zároveň obdobie pred Kristom, tzn. pred zavŕšením, ktoré sa definitívne uskutoční v druhom príchode Božieho Syna. V tom sa odlišuje ateistické „spomíname“ pri návšteve cintorínov, od kresťanského „očakávame“. Obdivuhodne presne to vystihujú slová v liturgii: „*Smrť tvoju, Pane, zvestujeme a tvoje zmŕtvychvstanie vyznávame, kým neprídeš v sláve.*“ Kresťanský štýl života je formovaný týmito dvoma skutočnosťami. Prichádzajúce Božie kráľovstvo sa sprítomňuje v našom svedectve viery, ku ktorému vyzýva Benedikt XVI.

Popieranie jedného, ba dokonca oboch bodov vedie k nerovnováhe, čoho sme svedkami v dnešnej Európe. Generácia ľudí po Druhej svetovej vojne bola vedená k zodpovednosti, ktorá sa prejavovala „uvážaným nakupovaním a šetrením“. Vychádzala z bolestnej skúsenosti núdze, hladu, nedostatku a prídelového systému potravín po čas vojny, ktorý v mnohých krajinách pretrvával ešte niekoľko rokov po jej skončení. Dnešná spoločnosť za viac ako 65 rokov od skončenia vojny zažila rozvoj a blahobyt a charakterizuje ju „lahkovážne požívanie a rozhadzovanie“. Politici a ekonómovia hovoria o konsolidácii financií, o škrtoch vo výdavkoch, ale v skutočnosti nikto nie je ochotný ustúpiť z nadobudnutého životného štandardu a hľadá sa spôsob, ako naďalej plytvať bez nutnosti uskromnenia. Príčinou nie sú zmenené sociálne podmienky, ku ktorým došlo za posledné pol-

storočie. Európa sa rýchlym tempom a tvrdohlavo zbavuje morálnych hodnôt. Popiera kresťanské korene, na ktorých 2000 rokov vyrastala. Ekonomická a finančná kríza je vonkajším prejavom tohto rozvratu vnútorného prostredia človeka. To je ten spomenutý východiskový bod, ku ktorému je potrebné sa vrátiť a zároveň mať pred očami hodnoty, ktoré presahujú limity ľudskej existencie a poukazujú na cieľový bod. Snahu o ozdravenie ekonomiky musí predchádzať úsilie o ozdravenie ľudských postojov.

Tieto skutočnosti v spomenutých štyroch udalostiach zazneli mimoriadne silne. Stali sa výzvou pre kresťanov, aby sa náš život stal viditeľným a angažovaným pri obnove spoločnosti. V tomto duchu je nevyhnutné hovoriť o novej evanjelizácii, o ktorej ten nastávajúci rok budeme počuť veľmi často. Nová evanjelizácia totiž znamená hľadanie foriem a metód, aby sa Božie kráľovstvo stalo účinne prítomným aj našim prispelením.

BENEDIKT XVI.

ČO JE SKUTOČNE TEOLÓGIA

PRÍHOVOR PRI UDELOVANÍ „CENY JOSEPHA RATZINGERA“, KTORÚ UDELUJE ROVNOMENNÁ Vatikánska nadácia na podporu poznania a štúdia teológie, založená v roku 2010

Páni kardináli, ctihodní bratia, vážení páni a dámy!

Predovšetkým by som chcel vyjadriť svoju radosť a vďačnosť za to, že nadácia, ktorá nesie moje meno, udelením teologickej ceny verejne uznala dielo, ktoré počas celého života vytvorili dvaja veľkí teológovia, a tiež povzbudila pokračovať na nastúpenej ceste jedného teológa mladšej generácie. S profesorom Gonzálezom Cardedalom sme mali niekoľko desaťročí spoločnú cestu. Obaja sme začínali sv. Bonaventúrom a ním sme sa nechali inšpirovať. V dlhom živote vedca sa prof. González zaoberal postupne všetkými veľkými teologickými témami, no nielen tak, že o nich premýšľal alebo hovoril iba „od stola“, ale vždy v konfrontácii s drámou našich čias, celkom osobným spôsobom prežívajúc a pretrpiac veľké otázky viery a teda aj otázky dnešného človeka. Slovo viery tak neostalo len vecou minulosti; v jeho dielach sa stáva pre nás skutočne súčasným. Prof. Simonetti nám zasa otvoril novým spôsobom svet cirkevných otcov. Práve tým, že z historického pohľadu nám presne a starostlivo sprístupnil to, čo hovoria otcovia, stali sa pre nás súčasníkmi, ktorí sa prihovárajú práve nám. Otec Maximilian Heim bol nedávno zvolený za opáta kláštora v Heiligenkreuzi pri Viedni – kláštora, ktorý má bohatú tradíciu – čím prevzal na seba úlohu zaktualizovať veľkú históriu tohto opátstva a rozvíjať ju do budúcnosti. Dúfam, že jeho práca na mojej teológii, ktorú nám daroval, môže byť v tomto smere pre neho užitočná a že opátstvo v Heiligenkreuzi bude môcť v dnešnej dobe ďalej rozvíjať mníšsku teológiu, ktorá vždy sprevádzala tú univerzitnú, s ktorou spoločne tvorili západnú teológiu.

Tu však nie je mojou úlohou predniesť *laudatio* na ocenených, ktoré už kompetentne predniesol kardinál Ruini. Udelenie ceny však ponúka príležitosť, aby sme sa na chvíľu venovali základnej otázke: čo

je skutočne teológia. Teológia je vedou viery, hovorí nám tradícia. No tu hneď vyvstáva problém: je to skutočne možné? Nie je to už samo osebe protirečením? Či vari nie je veda protikladom viery? Neprestane byť viera vierou, keď sa stane vedou? A neprestane byť veda vedou, keď je riadená vierou, či priamo jej podriadená? Tieto otázky, ktoré predstavovali vážny problém už pre stredovekú teológiu, sa stávajú ešte naliehavšími s nástupom modernej koncepcie vedy a na prvý pohľad nemajú riešenie. Preto je pochopiteľné, že sa v modernej dobe teológia v širokých okruhoch stiahla do oblasti histórie, aby tu dokázala svoju serióznu vedeckosť. Treba s vďakou uznať, že to umožnilo vznik veľkolepých diel a že kresťanské poslanstvo tak získalo nové svetlo schopné zviditeľniť jeho vnútorné bohatstvo. Predsa však hrozí, že ak sa teológia úplne stiahne do minulosti, ponechá dnešnú vieru v tme. V druhej fáze potom išlo o sústredenie sa na prax, aby sa ukázalo, že teológia spoločne s psychológiou a sociológiou je užitočnou vedou, ktorá dáva konkrétne usmernenia pre život. Aj toto je dôležité, no ak sa základ teológie, viera, nestane súčasne predmetom reflexie, prax sa bude odvolávať len sama na seba, alebo bude žiť jedine z toho, čo „si požičia“ od humanitných vied. Prax sa takto stane prázdnu a bez základov.

Preto takéto spôsoby teologickej práce nestačia. Hoci sú užitočné a dôležité, ak nedávajú odpoveď na tú podstatnú otázku, sú len únikom. Tá otázka znie: je pravdou to, v čo veríme, alebo nie? V teológii ide totiž o otázku pravdy; ona je jej posledným a podstatným základom. Krok vpred nám môže pomôcť urobiť Tertulianovo vyjadrenie. Píše, že Kristus nepovedal „som zvyk“, ale „som pravda“ – *non consuetudo sed veritas* (Virg.1, 1). Christian Gnilka ukázal, že pojem *consuetudo* môže označovať pohanské náboženstvá, ktoré zo svojej povahy neboli vierou, ale „zvykom“:

robí sa to, čo sa vždy robilo; dodržiavajú sa tradičné kultúrne formy s nádejou, že sa takto zachová správny vzťah s tajným božským prostredím. Revolučným aspektom prvotného kresťanstva bol z lásky k pravde skutočný zlom, pokiaľ ide o „zvyk“. Tertulian to hovorí predovšetkým na základe *Evanjelia sv. Jána*, v ktorom sa nachádza aj ďalšia základná interpretácia kresťanskej viery, ktorá označuje Krista za *Logos*. Keď je Kristus *Logos*, pravda, človek sa s ním musí zhodovať jemu vlastným *logosom*, svojím rozumom. Aby človek prišiel až ku Kristovi, musí byť na ceste pravdy. Musí sa otvoriť *Logosu*, stvoriteľskému rozumu, z ktorého ľudský rozum vychádza a ku ktorému sa vzťahuje. Z toho možno pochopiť, že kresťanská viera má zo samotnej svojej povahy vzbudzovať teológiu, ktorá ju má preskúmať z hľadiska rozumu – i keď prirodzene pojem rozumu a pojem vedy zahŕňajú mnohé rozmery, a preto bola a je konkrétna povaha úzkeho vzťahu medzi vierou a rozumom zakaždým znovu preskúmaná.

Hoci sa v kresťanstve jasne predstavuje základný vzťah medzi *Logosom*, pravdou a vierou, predsa konkrétna forma tohto vzťahu vzbudzovala a vzbudzuje stále nové otázky. Je jasné, že teraz nemôžem detailne, ba ani v hrubých líniách rozoberať túto otázku, ktorá zamestnávala a zamestnáva všetky generácie. Chcel by som sa pokúsiť predložiť iba akýsi stručný náčrt problému. Sv. Bonaventúra vo svojom prológu ku *Komentárom k sentenciám* hovoril o dvojacom používaní rozumu – o používaní, ktoré je nezmieriteľné s povahou viery, a o takom, ktoré naopak práve patrí k povahe viery. Takže existuje, takpovediac, *violencia rationis*, despotizmus rozumu, ak sa rozum stáva najvyšším a posledným sudcom všetkého. Tento spôsob používania rozumu je zaiste v rámci viery neprijateľný. Čo tým Bonaventúra rozumie? *Žalm 95*, 9 nám môže objasniť, o čo ide. Boh hovorí svojmu ľudu: „...na púšti, kde ma pokúšali vaši otcovia; skúšali ma, hoci moje skutky videli“. Zdôrazňuje sa tu dvojaké stretnutie s Bohom: oni „videli“. To im však nestačilo. „Skúšali“ Boha: chceli ho podrobiť akejsi skúške. Mal podstúpiť, takpovediac, preskúšanie a podrobiť sa procesu experimentálnej skúšky. Tento spôsob používania rozumu dosiahol svoj vrchol v modernej dobe v rámci prírodných vied. Experimentálny rozum sa dnes vo veľkej miere javí ako jediná forma racionality, ktorá sa prehlasuje za vedeckú. To, čo nemôže byť vedecky verifikované alebo falzifikované, spadá mimo vedeckú oblasť. Takýto prístup umožnil, ako vieme, vytvoriť veľkolepé diela. To, že je v rámci poznávania prírody a jej zákonov správny a nevyhnutný, nikto nechce spochybňovať. Napriek tomu existujú hranice takéhoto používania rozumu: Boh nie je predmetom experimentovania. Je subjektom a ukazuje sa len vo vzťahu jednej osoby k druhej, ktorý je súčasťou esencie osoby.

V tejto súvislosti Bonaventúra zdôrazňuje iné používanie rozumu, vhodné pre „osobnú“ oblasť, pre riešenie veľkých otázok samotnej ľudskej existencie. Láska chce lepšie spoznať toho, koho miluje. Láska,

pravá láska, nás nerobí slepými, ale vidiacimi. Jej vlastnou súčasťou je smäd po poznaní, po skutočnom poznaní toho druhého. Preto cirkevní otcovia považovali za predchodcov a priekopníkov kresťanstva – mimo sveta zjavenia Izraela – nie vyznávačov zvykového náboženstva, ale ľudí hľadajúcich Boha, „filozofov“: teda osôb, ktoré boli smädné po pravde, a tak smerovali k Bohu. Keď sa rozum nepoužíva takto, potom veľké otázky ľudstva ostávajú mimo oblasť rozumu a sú ponechané na iracionálnosť. Preto je taká dôležitá autentická teológia. Správna viera totiž zameriava rozum na to, aby sa otvoril božskému, aby ona, vedená láskou k pravde, mohla viac zblízka spoznať Boha. Iniciatíva pritom vychádza od Boha, ktorý vložil do srdca človeka túžbu po hľadaní Jeho tváre. Preto je súčasťou teológie na jednej strane pokora, ktorá sa nechá „dotknúť“ Bohom, a na druhej strane disciplína, ktorá sa viaže na poriadok rozumu, chrániaci lásku od slepoty a pomáhajúci rozvinúť jej silu vidieť.

Som si dobre vedomý, že týmto všetkým som nedal odpoveď na otázku ohľadne možnosti a úlohy správnej teológie, vynikla iba veľkosť výzvy obsiahnutej v povahe teológie. No práve túto výzvu človek potrebuje, pretože nás poháňa k tomu, aby sme otvorili svoju myseľ a skúmali sa, pokiaľ ide o samotnú pravdu, o Božiu tvár. Preto sme vďačným oceneným, ktorí svojím dielom ukázali, že rozum, ktorý kráča po stope naznačenej vierou, nie je odcudzeným rozumom, ale je rozumom, ktorý zodpovedá svojmu najvyššiemu povolaniu. Vďaka.

Vatikán, Klementinum 30. júna 2011

Zdroj: www.kbs.sk

NÁBOŽENSTVO A NOVÉ MÉDIÁ: REFLEXIA TEOLÓGA

CIRKEV EŠTE NEZAZNAMENALA VÝRAZNÝ ÚSPECH PRI STRETNUTÍ S NOVINÁRMÍ

Po tom, čo som sa viac krát dostal do konfliktu s novinármi, mi dobre padne, keď počujem, že dokonca sa aj biskupi niekedy dostanú do tejto pasce. Jezuita Peter Henrici, ešte pred tým ako sa stal švajčiarskym biskupom, povedal poučný príbeh (dúfam, že pravdivý) o európskom biskupovi, ktorý prices-toval do New Yorku. Neodbytný reportér mu položil otázku: „Chodievate do nočných kubov, keď ste v New Yorku? Biskup, ktorý nemal záujem na túto tému debatovať, sa novinára opýtal s predstieranou naivitou: „Vy tu v New Yorku máte nočné kluby?“ Na druhý deň, ráno, bol šokovaný, keď na titulných stranách novín čítal: „Prvá otázka biskupa: Sú v New Yorku nočné kluby? Titulky neboli nepravdivé, avšak, podobne ako mnohé správy z novín, zlyhali pri komunikovaní pravdy.

Pre Cirkev je komunikovanie pravdy obligátnou záležitosťou. Od svojho božského zakladateľa, dostala Cirkev poverenie šíriť po celom svete dobrú novinu Ježiša Krista. Súčasťou tohto poslania je ohlasovanie toho, že tou pravdu, ktorú učil Kristus, je on sám. V každom veku Cirkev používala a používa najaktuálnejšie a bežné komunikačné prostriedky – ústne ohlasovanie, listy, rukopisy, tlačoviny, posolstvá v rádiu a televízne vysielanie. V roku 1975 pápež Pavol VI. vyhlásil: „Cirkev by sa cítila vinnou pred Bohom, keby nevyužila tieto veľmi účinné prostriedky, ktoré ľudský rozum neustále zdokonaľuje (EN 45). Ján Pavol II. často upozorňoval na ohromnú moc spoločenských komunikačných prostriedkov. Pripomínal aj to, že je dôležité, aby slúžili pravde, spravodlivosti a morálnej slušnosti. Špeciálnou zodpovednosťou laikov je zabrániť, aby sa tieto komunikačné prostriedky stali nástrojom manipulácie a šírenia nepravdivých informácií.

Cirkvi sa zjavne v kontakte s novinármi veľmi nedarí. V poslednej dobe to tvrdí mnoho ľudí, počnúc arcibiskupom Williamom H. Keelerom až po Billa Moyersa. Niektorí z neúspechu vinia cirkevných úradníkov, o ktorých panuje mienka, že sú nekompetentní a že nedokážu prezentovať príbeh Cirkvi. Iní zasa vinia novinárov, že majú predsudky voči Katolíckej cirkvi. Nemožno poprieť ani jeden z týchto činiteľov, avšak skutočné korene problému siahajú hlbšie.

Marshal McLuhan je autorom aforizmu: „Médiu je posolstvom.“ Ako v prípade všetkých aforizmov, úplne to neplatí, pretože žiadne médium nie

je limitované len na jedno jediné posolstvo. Avšak tento princíp nás upozorňuje na to, že medzi komunikačným prostriedkom a posolstvom musí byť istá blízkosť. Každý komunikačný prostriedok je zo svojej prirodzenosti predisponovaný pre istý druh posolstva a tiež kladie odpor niektorým posolstvám iného druhu. Daný komunikačný prostriedok bude mať sklon prispôbiť si to-ktoré posolstvo, aby vyhovovalo jeho komunikačným schopnostiam.

Mnoho problémov medzi Cirkvou a novinármi dokážeme vysvetliť. Potrebujeme však pamätať na to, akej povahy je posolstvo Cirkvi a akej povahy sú komunikačné schopnosti žurnalistiky. Myslím si, že medzi týmito dvoma skutočnosťami jestvuje nevyhnutné napätie. Rád by som spomenul sedem kontrastných bodov.

Po prvé, obsah posolstva Cirkvi je svätým tajomstvom Božej prítomnosti a vykupiteľskej činnosti v Ježišovi Kristovi. Toto je tajomstvo viery, ku ktorému treba pristupovať s postojom úcty a poklony. Novinári sú zo svojej prirodzenosti investigatívni, alebo môžeme dokonca povedať, že útočia na vieru a inštitúciu. Postoj úcty im je vzdialený. Tešia sa, keď odhalia to, čo je falošné, predstierané a škandalózne. Katolícka cirkev, so všetkými svojimi vznešenými tvrdeniami, je mimoriadne lákavým terčom.

Po druhé, podstatným posolstvom Cirkvi je jediné a večné evanjelium. S vedomým toho, že Božie zjavenie v Kristovi má nepretržitú platnosť, sa Cirkev snaží udržať kontinuitu so svojou minulosťou. Veľmi si váži stabilitu a bráni sa inováciám. Noviny, naopak, žijú z noviniek. Darí sa im, keď zachycujú to, čo je prechodné. Uspokojuje „zvedavé oči“ svojich čitateľov. Pri podávaní správ náboženskej povahy sa pozornosť zameriava na to čo je nové a iné, čo budí dojem toho, že Cirkev je v ustavičnom zmätku.

Po tretie, Cirkev sa snaží o podporovanie jednoty a zmierenia, o minimalizovanie sporov a rozkolov. Spravodajstvo sa na druhej strane špecializuje na nesúhlas a konflikt, čo zjavne vzbudzuje oveľa väčší záujem a obeh správ. Príbeh, v ktorom chýba boj súperiacich strán, je často odmietnutý ako fádny. Ak „žiadne nové správy rovná sa dobrá zvesť,“ vyplýva z toho, že dobrá zvesť bude len ťažko považovaná za hodnú toho, aby bola v správach. Dá sa preto pochopiť, že spravodajstvo má tendenciu budiť dojem, že Cirkev je rozdelená na súperiace frakcie a že o každom bode vierouky sa vo vnútri Cirkvi vedú urputné boje.

Po štvrté, Cirkev sa snaží otvárať ľudí na prijatie vnútornej milosti s cieľom večnej spásy. Toto duchovné požehnanie však nie je dostatočne konkrétne, aby sa dalo dobre zaznamenať. Noviny preto majú sklon prehliadať duchovnú stránku poslania Cirkvi a koncentrujú sa skôr na hmatateľnejšie fenomény. O vieroučné vyhlásenia cirkvi nemajú bežní novinári až taký záujem. Venujú im pozornosť do takej miery, do akej to pomôže aj vydavateľom. Cirkevné učenie je prezentované veľmi selektívne. Často je tlmočené takým spôsobom, že zanecháva na človeku dojem, že pápeža zaujíma predovšetkým sexuálna problematika, politika a moc.

Po piate, novinárstvo v demokratickej spoločnosti má tendenciu používať pri svojom hodnotení akejkoľvek organizácie demokratické kritériá. Má ťažkosti pri nazeraní na hierarchickú spoločnosť, v ktorej lídri majú autoritu nie od ľudí, ale apoštolickou postupnosťou, od Krista. Akákoľvek snaha Cirkvi určovať učenie svojich členov, je považovaná za ekvivalent štátnej cenzúry tlače. Žurnalizmus má preto hlboko zakorenený predsudok voči autoritatívnemu učeniu pápežov a biskupov; predovšetkým k učeniu, ktoré ide proti étosu súčasnej demokratickej spoločnosti. Neposlušný kňaz a teológ disident sú považovaní za chrabrych šampiónov slobody.

Po šieste, učenie Cirkvi o otázkach vierouky a mravného života je často komplexné a detailné. Výsledkom stáročí intenzívnej teologickej analýzy sa zaoberá jemnými detailmi, ktoré sa nedajú vyjadriť bez použitia technických termínov. Presné detaily dogiem a morálneho učenia vyžadujú takú mieru pozornosti, ktorú nemožno očakávať od priemerneho čitateľa. Tlač a elektronické médiá sú hladné po príbehoch, ktoré sú krátke, jednoduché a dokážu zaujať. Ak vôbec podávajú správy o nejakých dogmatických vyhláseniach, nebdajú na nuansy a drobné rozlíšenia, ktoré sú často rozhodujúce.

Po siedme, Cirkev sa snaží presvedčiť svojich poslucháčov o pravde zjavenia. Chce v ľuďoch vzbudiť pevné rozhodnutie držať za vyznania viery a tiež rozhodnutie nasledovať Krista. Žurnalistika sa naopak snaží oznamovať fakty, ktorým porozumie aj neveriaci človek a podáva ich takým spôsobom, že sú pochopiteľné aj ľuďom inej náboženskej skupiny. Sekulárni novinári nepracujú na základe predpokladu pravdy zjavenia a už vôbec nechápu spôsob, akým je toto zjavenie interpretované v jednotlivých spoločenstvách viery.

Z týchto a iných dôvodov, ktoré by sme ešte dokázali vymenovať, existuje medzi Cirkvou a bežnými komunikačnými prostriedkami trvalé hlboko zakorenené napätie. Vedenie Cirkvi sa nemôže spoliehať na sekulárnych novinárov, že oni budú tými prvými, ktorí budú členom Cirkvi oznamovať evanjeliové posolstvo. Formácia katolíkov sa odohráva predovšetkým v kontexte viery a bohoslužby. Ideálnym rámcom pre takúto formáciu je liturgia, kde celebrant môže ohlasovať Božie slovo. Okrem toho sa náboženské vzdelávanie uskutočňuje aj v rodine, počas

katechézy a na katolíckych školách. Najvhodnejším prostredím pre správy s náboženským obsahom, vrátane oficiálneho učenia Cirkvi, je prostredie Cirkvi a nie sekulárne médiá.

Je samozrejmé, že tu je miesto pre nábožensky zamerané novinárstvo, ktoré sa pokúša vyvrátiť prirodzený predsudok médií, na ktoré som poukázal. Kresťanskí novinári by sa mali vedome snažiť o to, aby prezentovali Cirkev tak, ako ona chápe samu seba, so všetkými dôrazmi, ktoré vychádzajú z viery. Novinári, ktorí sú kresťanmi a preto aj nesú pred Cirkvou zodpovednosť, sa musia snažiť osloviť širšie publikum. Musia však byť na pozore, aby nepodľahli pokušeniu šírenia odporu voči vízi Cirkvi a jej inštitucionálnemu usporiadaniu, čím by uspokojovali rozšírený hlad po senzáciách a škandáloch. Zatiaľ čo nie je žiaduca cenzúra zo strany Cirkvi, očakáva sa určitá miera „samo-cenzúry“ zo strany vydavateľov a spravodajcov.

Bez narážky na náboženských novinárov, musíme uznať, že mnohí katolíci sa dozvedajú, čo sa v ich Cirkvi deje, predovšetkým, alebo do značenej miery, zo sekulárnych médií. Pravdou je tiež to, že Cirkev má zodpovednosť nielen za komunikáciu so svojimi členmi, ale aj s celou verejnosťou. Záujem masovo-komunikačných prostriedkov podávať spravodajstvo s náboženským obsahom je legitímny. Nie je žiaduce a ani možné, aby sa o Katolícku cirkev nezaujímalí sekulárni novinári. Preto treba vyvinúť na oboch stranách viac snahy, aby sa premostila priepasť medzi Cirkvou a populárnymi médiami. Zo strany Cirkvi sa za posledné desaťročia urobilo veľa krokov k zlepšeniu, avšak ešte máme pred sebou dlhú cestu. Zjavne panuje všeobecný súhlas, že Cirkev by mohla urobiť ešte oveľa viac, aby pred verejnosťou prezentovala svoj pohľad na kontroverzné témy akými sú manželstvo, rozvod, antikoncepcia, homosexualita, potrat a svätenie žien. Vieroučné vyhlásenia rímskych úradov sú často vyjadrené precíznym a právnickým jazykom a podávané autoritatívnym tónom, ktorý znepokojuje ľudí zvyknutých na diskusiu a výmenu argumentov. Osobne si myslím, že oficiálne postoje Katolíckej cirkvi sú v súlade s rozumom a priaznivé pre ľudskú dôstojnosť. Avšak často sú predstavované ako svojvoľné a neľudské.

Jedným z príkladov je „Vyhlásenie o niektorých otázkach týkajúcich sa sexuálnej etiky,“ ktoré vydala Kongregácia pre náuku viery, 29. 12. 1975. Spracovanie témy homosexuality v tomto dokumente rozhorčil mnohých mužov a ženy z homosexuálnych komunít. Krátko potom, 11. 2. 1976, biskup Francis Mugavero z Brooklynu N.Y., poslal pastiersky list „Dar sexuality,“ v ktorom veľmi citlivým spôsobom komentoval toto vyhlásenie. Keby sa takýto komentár objavil spolu s vyhlásením, vyhli by sme sa mnohým rozhorčeným reakciám.

V posledných rokoch sa našťastie stáva zvykom, že dokumenty s chúlostivým obsahom sprevádzajú vysvetľujúce tlačové vyhlásenia, ktoré sú oznamované na tlačových konferenciách. Biskupi dopredu

dostávajú kópie dokumentov, aby neboli nepripravení. Zverejnenie encykliky „Veritatis Splendor,“ v Ríme a inde na svete, je dobrým príkladom na nasledovanie.

Neuspokojujú sa s tým, že sa vyhne negatívnym správam o sebe samej, Cirkev má možnosť využiť príležitosti, pri ktorých sa dokáže predstaviť v priaznivom svetle. Príkladom sú svetové dni mládeže s pápežom. Hoci médiá mali tendenciu poukazovať na témy, ktoré rozdeľujú a ktoré sú pre takúto udalosť okrajové, spravodajstvo bolo prevažne pozitívne a to zaslúžene. Sám pápež, biskupi aj mladí vyslali jasné posolstvo svojej viery.

Katolícka cirkev môže využiť veľký záujem, ktorý nevyhnutne o ňu médiá prejavujú. Pre svoje posvätné obrady, dlhú históriu, celosvetové rozšírenie a začlenenie do kultúr mnohých krajín, je pre mnohých, ktorí neveria, predmetom fascinácie. Treba vynaložiť úsilie, aby sa položil dôraz na tie aspekty Cirkvi, ktoré majú dočinenia s krásou, múdrosťou, a ktoré inšpirujú. Obnovená Sixtínska kaplnka a Katechizmus Katolíckej cirkvi by mohli ponúknuť úžasné príležitosti, aby Cirkev ukázala to najlepšie. Možno by sa dalo urobiť viac, aby Cirkev zažiarila ako niekto, kto sa celosvetovo mocne zasadzuje za mier, lásku a medzinárodné porozumenie v dobre, keď sa celé národy rozpadajú kvôli moci nenávisťi a rozdelenia. Z pohľadu spravodajských médií, je treba sa vedome usilovať, aby sme sa stránili negatívnym tendenciám, na ktoré som poukázal. Niekedy nastanú situácie, keď bude treba premôcť pokušenie stimulácie trhu prostredníctvom šírenia nepodložených správ, alebo uverejňovania nevyvážených svedectiev. Uvedomujem si, že záujem novinárov podávať správy dobré i zlé o živote Cirkvi, je legitímny. Viac pozornosti sa však musí venovať tomu, aby boli zlé správy podávané v patričnom kontexte a aby sa kládol väčší dôraz na prvky, ktorým novinári nezvyknú venovať pozornosť. Ako už poukázali mnohí kritici, väčšina novín a časopisov nemá v oblasti náboženského spravodajstva profesionálov s patričnou kvalifikáciou. Takéto nedostatky, ktoré nachádzame u novinárov náboženského spravodajstva, by neboli tolerované v iných oblastiach, ako sú politika, šport, alebo obchodovanie.

Hoci budú snahy kvalitnejšie narábať so správmi náboženského charakteru, nemôžeme očakávať úplný úspech. Často sa hovorí, že Kristus bol dokonalým komunikátorom. V ňom, ako to bolo vtedy a ako je to aj dnes, je médium úplne totožné s posolstvom. On bol doslova evanjeliom, ktoré hlásal. Komunikoval ho bez strachu a kompromisu, slovom i skutkom. Stretol sa však s nepochopením a nepriateľstvom. Svojim učeníkom jasne povedal, že majú očakávať niečo podobné: „Ak prenasledovali mňa, budú aj vás“ (Jn 15, 20). Keďže je evanjelium pre svet cudzie, vždy bude v istom zmysle, znakom protirečenia. Sekulárne médiá, keďže patria do tohto sveta a zameriavajú sa na svetské publikum, nebudú nikdy ideálnym nástrojom na prenos kresťanského

posolstva. Cirkev používa rôzne médiá, avšak musí sa snažiť o udržanie pozitívneho kontaktu s novinármi s plným vedomím toho, že napätia a opozícia bude trvať tak dlho ako samotné dejiny.

Zdroj: Dulles, Avery. Religion and the News Media: A Theologian Reflects. In.: America 171, no. 9 (Október 1994), s. 6-9.

Dostupné na: <http://www.catholiceducation.org/articles/media/me0005.html>

Avery Dulles S.Ľ. bol profesorom teológie na Fordham University, Bronx, N.Y.

Preložil: Rastislav Dluhý C.Ss.R

MARTIN KOLEJÁK

STAROSTLIVOSŤ O STARÝCH A ZOMIERAJÚCICH

M. Koleják: Care for the Elderly and Dying

The care for the elderly and dying has undergone extraordinary changes in the last few decades. This was due to several social and economic developments. The study points to the differences between the family and community approach to these people in the past and today, and also to the differences in the quality of medical assistance. The study also deals with the rights of the elderly and the moral questions about death and funeral rites. The Church is the competent body, which provides the right approach to these questions. Only a morally mature society can take care of its dying members in accordance with dignity and morality.

Náčrt problému

Mnohí v dnešnej spoločnosti ostávajú opustení nielen počas staroby, ale aj v posledných chvíľach svojho života. Prirodzená túžba človeka je byť obklopený porozumením, láskou a pomocou. Vynára sa tu otázka zodpovednosti jednotlivcov, rodín a spoločnosti za dôstojné prežívanie staroby a zomierania. Na začiatku tejto štúdie je dobré sa zastaviť pri konkrétnom zážitku.

Prežívanie vrcholného okamihu života

Gratulácie, zdravice, pranie dlhého života a podobné reči sú podľa Borisa Pasternaka dobré do istého času, pri posedení s priateľmi, kým nepríde prvé nešťastie a prvá vážna skúška, ktorú, keď naňho prišla, v jednom liste majstrovsky opísal: „Keď sa to stalo a mňa odviezli a päť večerných hodín som preležal najprv na prijímačke a potom celú noc na chodbe obyčajnej obrovskej a preplnenej mestskej nemocnice – vo chvíľach medzi stratou vedomia a záchvatmi ťažoby a dávenia ma prenikal pocit neobyčajného pokoja a blaženosti. Uvažoval som, že v prípade mojej smrti sa nestane nič nenáležitého a nenapraviteľného. Zine s Lenočkou budú prostriedky na pol roka, rok stačiť, a potom sa poobzerajú a dačo vymyslia. Budú mať priateľov, nikto im nebude krivdiť. A koniec ma nezastihne neočakávane, v návale práce, že by som mal niečo nedokončené. Tú trochu, čo sa dalo spraviť pri prekážkach, ktoré mi staval do cesty čas, som urobil. A vedľa mňa šlo všetko takým známym krokom, tak vypukle sa zoskupovali predmety, tak výrazne sa črtali tieň! Kilometrová chodba s telami spiacich pacientov, ponorená do tmy a ticha, sa končila oknom, ústiacim do záhrady zahalenej atramentovým závojom daždivej noci a s pableskami žiare mesta, žiare Moskvy nad vrcholcami stromov. A táto chodba, aj zelený svit tienidla lampy na stole službukonajúcej sestry, to ticho, tieň ošetrovateliek a susedstvo smrti za oknom a za chrbtom – všetko to svojou sústredenosťou bolo jednou nesmierne hlbokou, nadľudskou básňou. V tej chvíli, ktorá sa zdala byť poslednou v živote, sa mi viac ako kedykoľvek predtým žiadalo hovoriť s Bohom, velebiť viditeľný svet, vnímať a zachytávať ho. «Bože môj, – šepkal

som si, – blahorečím Ti za to, že používaš také sýte farby a že si urobil život a smrť takými, akými sú, že твоjím jazykom je velebnosť a hudba, že si ma stvoril umelcom, že tvorba je tvojou školou, ži si si ma celý život chystal na túto noc.» Ja som vtedy plesal a plakal od šťastia.⁴¹

Boris Pasternak mimoriadne silno vnímal smerovanie života k večnosti. Či človek prežije večnosť v šťastí s Bohom alebo v utrpení bez Boha, to závisí od toho, ako zvládne skúšku tohto pozemského života. Ján Pavol II., ktorého život bol vernou ustavičnou službou Bohu, v *Liste starším ľuďom* dal nazrieť do svojho vnútra: „Veľmi pokojne myslím na chvíľu, keď si ma Pán pozve: zo života do života! Preto na mojich perách bez akéhokoľvek pocitu smútku často znie modlitba, ktorú kňaz recituje po slávení Eucharistie: [...] *V hodinu mojej smrti povolaj ma a daj mi prísť k tebe*. Je to modlitba kresťanskej nádeje, ktorá nič neuberá radosti prítomného okamihu, keď odovzdáva budúcnosť do ochrany Božej dobrotivosti.⁴² Daj mi prísť k tebe! „To je tá najvrúcnejšia túžba ľudského srdca, aj tých, ktorí si to neuvedomujú.⁴³ List končí modlitbou: „A ty, Mária, Matka putujúceho ľudstva, oroduj za nás «teraz i v hodinu smrti našej!»! Vždy nás spájaj s Ježišom, твоjím milovaným Synom a naším bratom, Pánom života a slávy. Amen!⁴⁴

Zomieranie v minulosti a dnes

Staroba má byť intenzívnou prípravou na vrcholný okamih života, ktorým je umieranie. No dnes sa v Európe už neumiera ako pred nejakými päťdesiatimi rokmi. Vtedy bolo zomieranie spoločenskou udalosťou. Smrť človeka bola sprevádzaná úprimným smútkom príbuzných. Ľudia boli pripravení prijať smrť. Vedeli byť blízko zomierajúceho. Zomieralo sa doma. Modlitba pri zomierajúcom bola samozrejmosťou. Ľudia vedeli vytvoriť atmosféru smútku preniknutú veľkou nádejou. Po smrti zvonili zvony. Rodina a

1. B. PASTERNAK, in J. RYBÁK, *V dotyku s Pavlom Straussom VI*, s. 71 – 72.

2. JÁN PAVOL II., apoštolský list *Jeseň života*, č. 17.

3. Tamže, č. 18.

4. Tamže.

mnohí známi sa zúčastnili na pohrebe. Smútok trval niekedy aj rok. Ľudia si obliekali čierne šaty, častokrát nielen najbližšia rodina. Na duchovné vyrovnanie sa so stratou blízkeho človeka je potrebný čas. Ak nie je dostatočný, môže sa to prejaviť nepriaznivo v duchovnej a psychickej sfére.

V dnešnej Európe veľký počet osôb, v priemyselných krajinách azda 70 percent, zomiera v nemocnici v úplnej samote alebo aspoň v neprítomnosti vlastnej rodiny. Smrť v samote je neľudská, pretože chýba solidarita v tomto kľúčovom momente ľudskej existencie. Od chvíle, keď sa nezomiera vo vlastnom dome, osoby riskujú, že sa odcudzujú od dôležitého momentu, ktorý sa ich zblízka dotýka. Strata skúsenosti smrti môže zväčšiť úzkosť pred očakávaním vlastnej smrti. Život stráca vážnosť a hĺbku. Mnohí už nevedia, ako sa správať pri umierajúcom, ako prežívať smútok. Na druhej strane na televíznych obrazovkách vidíme dennodenne smrť, ktorá je ďaleko od nás, nezriedka predstavovaná ako divadlo.⁵

Dnes príbuzní dávajú zomierajúceho do nemocnice často len preto, lebo nevedia, čo majú robiť, ako ho sprevádzať v jeho posledných chvíľach života. Stáva sa, že aj keď zavolajú kňaza k chorému, sami utekajú k televízoru, lebo nepoznajú silu modlitby a možno sa ani nevedia modliť. Zvony na mnohých miestach už nezvonia. Na pohrebných obradoch sa mnohokrát zúčastnia len niekoľkí členovia rodiny. Je veľký strach zo smrti. Tak ako niekedy odovzdávanie života bolo tabu, dnes sa tabu stáva smrť. Deťom mnohí nerozprávajú o smrti, skrývajú pred nimi jej realitu. Realita smrti sa veľmi vzdaluje. Malo by byť normálne, že deti sa modlia pri zomrelom, že sú prítomné na pohrebe.

Príčiny zmeny

Aké sú príčiny tejto zmeny? Medzi mnohé faktory, ktoré viedli k tejto transformácii, patrí na prvom mieste medicínsky pokrok. Európske spoločenstvá môžu byť právom hrdé na to, že ako prví zabezpečili uspokojujúcim spôsobom zdravotné potreby populácie v jej celku. Infekčné choroby sú takmer úplne premožené. Medicína určite nemá moc eliminovať ľudské utrpenie. K jej dobru však musíme započítať fakt, že účinne bojuje proti fyzickej bolesti, ktorá dokáže vo veľkej miere limitovať slobodu človeka a jeho duchovný život. Neželaným efektom medicínskeho pokroku a jeho technických požiadaviek však je, že zomieranie a smrť sa odcudzili z rodinného kontextu blízkosti a spolupatričnosti. Európa dnes už nie je, aspoň ako celok, tradičnou spoločnosťou.

Medicínsky pokrok predstavuje iba jeden faktor tohto fenoménu. Potom je tu veľmi rozšírený európsky individualizmus, ktorý nemusí byť jednoducho výrazom zlomyseľnosti jednotlivca, aj keď niektoré elementy našej kultúrnej a sociálnej histórie pôsobili v tomto zmysle. Individualizmus ako masový fenomén je z veľkej časti výsledkom urbanizácie, rastúcej

mobility osôb, mestskej výstavby, ktorá stavia príliš malé byty (aké nepriestrané škatuľky sa stavali za komunizmu, koľkí aj dnes v takýchto bytoch bývajú) a nakoniec faktu, že muži a ženy pracujú často v podnikoch vzdialených od ich bydliska. Členovia rodiny sú roztratení, čas je príliš presne naplánovaný, hodiny sú obmedzené atď. Nový životný štýl pretrháva putá solidarity medzi generáciami.

Individualizmus sťažuje uzavretie medzigeneračnej zmluvy, ktorá by sa žiadala. Ako by mohli starí rodičia dôstojne zomierať obklopení vlastnými deťmi, keď predtým nikdy nemohli žiť v blízkosti jedni druhých? Ako je možné túžiť zomrieť v blízkosti svojej rodiny, ak ona nemá dostatočný životný priestor, alebo keď samotná rodina je dlhý čas rozpadnutá? Krehkosť manželstiev a mnohých rodín, ktoré sa v Európe rozpadajú, prináša neblahé dôsledky nielen pre dobro detí, ale aj pre dobro starých osôb. Z toho vyplýva, že musíme byť znepokojení kvôli toľkým manželstvám a rodinám, ktoré sa v Európe rozpadajú.

V Európe sa rodí málo detí, no počet starých sa za posledných pätnásť rokov zoštvornásobil (a fenomén pokračuje). Dospelé kmeňové bunky pomerne v blízkom čase dosť značne zvýšia vek ľudí. Aký vzťah bude potom medzi novorodencami, mládežou, dospelými a seniormi? Nová sociálna realita, ktorá z toho vyplýva, je skutočne etickou otázkou celej európskej spoločnosti, nie iba jednotlivých rodín. Európania ju musia riešiť, hoci sa to nezaobíde bez dvojznačností a prehrškov. Môžeme sa pýtať, koľkí si dnes vážne kladú otázku o svojej povinnosti pomôcť vlastným rodičom starnúť dôstojne a vyrovnane a zomrieť v kontexte lásky? Ako to bude v budúcnosti, keď dnes sa toľkí snažia rozbiť zdravú rodinu?

Často sa ťaživo zastavujeme nad smrťou mladých alebo nad násilím na mladých. Kedy sa spoločnosť zastaví nad násilím spôsobeným mnohým starým ľuďom? Civilná spoločnosť môže istým spôsobom regulovať vzťahy medzi príbuznými, aby nevládla svojvôľa silnejších. Mala by sa pozornejšie rozvinúť spoločenská kontrola, ktorá by všetkých zahŕňala do zodpovednosti. Prvou zodpovednosťou všetkých je *netolerovať zlo*, ktoré sa prejavuje v násilí na starých a v ich opustení. Sme povinní obrátiť zrak dovnútra nás samých, aby sme tam našli dôvody tej cudzoty, ktorá sa otvorene prejavuje v ťažkých vzťahoch so starými ľuďmi. Je samozrejme nevyhnutné orientovať zdroje (kultúrne, finančné, časové) na to, čo bráni zdraviu malých a dospelých, schopných autonómneho konzumu. Omnoho viac by sa však mohlo robiť pre zlepšenie životných podmienok starých ľudí, pokiaľ ide o prevenciu, starostlivosť a rehabilitáciu. Viac by sa tomu mal venovať vedecký výskum, ktorý často hľadá svoje priority inde.⁶

V Európe a vo svete stále viac počut' slová starcov: „Neodožeň ma v čase staroby, neopušť ma, keď mi sily ochabnú“ (Ž 71, 9). Je to invokácia žalmu 71.

5. Porov. C. M. MARTINI, *Sogno un'Europa dello spirito*, Casale monferrato 1999, s. 80 – 82.

6. Porov. C. M. MARTINI, *Non temiamo la storia*, Milano 1992, s. 193 – 196.

Starec, ponechaný sám na seba, hľadá útočisko pred posmechom a pohrdaním: „Moji nepriatelia hovoria o mne a tí, čo číhajú na môj život, radia sa spoločne a vravia: «Boh ho opustil. Prenasledujte ho a chyťte ho, veď ho nemá kto zachrániť»“ (Ž 71, 10 – 11). Ale starec je často aj človekom viery a odpovedá tomu, kto ho považuje za premoženého a v koncoch, bez úteku: „Ja však budem dúfať neprestajne“ (Ž 71, 14).

Práva starých ľudí

Je nevyhnutné viac rozvíjať povedomie o právach starých ľudí, ktoré sú spomenuté v *Charte práv rodiny*: „Staršie osoby majú právo na to, aby mali zabezpečené miesto vo vlastnej rodine alebo, ak je to nemožné, v ustanovizniach na to určených, kde by mohli dožívať svoju starobu a vykonávať činnosť primeranú ich veku a umožňujúcu im účasť na spoločenskom živote.“⁷ „Rodiny majú právo na také sociálne opatrenia, ktoré im zaistia pomoc v mimoriadnych okolnostiach [...] ak rodina musí niesť nadmerné zaťaženie súvisiace so starobou [...]“⁸ Existuje „právo starých osôb na dôstojný život a dôstojnú smrť“⁹ kam patrí aj rešpektovania práv nesamostatných starých ľudí. Majú právo na takú starostlivosť, ktorá im garantuje nielen prežitie, ale aj dôstojný život vo vedomí, že hoci sú často nevyliciteľne chorí, neznamená to, že by sa im nedalo pomôcť. Vymenované práva pramenia z prirodzenosti človeka.

Analogicky ako rodičia dajú život deťom a uvádzajú ich do života, aj deti vo svojom čase majú byť nablízku svojim rodičom, keď sú oni na konci cesty a opúšťajú tento svet. Je treba urobiť všetko, aby čo najviac ľudí mohlo prežiť starobu tam, kde žili, aby bolo možné postarať sa o nich doma. Hoci je to túžba väčšiny Európanov, málokto z nich dokáže túto aspiráciu realizovať.

Rodina je zo svojej podstaty privilegovaným prostredím na užitočné prejavovanie sa starej osoby ako aj na asistenčné terapie, ktoré nesamostatný starý človek potrebuje. Preto rodine treba pomôcť uskutočniť túto jej vrodennú úlohu a zodpovednosť. Rodina musí dostať adekvátnu pomoc technického charakteru, ako aj vhodnej spoločensko-zdravotnej prípravy. Členovia rodiny musia disponovať adekvátnym voľným časom od práce v zamestnaní, aby mohli poskytnúť potrebnú pomoc starým ľuďom. Je treba myslieť aj na primeranú finančnú kompenzáciu, aby mohli uhradiť výdavky na asistenciu starej osobe. V niektorých európskych krajinách je z tohto dôvodu poskytnutá veľká daňová úľava tým, čo majú u seba osobu nad 70 rokov. Nakoniec netreba zabudnúť ani na požiadavku istého uvoľnenia a oddychu pre členov rodiny, ktorí sa venujú starým. Tu môžu zohrať svoju úlohu rodinní príslušníci, priatelia, blízki, ale aj celé farnosti, vytvoriac istým spôso-

bom väčšiu rodinu pre starých ľudí. Niektoré farnosti si na tomto poli veľmi dobre počínajú.

Rodina nevyhnutne potrebuje hlbokú ľudskú a kresťanskú motiváciu, ktorá je schopná vyžadovať a podporovať službu nesamostatnému starému človeku. Všetci si majú uvedomiť hodnotu prítomnosti starých, ktorá je z toľkých aspektov problematická a nepohodlná. Žiada sa preto solidarita nielen na úrovni komunity, ale aj celospoločenskej. Rešpekt, záujem, starostlivosť pre slabý život by mali byť integrálnou súčasťou ľudskej formácie mládeže. Príklad dospelých je tu veľmi dôležitý.¹⁰ Sme však presvedčení, že humánne zomieranie si zaslúži, aby sme zaň draho zaplatili aj ekonomickými obeťami zo strany všetkých?

Paliatívna starostlivosť

Sociálno-zdravotné štruktúry majú vždy zastávať zastupujúcu úlohu vo vzťahu k rodinám, a preto majú udržiavať spojenie sa samotnými rodinami. Existujú rôzne formy sociálno-zdravotnej starostlivosti „otvoreného“ typu, ktoré pomáhajú rodine postarať sa o starých ľudí v ich rodinnom prostredí.

Treba privítať, že katolícka charita otvorila hospice, ktoré sa starajú o zomierajúcich. Členovia rodiny v nich môžu ostať bez časových limitov a v nich sa predovšetkým oni sami stávajú schopnejšími sprevádzať svojich príbuzných, ktorí zomierajú. Štát vo svojej zdravotnej politike má myslieť na starých aj podporou týchto hospicov. Rovnako má podporiť charitatívne tímy, ktoré sprevádzajú zomierajúcich v rodinách alebo v nemocniciach. Rozhodnutia tých, čo sú zodpovední za politiku a ekonomiku, vplývajú v značnej miere na život ľudí.¹¹

Ako príklad môžeme spomenúť zákon o sociálnych službách, ktorý platil na Slovensku od začiatku roka 2009 a spôsobil diskrimináciu občanov. Všetky vtedajšie pokusy o jeho zmenu boli neúspešné pre odpor bývalej ministerky práce a sociálnych vecí. Podľa jeho znenia si starší občan nemohol sám zvoliť, kde chce prežiť starobu. Sociálne zariadenie, napríklad domov dôchodcov, mu mala určiť obec alebo mesto, pričom výber bol podľa zákona obmedzený na verejné zariadenia. Tých je u nás málo, a tak začali vznikať poradovníky pre tých, ktorí si požiadali o umiestnenie v domove dôchodcov. Trpeli však nielen občania, ale aj neverejné či cirkevné sociálne zariadenia, ktorým zákon zastavil tok finančných príspevkov z obcí, čím prichádzali aj o klientov. To malo viesť k likvidácii aj katolíckych zariadení sociálnych služieb. Bola daná sťažnosť na ústavný súd, a ten rozhodol o protiústavnosti daného zákona, ktorý bol aj protisociálny. Po jeho oprave dúfame, že sa niečo také už nebude opakovať.

7. *Charta práv rodiny*, in JÁN PAVOL II., exhortácia *Familiaris consortio*, Trnava 1993, čl. 9c.

8. Tamže, čl. 9b.

9. JÁN PAVOL II., exhortácia *Familiaris consortio*, č. 46.

10. Porov. C. M. MARTINI, *Non temiamo la storia*, s. 192 – 195.

11. Porov. C. M. MARTINI, *Sogno un'Europa dello spirito*, s. 82 – 83.

Keď populácia nevie reagovať kreatívnym spôsobom na riziká dishumanizácie, konzekventne z toho vyplýva frustrácia, horkosť, opustenosť, úzkosť. Pretože zatiaľ iba malá časť osôb má úžitok z podobného sprevádzania, musíme participovať na existujúcich iniciatívach a podnecovať nové, aby sme čo najviac humanizovali smrť v nemocniciach. Treba zabezpečiť čo najlepšiu formáciu tých, ktorí sa angažujú v nemocničnej pastorácii. To podstatné azda spočíva v zvládnutí vlastnej úzkosti pred smrťou a v uskutočnení práce na sebe samých vo svetle evanjelia, aby sme mohli sprevádzať zomierajúcich vo väčšej pravde. Je užitočné, že pastoračné tímy sa postupne integrujú do zdravotných tímov. Treba pomôcť čo najväčšiemu počtu osôb rozvíjať ich schopnosti sprevádzať chorých a zomierajúcich v ich vlastnom dome.

Všetky tieto úsilia orientované na boj proti vysunutiu smrti na okraj záujmu denného života nebudú mať úspech, ak sa nepodarí predovšetkým účinne zmeniť komplexný pohľad na samotný každodenný život. Je potrebné venovať pozornosť i celkovému kultúrnemu kontextu a okoliu, ktoré má byť preniknuté hodnotami evanjelia. Je nevyhnutná činnosť kresťanov v rôznych verejných, sociálnych, finančných a politických inštitúciách. Iniciatívy, ktoré podnikajú cirkevné inštitúcie, majú celkom zvláštny význam. Ony sa musia neustále pýtať, aké poslanstvo vysielajú svojou prítomnosťou a svojou činnosťou a akú mentalitu pomáhajú vytvárať v Cirkvi a v spoločnosti.

Žiadosť o pohrebné obrady

Cirkev musí mať účasť na spoločenskej debata okolo smrti. Patrí to k jej služobnej povinnosti. Naši súčasníci sa pýtajú, čo znamená pre osobu žiť a umierať. Väčšina ľudí, keď je bezprostredne postavená pred smrťou, sa obracia na Cirkev. Dokonca mnohí, čo majú problém s vierou a morálkou alebo sa nachádzajú v rozpornej pozícii voči kresťanskému poslanstvu, žiadajú od Cirkvi zaopatrenie i pohrebné obrady. Tieto žiadosti si často vyžadujú u kňazov schopnosť rozlišovať. Nie je vždy ľahké dešifrovať zmysel týchto faktov. Čo znamenajú? Ako ich máme interpretovať? K akej činnosti nás inšpirujú?

Napriek nejasnosti sú vcelku výrazom dôvery voči Cirkvi. Ľudia cítia, že Cirkev má kompetenciu vo vzťahu k smrti a právom je možné od nej niečo očakávať. Žiadosť o pohrebné obrady v takých príležitostiach zahrňuje aj mnohé iné očakávania, viac či menej jasné. Žiadajúci niekedy nevie uviesť teologické dôvody svojej žiadosti, čiže dôvody viery. Preto vzniká podozrenie, že taká žiadosť pochádza z príliš vonkajších motívov (folklór, potreba uspokojiť starších rodinných príslušníkov, niekedy aj povera). Vo väčšine prípadov však takáto žiadosť skrýva veľmi komplikovanú realitu. Ide o túžbu byť doprevádzaný, podoprený solidaritou druhých, neostať opustený v tak dôležitých a ťažkých okolnostiach pred tajomstvom smrti a večnosti. Je tu vôľa, aby sa pozostalý predstavil ako bezúhonný pred obávaným súdom. Je tu aj vôľa lepšie prijať novú identitu vdovy alebo vdovca. Tieto motivácie nemôže-

me interpretovať jednoducho ako niečo povrchné. Tu sa môže prejaviť solidarita medzi generáciami a zakúsiť niečo zo spoločenstva veriacich.

V duši tých, čo žiadajú od Cirkvi jej prítomnosť pri príležitosti smrti, znie pravdepodobne otázka o zmysle života a smrti. Od kresťanskej tradície sa žiada pomoc pri orientovaní sa v otázke zmyslu života, o jeho zmysluplnosti (nie absurdnosti) zvlášť v okamihoch úzkosti. Otázka zmyslu života a smrti nie je u mnohých osôb prítomná v každodennom živote. Ona sa však stáva veľmi živou a prítomnou, keď sa objavia esenciálne krízy, ako je približovanie sa vlastnej smrti, smrti manželského partnera, pri nespravodlivej alebo nepochopiteľnej smrti mnohých iných, ako sú obeť násilia alebo havárií, ako je smrť alebo samovražda u mládeže. V týchto okolnostiach sa obracajú k tým, ktorí reprezentujú Cirkev. Očakávajú od nich, v tichosti alebo nahlas, orientáciu, posilu, odpoveď.

Bohatstvo kresťanskej liturgie, ktorá obklopuje zomierajúceho človeka, patrí do diakonie Cirkvi. Vďaka humánnym vedám sme si viac uvedomili, že liturgia Cirkvi je požehnaním pre človeka aj v jeho pozemskom živote. Platí to aj o pohrebných obradach. Musíme si viac uvedomiť služobnú funkciu týchto obradov.

Morálne otázky

V týchto dôležitých momentoch života si ľudia kladú pravdepodobne aj morálne otázky. Týkajú sa nielen prežívania staroby a posledných chvíľ života, ale aj vážnych bioetických otázok ako je eutanázia, terapeutické opustenie, liečba za každú cenu, potrat, umelé oplodnenie, darovanie orgánov atď. Ak by Európania považovali postoje Cirkvi k týmto otázkam za zbavené zmyslu alebo legitimacy, tieto vyjadrenia by nevyvolávali také echo, ako vyvolávajú a nevyprovokovali by také kontrasty ako provokujú. Všetci cítia, že problémy bioetiky sa netýkajú iba jednotlivcov a nemôžu byť ponechané iba na individuálnu voľbu. Jednako, nie každý sa vo svojom osobnom živote nachádza pred povinnosťou priamo riešiť množstvo bioetických dilem.

Etická diskusia sa rodí z najpodstatnejšej otázky, ktorá sa týka celkového zmyslu života, súvisu evanjelia s tým, čo ľudia žijú, s ich nádejou, s tým, čoho sa obávajú. Tieto očakávania podnecujú Cirkev vyjadriť sa a predložiť poslanstvá o živote a smrti, ktoré presahujú udalosť konkrétnej smrti. V komplexných otázkach, s ktorými sa obracajú na Cirkev, sa určite nachádza volanie po pomoci pri realizácii vlastného života, túžba pochopiť tajomstvo človeka, ale aj tajomstva Boha.¹²

Sprevádzanie Jána Pavla II. pri zomieraní

Evanjelium nás učí, ako treba sprevádzať starých ľudí, aby sa vedeli pripraviť s autentickou nádejou na okamih smrti ako na prechod k radostnému a definitívnemu životu v blaženom spoločenstve s Bohom.

12. Porov. C. M. MARTINI, *Sogno un'Europa dello spirito*, s. 85 – 94.

Príklad Jána Pavla II. bol aj tomto ohľade mimo-riadny.

Počas svojho pontifikátu často zhromažďoval veri-aciach na spoločnú modlitbu. Dva okamžiky najin-tenzivnejšieho spojenia veriacych kresťanov s Bohom v histórii Cirkvi boli azda vtedy, keď stál na prahu smrti. Prvýkrát po atentáte v roku 1981, keď mnohí veriacy zotrvali v modlitbách počas noci, kedy pápež iba zázračne unikol smrti a druhýkrát pri jeho smrti v roku 2005. Vtedy bola neopakovateľná atmosféra na Námestí sv. Petra, kde sa po večeroch schádzali hlav-ne mladí kresťania na modlitby. Svet mohol vidieť, ako kresťania sprevádzajú toho, ktorý im pripomínal dobrotu Boha Otca. Veta zomierajúceho pápeža re-zonovala v srdciach ľudstva. „Čakal som vás a vy ste prišli. Ďakujem vám.“ Mladí sa nádherne odmenili tomu, ktorému na nich tak záležalo. Tak zomierajú kresťania a tak sa majú správať príbuzní a priatelia v tomto okamihu. Dobro sa na smrť pripravuje ten, kto žije morálne, kto žije podľa pravdy. Zrelý človek je schopný prijať smrť.

Záver

Zmysluplnú odpoveď na prežívanie staroby a zo-mierania nachádzame vo viere v Ježiša Krista, je-diného Vykupiteľa človeka. Táto viera viedla celé generácie kresťanov k zodpovednej pomoci starým a zomierajúcim. Aj v týchto historických zmenách môže ľudstvo v nej nachádzať podnety a inšpirácie na vyriešenie problému postavenia starých a zomierajú-cich ľudí v spoločnosti. Iba ak si spoločnosť uvedomí, že prvoradé nie sú materiálne výdobytky a užívanie si tohto sveta, ale spása každého človeka, dokáže stať pri tých, ktorí sú veľmi blízko k prechodu z tohto sveta do večnosti.

Bibliografia:

JÁN PAVOL II., exhortácia *Familiaris consortio*, Trnava 1993. JÁN PAVOL II., apoštolský list starším *Ľeň života*, Bratislava 1999. APOŠTOLSKÁ STOLICA, *Charta práv rodiny*, in JÁN PAVOL II., exhortácia *Familiaris consortio*, Trnava 1993. PASTERNAK B., in RYBÁK J., *V dotyku s Pavlom Straussom VI*, Prešov 2009. MARTINI C. M., *Non temiamo la storia*, Milano 1992. MARTINI C. M., *Sogno un'Europa dello spirito*, Casale monferrato 1999.

Globálna evanjelizácia

Evanjelizácia je komplexný proces a zahŕňa roz-ličné prvky. Spomedzi nich sa misijné oduševnenie zameriava zvlášť na solidaritu. To bol tiež jeden z cieľov Svetového dňa misií, ktorý prostredníctvom Pápežských misijných diel pomáha realizovať úlohy evanjelizácie na misijných územiach. Ide o podporu inštitúcií nevyhnutných pre stabilizáciu a konsolidáciu Cirkvi prostredníctvom katechéto-v, seminárov, kňazov, a tiež o pomoc pri zlepšovaní podmienok života ľudí v krajinách najviac postih-nutých chudobou, podvýživou – predovšetkým detí –, chorobami, nedostatkom zdravotných služieb a vzdelania. Aj toto patrí k poslaniu Cirkvi. Pri ohlasovaní evanjelia jej leží na srdci ľudský život v najširšom zmysle slova. Boží služobník Pavol VI. upozorňuje, že nie je prijateľné, aby sa pri evanjeli-zácii obchádzali témy týkajúce sa ľudského rozvoja, spravodlivosti, oslobodenia od každej formy útlaku, samozrejme pri rešpektovaní autonómie politickej oblasti. Nezáujem o časné problémy ľudstva by zna-menal, že sme „zabudli na učenie evanjelia o láske k trpiacemu a biednemu blížnemu“ (apošt. exhortácia Evangelii nuntiandi, 31. 34); nebolo by to v súlade s Ježišovým konaním, lebo on „chodil po všetkých mestách a dedinách, učil v ich synagógach, hlásal evanjelium o kráľovstve a uzdravoval každý ne-duh a každú chorobu“ (Mt 9, 35). Tak sa prostredníctvom zodpovednej účasti na misii Cirkvi kresťan stáva budovateľom jednoty, pokoja a solidarity, ktorú nám Kristus daroval, a tiež spolupracovníkom pri uskutočňovaní Božieho spásneho plánu pre celé ľudstvo. Výzvy, ktorým ľudstvo čelí, apelujú na kresťanov, aby kráčali spoločne s ostatnými, pričom ich poslanie je integrálnou súčasťou tohto spoločného kráčania. Nesieme totiž v sebe – hoci v hlinených nádobách – naše kresťanské povolanie, nepredstaviteľný poklad evanjelia, živé svedectvo o Ježišovi, ktorý zomrel a vstal z mŕtvych, a s ktorým sa stretáme a v ktorého veríme v Cirkvi.

*Z posolstva Benedikta XVI.
ku Svetovému dňu misií 2011*

Martin Kolečák (1970) je odborným asistentom na Katedre systematickej teológie Teologickej fakulty v Košiciach Katolíckej univerzity v Ružomberku. Prednáša morálnu teológiu. Základnú teológiu vyštudoval na Spišskej Kapitule, licenciát z morálnej teológie získal na Alfonziánskej akadémii Pápežskej Lateránskej univerzity v Ríme. Doktorát z morálnej teológie získal na Katolíckej univerzite Jána Pavla II. v Lubline. E-mail: mt.kolejak@gmail.com

AKVINSKÉHO RECEPCIA AUGUSTÍNOVHO UČENIA O MILOSTI V SUME TEOLOGICKEJ I-II Q. 109-114

M.Vašek: Reception of Augustine's Teaching on Grace in Aquinas' Summa Theologica I-II q. 109-114

This is an account of Aquinas' reception of Augustine's teaching on grace in Summa Theologica I-II, q. 109-114. Aquinas discusses grace in the context of his teaching on virtues, which played a significant role in the ecumenical movement during the 20th century. The text focuses on the parts, in which Aquinas quotes Augustine's theses and provides a response to his thoughts. Despite some difficulty of the individual points made by Augustine in respect of grace, Aquinas develops several important theses which were later incorporated in the Christian tradition. In this particular portion of the text Aquinas builds on Aristotle's ethics and the thought of the Bishop of Hippo.

Úvod

Teologický a filozofický problém milosti patrí medzi nosné problémy kresťanského myslenia, učenie o milosti a ospravedlnení je dôležitou súčasťou kresťanskej doktríny. Aj v našej dobe sa táto otázka stala opäť aktuálnou. V roku 1999 bola podpísaná spoločná luteránsko-katolícka dohoda, podľa ktorej „v základných pravdách týkajúcich sa učenia o ospravedlnení existuje medzi luteránmi a katolíckymi konsenzus.“¹ Preto v *Spoločnej deklarácii* nemohli prísť k inému stanovisku iba k tomu, ktoré je nám známe už od dôb sv. Augustína. „Spoločne vyznávame, že všetci ľudia vo veci spásy úplne závisia na spásnej milosti Božej. Sloboda, ktorú majú vo vzťahu k osobám a veciam tohto sveta, nie je slobodou vo vzťahu k spáse, pretože ako hriešnici sú podriadení Božiemu súdu a nie sú schopní sa sami obrátiť k Bohu, aby hľadali vyslobodenie, ani si zaslúžiť pred Bohom svoje ospravedlnenie, ani vlastnými silami dosiahnuť spásu. Ospravedlnenie sa deje iba Božou milosťou.“²

V článku sa zameriam na autorov, ktorí mali najvýraznejší podiel na koncipovaní kresťanskej náuky o milosti. Konkrétnejšie upriamim pozornosť na miesta, na ktorých Tomáš Akvinský cituje/uvádza Augustína a korešponduje tak s jeho myslením. Vychádzam zo známej časti v Sume teologickej – I-II q. 109-114. Táto pasáž bola často interpretovaná, pretože sú v nej obsiahnuté kľúčové myšlienky Akvinského teológie týkajúce sa milosti Boha. Pojednáva tu o milosti v rámci náuky o cnostiach a jeho náuka je

dôležitá i z toho hľadiska, že zohrala významnú úlohu v ekumenických snahách 20. storočia.³ Nebudem preto prihliadať ku všetkým článkom, ale iba k tým, v ktorých hipponského biskupa explicitne spomína; taktiež nie je mojím zámerom analýza a výklad celej Tomášovej náuky o milosti.

Tomáš Akvinský je zaradovaný k stredovekým aristotelikom. Toto zaradenie je samozrejme oprávnené, no nesmieme pritom prehliadnuť iné filozofické a teologické motívy a inšpirácie prítomné v jeho diele. Spomenúť musíme najmä novoplatonizmus a pochopiteľne Augustínovo filozoficko-teologické myslenie. Pokiaľ ide o náuku o milosti, ktorej sa chcem venovať, Tomáš v nej spája dve diferencované myšlienkové schémy/postupy. Môžeme preto hovoriť o aristotelovsko-augustínovskom pozadí pri výklade, pojednaní o milosti. V popredí je učenie o prirodzenosti a jej dispozíciách, možnostiach, účinkoch. Rámcom a východiskom je Aristotelova metafyzika (a tým i pojmový aparát) a etika, ktoré sú ale previazané s Pavlovou a Augustínovou teológiou a nimi ďalej rozvinuté.⁴ Ako uvádza Jan Rohls, profesor systematickej teológie v Mníchove, aristotelovská etika je u Tomáša povýšená (*sakramental überhöht*), rozvinutá učením o milosti sprostredkovannej Cirkvou prostredníctvom sviatostí. V recepcii aristotelovskej etiky Tomášom, boli aristotelovské cnosti subordinované teologickým, keďže človek nedosahuje iba prirodzený cieľ, ale je určený k nadprirodzenému

1. Oficiální společné prohlášení Luterského světového svazu a katolícké cirkve ze dne 11. 6. 1999. (čl. 1); In: *Ospravedlnění a dědičný hřích v ekumenickém dialogu*. Praha: Krystal OP, 2000, s. 30.

2. Společná deklaráce Katolícké cirkve a Luterského světového svazu k učení o ospravedlnění. (čl. 19) In: *Ospravedlnění a dědičný hřích v ekumenickém dialogu*. Praha: Krystal OP, 2000, s. 10.

3. Porov. MIKLUSČÁK, P.: *Tajomstvo daru. Náčrt teológie milosti*. Dolný Kubín: Zrno, 1996, s. 51.

4. „S prijatím Aristotelovej psychológie a metafyziky vykladá scholastika obrazné výrazy Písma o milosti (život, svetlo, sila) ako nadprirodzený stav duše. „Nadprirodzené“ chápe františkánska teológia ako „Bohu milé“, čo sa chápe len vierou, kdežto tomistická ako to, čo prirodzenosť vo všetkých smeroch prekračuje.“ ZVĚŘINA, J.: *Teologie agapé*. Praha: Scriptum, 1994, s. 228.

videniu Boha. Eticky správne/dobré konanie je preto možné iba za predpokladu milosti.⁵

Analýza jednotlivých otázok

V prvom článku otázky 109 sa Tomáš pýta, či človek bez milosti môže poznať pravdu. Dotýkame sa problému, ktorý sa týka možnosti ľudského poznania pri dosahovaní pravdy. Jestvuje k jej dosiahnutiu prirodzená cesta, alebo je nutný vplyv nadprirodzeného hýbateľa?

Vráťme sa najskôr k mysleniu hipponského biskupa. Augustín bol spočiatku presvedčený o nutnosti božieho osvietenia (*illustratione divina*) pri poznaní pravdy (v tomto prípade ide o pomoc milosti). V *Retraktáciách* názor odvoláva; podľa jeho nového postoja aj mnohí nečistí bez milosti poznajú pravdu. Akvinský tento názor uvádza v *sed contra*.⁶ V odpovedi zdôrazňuje nutnosť pôsobenia Boha pri činnosti súcna v dvoch aspektoch. Boh je prvým pôvodcom pohybu a dokonalého tvaru, ktorým súcno koná. Súcno prostredníctvom vlastného tvaru vykonáva jemu primeranú činnosť. V tomto zmysle má rozum inteligibilné svetlo, ktorým poznáva a preto milosť nie je v prirodzenom procese nevyhnutná. Predpokladom poznania vyšších, nadprirodzených právd, je už *lumen fidei*. Boh je však neustále chápaný ako prvý hýbateľ – pohybuje intelekt k uskutočňovaniu svojich aktov. (STh I-II, q. 109, a. 1, co.)

V ďalšom článku – opäť v *sed contra* – cituje Akvinský vetu z Augustínovho spisu *De correptione et gratia*. Podľa Augustína bez milosti nemôže človek vykonať nič dobré v myslení, chcení, konaní. V odpovedi Akvinský opäť uvádza aristotelovský motív doplnený kresťanským myslením – prvý hýbateľ podmieňuje vykonanie dobra v stave pred prvotným hriechom i po ňom. V oboch prípadoch ľudská prirodzenosť nie je dostatočná k chceniu a konaniu dobra. Po prvotnom hriechu je okrem toho nutná sanácia ľudskej prirodzenosti silou milosti. (STh I-II, q. 109, a. 2, co.)

Vo štvrtom článku sa opakuje ten istý postup. V *sed contra* je uvedená Augustínova veta kritizujúca pelagi-

ánske stanovisko, podľa ktorého človek môže vyplniť všetky príkazy zákona bez milosti. Akvinský diferencuje dva spôsoby vyplnenia zákona: 1. čo do podstaty skutkov (*quantum ad substantiam operum*), keď človek koná konkrétne spravodlivé, statočné a iné skutky, a 2. čo do spôsobu konania (*quantum ad modum agendi*), keď zákon je vyplnený v plnej miere vtedy, ak človek vykonáva príkazy z lásky. Akvinský pritom rozlišuje prvotnú a dedičným hriechom depravovanú prirodzenosť. V prvom prípade bolo možné príkazy zákona čo do podstaty skutkov vyplniť, v druhom stave to možné nie je *sine gratia sanante*. Pokiaľ ide o vyplnenie zákona čo do spôsobu konania (kde láska je hlavným zmyslom zákona), prikázania zákona sa nedajú naplniť bez milosti ani v stave neporušenosti, ani v depravovanej prirodzenosti. Tomáš sa tu odvoláva na Augustína a stotožňuje sa s jeho postojom, podľa ktorého milosť nielen pomáha spoznať to, čo je nutné konať, ale tiež pomáha, aby spoznané bolo vykonané s láskou. Pozíciu hipponského biskupa zdieľa i v odpovedi na prvý argument. Na základe jednej z interpretácií známych Pavlových slov z Listu Rimanom 2,14-15 bolo možné predpokladať vyplnenie príkazov zákona na základe dispozícií prirodzenosti. Pavol píše: „Keď teda pohania, ktorí nemajú zákon, od prírody konajú, čo žiada zákon, aj keď nemajú zákon, sami sú si zákonom. Dávajú najavo, že to, čo žiada zákon, zapísané je v ich srdciach.“ (Rim 2,14-15) Túto Pavlovu vetu Augustín pochopiteľne nemohol obísť a Tomáš sa odvoláva na jeho spis *De spiritu et littera*. Zdanlivo prirodzené konanie je spôsobené Duchom milosti, ktorý v nás obnovuje obraz Boha, v ktorom sme boli prirodzene stvorení. Ani večný život nie je možné považovať za vlastnú zásluhu človeka na základe rozhodnutia jeho vôle. Tomáš aj v tomto bode korešponduje s Augustínom – vôľa človeka je Bohom pripravovaná prostredníctvom milosti. (STh I-II, q. 109, a. 4, ad. 1)

Akvinský nadväzuje aj na ďalšie poňatie milosti, rozvíjané v protipelagiánskej kampani. V spise *De perfectione iustitiae hominis* polemizoval Augustín s pelagiánmi v otázke možnosti bezhriechného života na zemi. Podľa pelagiánov (v tomto prípade ide o Caelestiov názor) je možné sa hriechu vyhnúť aktom vôle. Pelágiov žiak ďalej tvrdil: pred čím sa nedá ochrániť a čomu nie je možné sa vyhnúť, nemôže byť považované za hriech. Bezhriechnosť je možná i z toho dôvodu, že Boh takéto konanie od človeka žiada; nežiadal by niečo nerealizovateľné. Človek preto môže konať to čo je nariadené a vyvarovať sa toho, čo je zakázané.⁷ Tomáš cituje vetu zo záveru uvedeného spisu. V nej Augustín odsudzuje postoj odmietajúci modlitbu za vyvarovanie sa hriechu, prosbu o neuvedenie do pokušenia. Ide o pozíciu tých, ktorí popierajú milosť nutnú k nehrešeniu, pozíciu presvedčenú o dostatočnosti Božieho zákona a ľudskej vôle, ktorou sa človek usiluje o cnostný život bez hriechu. Tomáš jednoznačne vyzdvihuje

5. Porov. ROHLS, J.: *Geschichte der Ethik*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1999, s. 204-211; taktiež ROSE, M.: *Fides caritate formata. Das Verhältnis von Gnade und Liebe in der Summa Theologiae des Thomas von Aquin*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2007, s. 121-153.

6. Augustín v spise *De Trinitate* tvrdil, že podmienkou poznania Boha a ideí je láska k Bohu. Zároveň poukazuje na skutočnosť, že i mnohí filozofi, ktorí nezdieľajú kresťanské názory a vieru, spoznali rozumom nemenné svetlo pravdy. Je to pre nich dôvod pohrdania kresťanmi, ktorí najvyššie pravdy prijímajú iba na základe viery. Augustín si však myslí, že práve ich pýcha a domýšľavosť sú prekážkou ich hlbšieho vzťahu k Bohu. „Jasnejšie čisto intelektuálne poznanie je teda možné navzdory nedostatočnej morálnej dispozícii k pravému poznaniu Boha. Vidíme, ako sa Augustín zaplieta do dôsledkov svojej vlastnej myšlienky, a potom ju musí predsa len poprieť.“ IVÁNKA, E.: *Plato christianus*. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 233-234.

7. Porov. KARFÍKOVÁ, L.: *Milost a vůle podle Augustina*. Praha: OIKOYMENH, 2006, s. 194 - 197.

nutnosť habituálnej milosti (*gratia habitualis*) pre depravovanú prirodzenosť, pretože bez jej pomoci nie je možné zdržať sa hriechu. V odpovedi bližšie špecifikuje i problematiku smrteľného a všedného hriechu. (Sth I-II, q. 109, a. 8, co.)

V deviatom článku otázky 109 sa rieši problém ďalšej, dodatočnej Božskej podpory v procese mravného konania. Je nutná okrem prijatej milosti i následná podpora Boha? Nebola by tým popretá už prijatá milosť – nejavila by sa ako nedostatočná, alebo zbytočná? Milosťou v človeku prebýva Duch svätý a vďaka jeho prítomnosti disponuje ľudská bytosť potrebnou silou na konanie dobra. Tomáš voči týmto pomerne silným argumentom znovu stavia myšlienku hiponského biskupa. Tentoraz ide o spis *De natura et gratia*. Ani najzdravšie oko nemôže vidieť bez dostatočného svetelného jasu; analogicky ani najdokonalejšie ospravedlnený človek nedostačuje na konanie dobra bez božskej podpory večného svetla spravodlivosti. Posledný článok dopĺňa predchádzajúci a týka sa vytrvalosti človeka v dobre. Ako je známe, Augustín tejto otázky venoval samostatný spis *De dono perseverentiae*. Tomáš práve tento spis znovu uvádza v opozícii voči úvodným argumentom. Aj človek ospravedlnený milosťou musí žiadať Boha o milosť, aby vytrval v dobre a cnosti do konca svojho života a odolal pokušeniam. Pripomína i Augustínove myšlienky zo spisu *De natura et gratia* – človek v prvotnom stave dostal dar, prostredníctvom ktorého mohol vytrvať v dobre, no nedostal to, že vytrvá. Diferencia bola pre Augustína zrejماً – môcť vytrvať a skutočne vytrvať; možnosť prítomná bola, no nebola zrealizovaná. Podľa Tomáša teraz mnohí prostredníctvom Kristovej milosti dostávajú omnoho väčší dar – dar milosti, prostredníctvom ktorého môžu vytrvať a tiež je im dané, že vytrvávajú. Vo večnej vlasti nielenže bude môcť človek vytrvať v dobre, ale nebude môcť ani hrešiť. (Sth I-II, q. 109, a. 9)

Augustín sa snažil vo svojich prácach subtilnejšie rozlišovať párové dvojice, ktoré vyjadrujú dva spôsoby existencie: schopnosť (možnosť) nezhrešiť a neschopnosť (nemožnosť) hrešiť (*posse non peccare, non posse peccare*), schopnosť nezomrieť a neschopnosť zomrieť (*posse non mori, non posse mori*), schopnosť neopustiť dobro a neschopnosť zanechať dobro (*bonum posse non deserre, bonum non posse deserere*). Prvý človek mal schopnosť (možnosť) nezhrešiť, nezomrieť a neopustiť dobro. Prvá sloboda spočívala v schopnosti (možnosti) nehrešiť, posledná bude omnoho väčšia: bude neschopnosťou k hriechu. Podobne posledná nesmrteľnosť bude spočívať v nemožnosti k smrti a posledné šťastie vytrvalosti bude spočívať v nemožnosti zanechať dobro.

Podľa toho treba rozlíšiť i dva stupne vytrvalosti. Prvý človek mal potenciálnu vytrvalosť. Spočívala v možnosti vyhnúť sa pádu; nový, posledný dar milosti je vytrvalosťou samou – *perseverentia ipsa*. Pôjde teda o permanenciu vytrvalosti, ktorá sa týka povolaných podľa Božích rozhodnutí.⁸

8. Porov. VAŠEK, M.: *Aurelius Augustinus o vôli, milosti a predurčení*. Bratislava: Iris, 2007, s. 123.

V 110. otázke sa zameriava na charakter milosti a jej prítomnosť v duši. Milosť je možné pripodobniť k svetlu. Tak ako je svetlo v osvetlenom, podobne sa „nachádza“ milosť v duši. Znovu je v pozadí Augustínova koncepcia. V tejto otázke Tomáš Augustína neuvádza tak často, ako v predchádzajúcej otázke. V treťom článku korešponduje ale s jeho diferenciou milosti a cnosti – milosť nie je cnosťou, ale skôr milosť lásku (cnosť lásky) predchádza. Augustín nazýval vieru konajúcu skrze lásku milosťou (*fidem per dilectionem operantem*). (Sth I-II, q. 110, a. 3, co.)

V otázke 111 sa diferencuje milosť pôsobiaca a spolupôsobiaca. Ako uviedol Augustín v spise *De gratia et libero arbitrio*, Boh v nás spolupôsobením dokonáva to, čo pôsobením začal. Boh zapríčiňuje/pôsobí chcenie dobra a následne spolupôsobí jeho zdokonaľovanie. Akvinský rozlišuje milosť pohybujúcu k chceniu a konaniu dobra (*divinum auxilium*) a následne milosť ako pohotovostný dar, vložený nám Bohom (*habituale donum*). Boh ako prvý hýbateľ pohybuje našou myslou (*gratia operans*). Ak už myseľ koná a zároveň je neustále hýbaná, hovoríme o Božej kooperácii s ňou (*gratia cooperans*). Tomáš rozlišuje päť účinkov milosti: uzdravenie duše, chcenie dobra, účinné konanie zvoleného dobra, vytrvanie v dobre a dosiahnutie večnej spásy. Pokiaľ Boh pôsobí prvý účinok vzhľadom k druhému, jeho milosť môžeme nazvať „predchádzajúca“ (*praeveniens*), pokiaľ spôsobuje druhý účinok vzhľadom k prvému, nazýva sa „následná“ (*subsequens*). Vyjadrujú to i Augustínove slová v spise *De natura et gratia*: „Predchádza, aby sme boli uzdravení, nasleduje, aby sme uzdravení rástli, predchádza, aby sme boli povolaní, nasleduje, aby sme boli oslávení.“ (Sth I-II, q. 111, a. 3, co.)

Augustína uvádza Akvinský i v otázke 112, pojednávajúcej o probléme, či je milosť dávaná z nutnosti človeku, ktorý sa na jej prijatie pripravil. Dáva Boh človeku milosť *ex necessitate*, keď zo strany človeka už nastala dostatočná príprava? Tomáš vypovedá jasne a pokračuje tým v tradícii myslenia sv. Augustína: aj príprava na milosť je milosťou. Dar milosti presahuje akúkoľvek prípravu zo strany človeka. V tejto súvislosti je dôležité rozlíšiť nutnosť a neomylnosť. Boh svoju milosť neomylné udeľuje a neomylné pôsobí vykúpenie vyvolených/svätých. Nutnosť je tu akoby transformovaná na neomylnosť a vôľu ospravedlniť tých, ktorých si Boh zamiloval. Boží úmysel nie je deficientný (*intentio Dei deficere non potest*). Akvinský tu nadväzuje na Augustínovu myšlienku istého, neomylného vyslobodzovania človeka prostredníctvom Božích dobrodení. Milosť je vždy účinná a dosahuje vnútornú premenu ľudskej bytosti. (Sth I-II, q. 112, a. 3, co.)

Augustínov Komentár k Jánovmu evanjeliu (*Tractatus in Joannis evangelium*) cituje v 113 otázke, zaoberajúcej sa ospravedlnením človeka. Vyžaduje sa k ospravedlneniu pohyb vôle od hriechu? Ospravedlnenie Tomáš chápe ako jeden druh pohybu, ktorým je ľudská myseľ pohybovaná Bohom zo stavu hriechu do stavu spravodlivosti (*a statu peccati in statum iustitiae*).

Znovu zreteľne vidno aristotelovské pozadie – termín *motus*, ktorý Tomáš používa, sa nevzťahuje iba na oblasť prírodných pohybov, ale aj na oblasť ľudského konania. Odstup od hriechu sa deje prostredníctvom vôle. V ospravedlnení bezbožného je preto duplicitný pohyb slobodného rozhodovania – prostredníctvom túžby tenduje k Božej spravodlivosti a súčasne odmieta hriech. Augustín v spomínanom traktáte píše: „Naše city sú hnutím našich duší, radosť je rozšírením ducha, bázeň je útekem ducha; postupuješ duchom keď túžiš, utekáš duchom, keď sa strachuješ.“ (STh I-II, q. 113, a. 5, co.)

Pokiaľ ide o samotné ospravedlnenie hriešnika, môžeme rozlišovať poradie jednotlivých „etáp“, i keď časovo sú simultánne, pretože ospravedlnenie nie je sukcesívne. No podľa prirodzeného poriadku je predsa možné diferencovať určitú následnosť a postup ospravedlnenia človeka Bohom. Primárne je vliatie milosti, nasleduje slobodné obrátenie sa k Bohu, ďalej odklon slobodného rozhodovania od hriechu a napokon odpustenie viny (*primum est gratiae infusio; secundum, motus liberi arbitrii in Deum; tertium est motus liberi arbitrii in peccatum; quartum vero est remissio culpaе*). (STh I-II, q. 113, a. 6, co.)

V deviatom článku tejto otázky sa Tomáš pýta, či ospravedlnenie hriešnika možno považovať za najväčšie dielo Boha – *maximum opus Dei*. Voči tejto predstave by sa dalo uviesť niekoľko protiargumentov, napr. považovať za najväčšie dielo stvorenie neba a zeme. O veľkom diele je možné uvažovať v dvojakom zmysle. Jednak podľa spôsobu konania (*ex parte modi agendi*) a jednak podľa veľkosti toho, čo nastáva (čo sa deje) (*propter magnitudinem eius quod fit*). V prvom prípade Tomáš považuje za najväčšie dielo stvorenie sveta, pretože tu nastáva stvorenie niečoho z ničoho. Z druhého hľadiska je ale najväčším dielom ospravedlnenie hriešnika, nakoľko jeho cieľom je večné dobro, participácia človeka na Bohu, ktorá bude bez konca. Tomáš cituje Augustínovu vetu: „*Nebo a zem sa pomínú, no spása a ospravedlnenie predurčených zostane*“ (STh I-II, q. 113, a. 9, co.)

V desiatom článku je položená otázka, či ospravedlnenie bezbožného je zázračné. Tomáš ako zvyčajne rozoberá problém v širších súvislostiach a zamýšľa sa primárne nad samotným zázrakom – kedy je vôbec možné niečo za zázračné považovať a kedy nie, v akom zmysle o zázraku uvažujeme. Ako zázračné môžeme označiť každé dielo vykonané Bohom, jeho tajomnou mocou – napr. stvorenie sveta a ospravedlnenie hriešnika. V druhom zmysle Akvinský považuje za zázračné tie skutočnosti, v ktorých forma veci je nad možnosťami matérie (*forma inducta est supra naturalem potentiam talis materiae*), ako napr. v prípade vzkriesenia mŕtveho. V tomto zmysle ospravedlnenie hriešnika nie je milosťou, pretože duša je prirodzene schopná prijatia milosti (*naturaliter anima est gratiae capax*). Tomáš ale v zhode s Augustínom chápe túto disponovanosť, prístupnosť či schopnosť pre Boha ako schopnosť podmienenú resp. založenú milosťou. Tým, že duša bola stvorená

ako obraz Boha, je schopná Boha prostredníctvom milosti (*capax est Dei per gratiam, ut Augustinus dicit*). V treťom zmysle sa dá o zázračnom diele uvažovať v prípade náhleho účinku, či neočakávanej zmeny, ktorá nastáva mimo obvyklého sledu udalostí, je nad rámec zvyčajného poriadku (napr. náhle uzdravenie nemocného). Ak zohľadníme posledný spôsob uvažovania, ospravedlnenie je niekedy zázračné a niekedy nie. Tomáš má na mysli na jednej strane bežný spôsob a cestu spásy človeka a na strane druhej náhle, radikálne zmeny v živote, akým bolo napr. obrátenie apoštola Pavla. Obvyklý spôsob ospravedlňovania je taký, keď Boh pohybuje vo vnútri duše a človek sa k nemu obracia. Svoje počiatkové obrátenie ďalej zdokonaluje, ako píše i Augustín – započatá láska vyžaduje zväčšenie, aby zväčšená zaslúžila dokonalosť. Obrátenie Pavla a podobné povolania sú výnimočné a z tohto dôvodu ich Akvinský považuje za zázračné. (STh I-II, q. 113, a. 10, co.)

V piatom článku otázky 114 Tomáš odkazuje na Augustína v odpovedi na prvý argument. V článku kladie otázku, či si človek môže zaslúžiť prvú milosť. Augustín sa spočiatku domnieval, že počiatok viery je z nás a jej zdokonalenie a naplnenie sa deje prostredníctvom milosti. Neskôr v Retraktáciách svoj názor odvoláva. Tomáš pripomína jeho posledné stanovisko v tejto otázke a súčasne dôležitú pravdu viery: počiatok viery je v nás od Boha a úkon viery nasleduje po prvej milosti, čiže pred ňou nejestvuje zo strany človeka zásluha (*etiam ipse actus fidei consequitur primam gratiam, et ita non potest esse meritorius primae gratiae*). Úkon viery zo strany človeka nie je primárny, nepodmieňuje milosť, ale milosť zakladá vieru – prvá milosť je teda milosť počiatku viery. (STh I-II, q. 114, a. 5, ad. 1)

„Augustín zdôrazňuje prioritu milosti v úkone viery v odpovedi na Simplicianove otázky a hovorí o milosti viery (*gratia fidei*), ktorá nám je Bohom daná zdarma bez akejkoľvek zásluhy. [...] Od začiatku kontroverzie s pelagiánmi pripomína Augustín, že nie dobré skutky sú počiatkom viery, ale že naopak viera je počiatkom dobrých skutkov, a nie akákoľvek viera, ale viera oživovaná a inšpirovaná láskou.“⁹

Hipponský biskup píše: „Jedine tie sa majú nazývať dobrými skutkami, ktoré sa dejú z lásky k Bohu, avšak je nutné, aby ich predchádzala viera, aby dobré skutky pochádzali z viery, a nie viera zo skutkov. Lebo nik nekoná z lásky k Bohu, ak najprv v Boha neverí.“¹⁰

Záver

I keď bola Augustínova náuka o milosti už za jeho života a tiež po smrti vystavená kritike z dôvodu predestinačných téz, jadro jeho koncepcie zostalo v kresťanskom učení zachované. Tomáš Akvinský pokračuje

9. Sv. Augustín: Komentár k Jánovmu evanjeliu. Výklad 81, 82, 83. preklad a poznámky M. Andoková. In: VAŠEK, M.: *Aurelius Augustinus o vóli, milosti a predurčení*. Bratislava: Iris, 2007, s. 178.

10. Tamže, s. 178.

v línii myslenia Aurélia Augustína a nadväzuje na nosné pravdy jeho náuky o milosti. „V napojení na Augustínovo chápanie milosti chápala tradícia *habitus* stvorenej milosti ontologicky, t.j. ako neviditeľnú, bytostnú, Duchom Božím človeku vliatu zmenu ľudskej subjektivity.“¹¹

Podľa niektorých autorov (O`Meara), nemôžeme význam milosti u Akvinského limitovať iba na prechodnú Božiu pomoc pri dosahovaní cieľa, ktorý prekračuje ľudské schopnosti. „Milosť je skôr vnútorná forma, vďaka ktorej človek koná vo vyššom poriadku, poriadku milosti (*ordo gratiae*). Je to Božia prítomnosť či participácia na hlbších rovinách Božieho života. Boh svojou milosťou uspôsobuje človeka k večnému životu dávajúc mu to, čo ho robí hodným života s ním. [...] Táto požiadavka vstupu nadprirodzeného rádu do domény ľudskosti neuberá nič na autenticite ľudského úsilia, skôr predstavuje naplnenie a zavŕšenie prirodzeného prístupu.“¹²

Bibliografia:

Pramene:

TOMÁŠ AKVINSKÝ: *S. Thomae de Aquino opera omnia*. In: www.corpusthomisticum.org/iopera.html TOMÁŠ AKVINSKÝ: *Summa Theologiae*. In: *S. Thomae de Aquino opera omnia*. In: www.corpusthomisticum.org/iopera.html TOMÁŠ AKVINSKÝ: *Theologická suma*. Prel. E. Soukup, zv. I-VI. Olomouc: Krystal, 1937 (STh). AURELIUS AUGUSTINUS: *Sankt Augustinus, der Lehrer der Gnade*. Lateinisch-deutsche Gesamtausgabe seiner antipelagianischen schriften. Band I-VII, Würzburg: Augustinus-Verlag Würzburg, 1955-1977. Sv. AUGUSTÍN: *Komentár k Jánovmu evanjeliu*. Výklad 81, 82, 83. preklad a poznámky M. Andoková. In: VAŠEK, M.: *Aurelius Augustinus o vôli, milosti a predurčení*. Bratislava: Iris, 2007, s. 173-185.

Literatúra:

BLAŠČÍKOVÁ, A.: *Etika cnosti podľa Tomáša Akvinského*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2009. KARFIKOVÁ, L.: *Milost a vôľa podle Augustina*. Praha: OIKOYMENH, 2006. MACHULA, T.: *Ospravedlnění a dědičný hřích v ekumenickém dialogu*. Společná deklarace katolické Církve a Luterského světového svazu k učení o ospravedlnění. Dekrety Tridentského koncilu o dědičném hříchu a ospravedlnění. Praha: Krystal, 2000. MIKLUŠČÁK, P.: *Tajomstvo daru. Náčrt teológie milosti*. Dolný Kubín: Zrno, 1996. ROSE, M.: *Fides caritate formata. Das Verhältnis von Gnade und Liebe in der Summa Theologiae des Thomas von Aquin*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2007. ROHLS, J.: *Geschichte der Ethik*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1999. VAŠEK, M.: *Aurelius Augustinus o vôli, milosti a predurčení*. Bratislava: IRIS, 2007. ZVĚŘINA, J.: *Teologie agapé*. Praha: Scriptum, 1994.

Martin Vašek (1973) vyštudoval Fakultu humanistiky Trnavskej univerzity, odbor filozofia. Doktorát z filozofie získal na UKF v Nitre (2006). Pracuje ako vysokoškolský pedagóg na Katedre filozofie Filozofickej fakulty UKF v Nitre. Zaoberá sa filozofiou náboženstva a stredovekým myslením. Je autorom monografie *Aurelius Augustinus o vôli, milosti a predurčení* (Bratislava 2007) a spoluautorom kolektívnej monografie *Podoby recepcie aristotelizmu v stredovekej filozofii* (Ružomberok 2011). Je členom Slovenského filozofického združenia a Stredo európskej spoločnosti pre filozofiu náboženstva.

11. MIKLUŠČÁK, P.: *Tajomstvo daru. Náčrt teológie milosti*. Dolný Kubín: Zrno, 1996, s. 56.

12. BLAŠČÍKOVÁ, A.: *Etika cnosti podľa Tomáša Akvinského*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2009, s. 35 - 36.

KREŠŤANSKÁ APOKRYFNÁ LITERATÚRA

M. Cíbič: *Apocryphal Literature in Christianity*

The Christian apocrypha are writings of the New Testament similar to the corpus of the New Testament in terms of name, form and content, but the Catholic Church does not include them to the list of the biblical canon, and, in addition, she not consider them divinely inspired and does not introduce them to the believers as a source of the Divine Revelation. The Christian apocryphal writings are valuable from the historical perspective as they provide helpful information about the origins of the Christianity and contribute to a better understanding of the Bible.

Úvod

Pred niekoľkými rokmi (2006) svetom obletela správa prostredníctvom médií, že bol objavený spis s názvom *Judášovo evanjelium*. Ihneď vzbudilo veľký záujem, pretože niektorí neprajníci kresťanstva si mysleli, že prinesie nové, doposiaľ nepoznané informácie, ktoré by mohli otriasť základmi kresťanskej viery. Ale opak je pravdou. Nejedná sa o nové evanjelium, pretože o existencii textu tohto evanjelia máme správu už v staroveku u sv. Ireneja z Lyonu (140 - 203 po Kr.).¹ Spomínané evanjelium – ako aj množstvo jemu podobných diel – vznikali v prvých kresťanských storočiach a ich autori, v prevažnej miere anonymní, ich písali za účelom rozšírenia a propagovania myšlienok a téz, neraz protikladných učeniu Cirkvi. Takéto spisy však nedosiahli všeobecného prijatia v prvotnom kresťanstve, preto sa nedostali ani do Svätého písma.

V tomto príspevku by som sa chcel pozastaviť nad problematikou kresťanskej apokryfnej literatúry,² kde aj toto *Judášovo evanjelium* patrí.

1. V diele *Adversus haereses* I,31,1 píše, že *Judášovo evanjelium* napísal Judáš, ale bolo výtvorom sekty „kainitov“, ktorí pokladali Kaina, Judáša a ďalšie negatívne postavy Starého zákona za svätcov, pretože len plnili Božiu vôľu. Judášovu zradu pokladali za nevyhnutnú, pretože ona sa stala následne nástrojom záchrany sveta. Judáš - v porovnaní s ostatnými apoštolmi - poznal celú pravdu a preto sa dopustil „tajomstva zrady“ voči svojmu Majstrovi. Porov. IRENEO DI LIONE, *Contro le eresie e gli altri scritti*, BELLINI, E.-MASCHIO, G. (ed.). Milano : Jaca Book 2003, s. 115.

2. Sú rôzne pomenovania pre tento druh literatúry. Počnúc 17. storočím sa používal názov „apokryfy Nového zákona“. V dnešnej dobe mnohí uprednostňujú označenie „kresťanské apokryfy“. Schneemelcher hovorí o novozákonných apokryfoch, ktoré síce nepatria do biblického kánona, ale rozširujú Nový zákon. Iný pohľad na spomínanú problematiku má Rordorf, ktorý na základe historicko-kritického pohľadu sa snaží študovať túto literatúru pre ňu samotnú, odhliadnuc od biblického kánona a eliminujúc aj samotný termín „apokryf“. Preto podľa neho by sa malo radšej hovoriť o „kresťanskej anonimnej alebo pseudografickej mimobiblickej literatúre“, ktorá je spojená s so spismi Svätého písma. Porov. DI BERARDINO, A., *Gli apocrifi cristiani e il loro significato*. In: DI BERARDINO, A.-STUDER, B. (ed.),

Status quaestionis

Ježiš Kristus ohlasoval svoju náuku len ústnym spôsobom, nič nenapísal. Preto aj prvotné kresťanské spoločenstvá nepocitovali potrebu zapísať písomne všetko, čo Ježiš učil, lebo ešte žili očití svedkovia, ktorí ho osobne poznali a počúvali. Práve títo očití svedkovia garantovali autentickosť Ježišovej radostnej zvesti. Rovnako sa očakával aj slúbený návrat Mesiáša a definitívne vybudovanie Božieho kráľovstva, ktoré malo nastať ešte priebehu ich života.³

V 2. storočí sa začali však šíriť vo vnútri Cirkvi bludy, z ktorých najnebezpečnejším bol gnosticizmus⁴ (z gréckeho slova γνῶσις, čiže poznanie), ktoré šíрили myšlienky a spisy, ktoré kolovali pod menami apoštolov,⁵ aby tak mohli ospravedlniť svoje mylné učenia a hypotézy. Cirkev preto musela svojou autoritou zasiahnuť a stanoviť, ktoré knihy obsahujú pravdy viery a môžu sa používať pri verejných bohoslužbách⁶. Preto ako prvé

Storia della Teologia, vol. I, Casale Monferrato : Piemme 1993, s. 278 - 279.

3. Porov. DROBNER, H.R., *Patrologia*. Casale Monferrato : Piemme 2002², s. 55.

4. Ide o spoločný názov rôznych filozoficko-náboženských systémov, ktoré sa týkali spásy človeka. Tvrdili, že jedinou cestou spásy je dosiahnutie vyššieho stupňa poznania, ktoré však nie je dostupné každému, ale je vyhradené iba určitej skupine ľudí. Gnosticizmus dosiahol najväčší rozkvet v 2. storočí. Vo svojom učení presadzoval teologický dualizmus medzi stvorením a vykúpením, popieral skutočné vtelenie Ježiša Krista (docketizmus), separoval vieru od udalostí dejín spásy, popieral náuku o fyzickom účinku sviatostí, šíril teórie, podľa ktorých Boh vytvoril svet prostredníctvom emanácie a v neposlednom rade hlásal dosiahnutie spásy prostredníctvom oslobodenia sa od hmoty a návratom do pôvodného božského princípu. Porov. HERIBAN, J., *Príručný lexikón biblických vied*. Rím : SÚSCM 1992, s. 420 (heslo: *gnóza i gnosticizmus*).

5. Sv. Pavol varuje veriacich v Solúne týmito slovami: (...) *nedajte sa hneď vyviesť z rovnováhy a naplašť ani duchom, ani slovom, ani listom, údajne naším, akoby už Pánov deň nastával. Nech vás nezvedie nik nijakým spôsobom* (2 Sol 12,2-3).

6. Aj liturgická prax sa mohla stať kritériom posúdenia pravosti spisu. Dôkazom toho je aj Tertuliánovo odmietnutie spisu pomenovaného ako *Pavlove skutky*, pretože učí to, čo sa protiví zaužívanej liturgickej praxi, že aj ženy môžu krstiť (*De baptismo* 17). Porov. DI BERARDINO, A., *Gli*

kritérium autenticity spisov bola určená známka „apoštolskosti“ – pravá náuka je tá, ktorá pochádza od apoštolov. Ale aj gnosticci, aby dali vážnosť a autoritu svojim bludným náukovým názorom, pripisovali ich apoštolom alebo ich žiakom⁷. Preto bolo potrebné stanoviť, ktoré spisy sú pravé a ktoré sporné. Tento proces posúdenia autenticity spisov môžeme badať už na konci 2. storočia. Najstarším dokumentom, ktorý hovorí o kánone⁸ Nového zákona, veľmi podobným tomu, ktorý bol definitívne schválený vo 4. storočí, je *Muratoriho kánon*. Je pomenovaný podľa Ludvíka Antona Muratoriho (1672 - 1750), ktorý ho objavil v roku 1740 v Ambroziánskej knižnici v Miláne v rukopise z 8. storočia. Bol napísaný v Ríme koncom 2. storočia a obsahuje 22 kánonických spisov z terajších 27 posvätných kníh. Nie sú v ňom uvedené: *List Hebrejom, Jakubov list, Prvý a Druhý Petrov list* a jeden list od sv. Jána.

Ostatné spisy, ktoré sa síce odvolávajú na apoštolskú autoritu, sú vo vzťahu k Novému zákonu z hľadiska názvu, obsahu alebo formy, ale neboli zaradené do zoznamu posvätných kníh a nezískali tak univerzálnu platnosť, sú Cirkvou pomenované ako apokryfné.⁹

Pozadie kresťanských apokryfov

Termín „apokryf“ bol prevzatý z gnosticizmu, ktorý ho používal na označenie svojich vlastných posvätných kníh a prisudzoval im takú veľkú vážnosť, že iba najvýznačnejší členovia koinity mali k nim prístup a mohli ich meditovať; pre ostatných mal ich obsah zo-

stať utajený (ἀπόκρυφος – skrytý, utajený)¹⁰. Hoci v spomínanom gnosticizme toto slovo znamenalo „hodný tej najväčšej úcty“, v prvotnej Cirkvi ten istý termín mal význam niečoho „heretického, tendenčného a falšného“. Na druhej strane bolo by nesprávne povedať, že „apokryfný“ je synonymom „heretického“, pretože mnohé apokryfné diela obsahujú správnu náuku týkajúcu sa teológie a kultu, predovšetkým mariológie. Neboli síce prijaté do kánona, pretože sú popretkávané rozličnými legendami a nejasnými opismi zázakov. Nepredstavujú vo svojom komplexe tú vierohodnosť, ktorú nachádzame v kánonických knihách.¹¹

Koncom 2. storočia môžeme hovoriť o troch skupinách apokryfných spisov. Do prvej patria knihy, predovšetkým evanjeliá a skutky apoštolov, ktoré mali tendenciu doplniť a objasniť mnohé aspekty, ktoré boli len naznačené v kánonických knihách (detstvo Márie a Ježiša, osud apoštolov po zmŕtvychvstaní Krista). Boli napísané kvôli uspokojeniu ľudovej zvedavosti a aby odpovedali na teologické otázky. Do druhej skupiny patria diela, ktoré boli napísané v opozícii voči kánonickým knihám, ospravedlňujúc tak svoje bludné učenie. Posledná skupina obsahovala spisy, ktoré sa snažili ponúknuť riešenia na aktuálne problémy spojené s apologetikou a dogmatikou.¹²

Len dva staroveké testy obsahujú vo svojom názve slovo „apokryf“ alebo „apokryfný“. Je to *Jánov Apokryphon* a *apokryfný spis Jakuba*. Pod označením „apokryfná literatúra“ sa ukrýva široká literárna produkcia, omnoho obsiahlejšia ako kánonická. Apokryfy neobsahujú iba anonymné, ale aj pseudoepigrafické spisy (z gréckeho ψευδῶς-nepravý, ἐπιγράφειν-pripísať), čiže spisy, ktoré vlastný autor dal kolovať, avšak pod iným menom, s cieľom dať mu tak väčšiu autoritu a vážnosť. Často kolovali pod menami apoštolov.¹³

Apokryfné spisy nemajú v úmysle predložiť celé Kristovo učenie, ale iba niektoré elementy jeho ohlasovania. Išlo o veľmi obsiahlu literárnu produkciu, ktorá sa však vo väčšej časti stratila. Najväčší rozkvet dosiahla apokryfná literatúra v 2. a 3. storočí po Kr. Miesto zrodzenia takejto literatúry je z geografického pohľadu rozsiahle. Vo všeobecnosti môžeme povedať, že pôvodne sa rozvíjala v gréckom, koptskom a sýrskom jazyku, s prekladmi do rozličných antických jazykov. Apokryfná literatúra nie je videná ako jed-

apocryfi cristiani e il loro significato. In: DI BERARDINO, A.-STUDER, B. (ed.), *Storia della Teologia*, vol. I, s. 280. Podobne aj Euzébius Cézarejský vo svojom diele *Historia ecclesiastica VI,12,2-6* sa zmieňuje o istom Serafionovi, biskupovi v Antiochii, ktorý odmietol *Petrovo evanjelium* preto, lebo niektoré názory tohto evanjelia sa nezhodovali s ústnym podaním, ktoré bolo odovzdané komunitie veriacich. Porov. EUSEBIO DI CESAREA, *Storia ecclesiastica*, vol. II, MIGLIORE, F.-LO CASTRO, G. (ed.), Città Nuova : Roma 2001, s. 26 - 27.

7. V *Constitutiones Apostolicae 6,16,1* čítame, že „Nemôžeme dôverovať menám apoštolov, ale treba sa spoliehať na pôvod obsahu a správne učenie“. Porov. DI BERARDINO, A., *Gli apocryfi cristiani e il loro significato*. In: DI BERARDINO, A.-STUDER, B. (ed.), *Storia della Teologia*, vol. I, s. 280. Pre určenie autenticity spisu ako garancie pravdy sa odvolávalo na apoštolskú nástupnosť a spoločenstvo s inými apoštolskými cirkvami. Z tohto dôvodu sa vypracovávali zoznamy biskupov jednotlivých kresťanských komunít. Porov. DI BERARDINO, A., *Gli apocryfi cristiani e il loro significato*. In: DI BERARDINO, A.-STUDER, B. (ed.), *Storia della Teologia*, vol. I, s. 286.

8. Pochádza z gréckeho slova κανών, čo v preklade znamená normu alebo meradlo. V prenesenom slova zmysle označuje zoznam spisov, ktoré Cirkev prijala a vyhlásila za inšpirované Bohom. Porov. HERIBAN, J., *Príručný lexikón biblických vied*, s. 563 (heslo: kánon).

9. Porov. DROBNER, H.R., *Patrologia*, s. 61 - 62. Protestanti pokladajú za apokryfy tie spisy, ktoré sa v katolíckom kánone nazývajú deuterokánonickými knihami Starého zákona. Na druhej strane protestantská biblická terminológia pokladá za pseudoepigrafy tie nekanonické diela, ktoré katolíci označujú ako apokryfy. Porov. HERIBAN, J., *Príručný lexikón biblických vied*, s. 218 - 219 (heslo: apokryfy).

10. Klement Alexandrijský v diele *Stromati I,15,70,1* hovorí, že gnosticci sa chválili svojimi tajnými spismi (βίβλους ἀποκρύφους). Porov. CLEMENTE ALESSANDRINO, *Gli Stromati. Note di vera filosofia*, PINI, G. (ed.), Edizioni Paoline : Milano 1985, s. 132.

11. Porov. DROBNER, H.R., *Patrologia*, s. 62 - 63. Aj keď apokryfy obsahujú rozprávania o vymyslených zázakoch hraničiacich až s absurditou, predsa však majú svoju historickú hodnotu z pohľadu histórie Cirkvi, pretože prinášajú cenné informácie o počiatkoch kresťanstva. Porov. QUASTEN, J., *Patrologia*, vol. I, Marietti : Casale 1980, s. 102.

12. Porov. DROBNER, H.R., *Patrologia*, s. 63.

13. Porov. DI BERARDINO, A., *Gli apocryfi cristiani e il loro significato*. In: DI BERARDINO, A.-STUDER, B. (ed.), *Storia della Teologia*, vol. I, s. 276.

notný celok (*corpus*), čo sa týka náuky, ako aj štruktúry. Takýto charakter je výsledkom rôznosti tradícií, ktoré pochádzajú z odlišných prostredí a kruhov, ktoré zanechali svoj odtlačok aj v textoch. Apokryfné diela delíme na evanjeliá, skutky, listy a apokalypsy. Toto delenie by nás mohlo zvädzať k falošnému presvedčeniu, že závisia od kanonických spisov. Môžeme však hovoriť len o pojmovej závislosti.¹⁴

Apokryfné evanjeliá

Kanonické evanjeliá venujú pomerne malý priestor niektorým udalostiam, ktoré sa týkajú Ježišovho detstva, Máriinho neustáleho panenstva alebo udalostí, ktoré predchádzali Ježišovmu narodeniu. Nenachádzame v nich vyčerpávajúce odpovede na tieto otázky, ktoré by uspokojili poznanie veriacich. Preto sa rodí veľký počet diel, ktorých cieľom je doplniť kanonické evanjeliá. Môžeme v nich nájsť rozličné legendárne prvky. Málo je apokryfných evanjelií, ktoré sa snažili doplniť umučenie Ježiša Krista, pretože o tom kanonické evanjeliá hovoria obširne. V tomto prípade ide väčšinou o teologické úvahy alebo fantázie, ktoré majú svoj pôvod v ľudovej nábožnosti a pojednávajú o následných osudoch ľudí, ktorí boli spojení s udalosťami umučenia a zostúpenia Krista do záhrobia. Niektoré apokryfné evanjeliá sa venujú aj udalostiam po Ježišovom zmŕtvychvstaní, snažiac sa tak doplniť alebo upresniť Ježišove nariadenia a príkazy, ktoré zveril apoštolom po svojom vzkriesení. Niektoré z týchto apokryfných evanjelií sú blízke kanonickým evanjeliám, pretože čerpajú z tých istých prameňov, vychádzajú z tej istej synoptickej tradície alebo prepracovávajú tri synoptické kanonické evanjeliá. Iné sú heretické, chcú ospravedlniť svoje mylné názory, nezlúčiteľné s učením Cirkvi.¹⁵

Tento apokryfný literárny druh bol veľmi početný, ale veľká časť spisov sa stratila z rozličných dôvodov. Z mnohých apokryfných evanjelií sa nám zachoval iba názov diela, bez toho, aby sme mohli poznať jeho obsah a teologické tendencie.¹⁶

Zmienim sa iba o niektorých dôležitých spisoch.

Tomášovo evanjelium

Je to jediné evanjelium, ktoré sa nám zachovalo vo svojej integrite. Bolo napísané pôvodne v gréčtine v 2. storočí v Sýrii. Je to zbierka Ježišových výrokov, ktoré sa našli v Nag Hammadi. Nie je to rozprávanie o Ježišovom živote, ale je to zbierka Kristových výrokov rôzneho pôvodu. Chýba tu zmienka o formovaní kresťanskej komunity a ekleziológii, čo je typickým znakom apokryfnej literatúry.¹⁷

14. Porov. *Tamže*, s. 273 - 276.

15. Porov. DROBNER, H.R., *Patrologia*, s. 71 - 72.

16. Porov. DI BERARDINO, A., *Gli apocrifi cristiani e il loro significato*. In: DI BERARDINO, A.-STUDER, B. (ed.), *Storia della Teologia*, vol. I, s. 281.

17. Porov. *Tamže*, s. 281 - 282. Toto evanjelium má gnostické tendencie a zachovalo sa nám v koptskom preklade. Porov. DROBNER, H.R., *Patrologia*, s. 75 - 76.

Jakubovo protoevanjelium

Bolo napísané v druhej polovici 2. storočia v Egypte a následne rozšírené. Na Východe sa tešilo veľkej obľube, o čom svedčia rozličné edície v arabskom, arménskom, etiópskom, koptskom, sýrskom, gruzínskom a slovanskom jazyku. Malo svoje miesto aj v liturgii. Rozpráva o predkoch, narodení a detstve Panny Márie až do chvíle počatia Ježiša Krista. Boh zázračným spôsobom požehnal dieťa, Máriu, neplodným manželom Joachimovi a Anne, ktorí ju úplne zasvätili Pánovi a už od 3 roku svojho života žila v chráme ako panna, kde ju krmil anjel. Keď mala 12 rokov, bola daná do opateru vdovca Jozefa, ktorý mal už dospelé deti. Boh si vyvolil Jozefa na základe jedného zázračného znaku. Spis potvrdzuje neustále panenstvo Panny Márie.¹⁸

Nikodémovo evanjelium

Obsahuje dve časti, z ktorých jedna má názov *Pilátove skutky (Acta Pilati)* a druhá *Zostúpenie Krista do podsvetia (Descensus Christi ad inferos)*. Celý spis je kompiláciou viacerých materiálov, ktorých posledná redakcia môže byť určená na koniec 4. storočia. Prvá časť (*Acta Pilati*) hovorí o Ježišovom procese pred Pilátom, jeho ukrižovaní a pochovaní. Spomína aj správu zo zasadania synedria v Jeruzaleme po Ježišovej smrti a diskusie nad skutočnosťou zmŕtvychvstania. Z teologického hľadiska toto dielo bráni nepoškvrnené Kristovo narodenie, jeho nevinu a božskú moc potvrdenú zázrakmi. V tom istom čase predstavuje Piláta ako toho, ktorý nesúhlasil s ukrižovaním Ježiša. Sýrska cirkev ho považuje za svätého a v koptickej cirkvi ho nachádzame v kalendári svätých. Druhá časť je svedectvom dvoch Simeonových synov, ktorí ako mŕtvi sa stretávajú s Kristom v záhrobie, vstávajú z mŕtvych spolu s ním a svedčia o tomto pred veľkým knazom v Jeruzaleme. Spravodliví ľudia zo Starého zákona sú prebudení, pokrstení v Jordáne a vvedení do neba.¹⁹

Epistula apostolorum

Je to spis zostavený na základe metódy otázok zo strany apoštolov a odpovedí zmŕtvychvstalého Krista, ktorý ešte nevystúpil k svojmu Otcovi. Dielo sa snaží dať odpoveď na mnohé problematiky, ktoré sužovali kresťanov v polovici 2. storočia. Úmyslom nebolo podať ďalšie zjavenia, ako to nachádzame často v gnostických textoch, ale odpovedať na otázky, ktoré kolovali v kresťanských komunitách a povzbudiť veriacich v časoch prenasledovania, aby ostali verní ohlasovaniu pôvodného Ježišovho posolstva.

V spomínanom diele nachádzame živú diskusiu o zmŕtvychvstaní, bohatú kristológiu, naliehanie na zachovávanie prikázaní, naliehanie na ohlasovanie radostnej zvesti, vernosti voči Ježišovej náuke, zdôraznenie prítomnosti Pána v Cirkvi a v ohlasovateľoch, povinnosť bratského napomenutia, povin-

18. Porov. DROBNER, H.R., *Patrologia*, s. 73 - 74.

19. Porov. *Tamže*, s. 78 - 80.

nosť lásky, učenie o odmene spravodlivých a treste hriešnikov.²⁰

Aj napriek tomu, že *Epistula apostolorum* predstavuje ortodoxné odmietnutie doketizmu²¹ a dualistickej antropológie gnostikov, predsa však v tomto spise badať gnostické a synkretické vplyvy, ktoré sú však pochopiteľné, ak berieme do úvahy, že bolo napísané v 2. storočí v Egypte, v prostredí ovplyvnenom judaizmom a helenizmom.²²

Apokryfné skutky

Kanonický spis nazvaný *Skutky apoštolov* nedáva dostatočujúce odpovede na otázky, ktoré by uspokojili túžbu prvých kresťanov poznať osudy dvanástich apoštolov. Preto sa začali v ľudových vrstvách šíriť a boli prijímané apokryfné skutky, ktoré sa snažili vyplniť tieto prázdne miesta v Novom zákone. Príbehy o apoštoloch vznikali v 2. a 3. storočí. Ich základným prameňom nie sú historické správy o prvotnej Cirkvi, ale vtedajšia pohanská náboženská a zábavná literatúra, ktorú použili, prepracovali prostredníctvom biblických a iných citácií, opierajúc sa o neohrančenú ľudskú fantáziu. Ich zámerom bolo presvedčiť čitateľov – dajúc im meno nejakého apoštola - o správnosti predkladaných náboženských náuk a životných postojov.²³

Obsah týchto apokryfných skutkov mal byť akousi náboženskou propagandou, ktorá vedie k náboženským konverziám. Hoci táto literatúra netvorí jednotný náukový celok (*corpus*), predsa však má spoločnú tému, ktorou je osoba apoštola. Apoštol je videný ako *vir Dei* (θεῖος ἀνὴρ), ako hrdina, prostredníctvom ktorého Kristus koná zázraky každého druhu. V apokryfných skutkoch možno spozorovať aj tendenciu, ktorá propaguje enkratizmus²⁴. V 2. a 3. storočí kázanie o čistote bolo rozšírené, ale treba brať do úvahy aj to, že do spisov boli umiestnené neskôr tieto dodatky, najmä zo strany heretikov. Vo všeobecnosti

20. Porov. DI BERARDINO, A., *Gli apocrifi cristiani e il loro significato*. In: DI BERARDINO, A.-STUDER, B. (ed.), *Storia della Teologia*, vol. I, s. 285.

21. Je to bludná náuka, podľa ktorej Ježiš Kristus mal iba zdanlivé telo (δοκέω - javiť sa, zdať sa), a preto aj jeho narodenie, utrpenie, smrť na kríži a vykúpenie neboli skutočné. Docketisti považovali telo a hmotu za veci, ktoré sa protivia Bohu. Porov. HERIBAN, J., *Príručný lexikón biblických vied*, s. 321 - 322 (heslo: doketizmus).

22. Porov. DROBNER, H.R., *Patrologia*, s. 77. Toto dielo bolo pôvodne napísané v gréčtine, ale nezachovalo sa nám nič z pôvodného originálneho textu. Časť z neho máme v etiópskom a koptskom preklade a malé úryvky v latinčine. Porov. QUASTEN, J., *Patrologia*, vol. I, s. 137.

23. Porov. DUS, J.A. (ed.), *Príbehy apoštolů. Novozákonní apokryfy*, vol. II, Centrum biblických studií : Vyšehrad-Praha 2003, s. 24 - 26, 31.

24. Slovo enkratizmus je gréckeho pôvodu (ἐγκράτεια) a znamená sebaovládanie, zdržanlivosť. Enkratiti pokladali telo a hmotu za príčinu zla vo svete. Preto razili cestu zriekania sa akýchkoľvek telesných pôžitkov a propagovali rigorózný zdržanlivý život. Porov. HERIBAN, J., *Príručný lexikón biblických vied*, s. 352 (heslo: enkratiti).

enkratizmus (odmietnutie manželstva a plodenia, zdržanlivosť) necharakterizoval iba apokryfné skutky, ale v tom období bol rozšírený aj v prvotnej Cirkvi a celibát sa stal vyjadrením náročného kresťanstva.²⁵

Petrove skutky

Toto dielo patrí medzi najstaršie apokryfné skutky apoštolov, ktoré sa nám zachovali. Bolo napísané pravdepodobne okolo roku 180 - 190 po Kr. v Malej Ázii alebo v Ríme. Tretina spisu *Acta Petri* sa stratila, čiže dielo nie je úplné.

Prvá časť opisuje udalosti, ktoré sa odohrali v Jeruzaleme, kde sa Peter zdržal dvanásť rokov a kde mal aj konflikt so Šimonom kúzelníkom (porov. *Sk 8,18-24*). Druhá časť hovorí o Petrovej ceste do Ríma na základe Božieho vnuknutia. Do Ríma prišiel aj kúzelník Šimon a získal si mnohých kresťanov na základe svojich kúziel. Peter však koná presvedčivejšie zázraky a napokon porazil kúzelníka Šimona vo verejnej „bitke zázrakov“. Posledná časť hovorí o Petrovom mučeníctve, ktoré bolo vyprovokované eroticko-asketickým elementom. Kázuc o čistote, získal si nepriateľstvo rímskeho prefekta Agrippu a vyprovokoval nepokoj v meste. Štyri konkubíny, ktoré mal Agrippa, ho opustili, mnohé manželky sa separovali od svojich manželov alebo odmietali si plniť manželské povinnosti. Peter, keďže sa bál zajatia, uteká z Ríma po Via Appia, kde stretáva svojho Majstra. Vtedy sa Peter spýtal Ježiša: „*Quo vadis Domine?*“. Kristus mu odpovedal, že ide do Ríma, aby sa tam dal znova ukrižovať. Peter pochopil Majstrove slová, preto sa vrátil do Ríma, kde bol ukrižovaný dolu hlavou.²⁶

Pavlove skutky

Spis bol zostavený medzi rokmi 185 - 195 po Kr. jedným presbyterom Malej Ázie. Podobne ako *Acta Petri*, aj *Acta Pauli* sa nám nezachovali vo svojej celistvosti – chýba začiatok a značná centrálna časť. To, čo sa nám zachovalo, sa nachádza na gréckych a koptských papyrusoch s názvami *Acta Pauli cum Theclae*, Pavlova korešpondencia s Korinťanmi (*Tretí list Korinťanom*) a *Martyrium Pauli*.

Na rozdiel od kanonických *Skutkov apoštolov*, *Acta Pauli* hovoria, že sv. Pavol prišiel do Ríma ako slobodný človek, kde zomiera mučeníckou smrťou. Mučeníctvo však nebolo vyprovokované jeho kázaním o čistote, ale ohlasovaním Krista Kráľa, v čom videl cisár Nero ohrozenie svojej moci. Či autor poznal alebo nepoznal kanonické *Skutky apoštolov*, to nevieme s istotou povedať.²⁷

Tento apokryfný spis prináša aj opis fyzického vzhľadu apoštola národov: „*Muž malej postavy, s holou hlavou a krivými nohami, ušľachtilého držania tela, so*

25. Porov. DI BERARDINO, A., *Gli apocrifi cristiani e il loro significato*. In: DI BERARDINO, A.-STUDER, B. (ed.), *Storia della Teologia*, vol. I, s. 287 - 288.

26. Porov. DROBNER, H.R., *Patrologia*, s. 82 - 83.

27. Porov. *Tamže*, s. 84 - 85.

zrasteným obočím a trochu výrazným nosom (...) – niekedy sa javil ako človek, inokedy mal tvár anjela (Sk 6,15).²⁸

Apokryfné listy

Nakoľko si mnohí kresťania písali listy a vymieňali si ich medzi sebou a medzi jednotlivými komunitami, tretí druh kresťanskej apokryfnej literatúry nie je obsiahly.²⁹ Nemá veľkú dôležitosť z literárneho a ani z teologického pohľadu. Mená autorov apokryfných spisov nepoznáme, všetky sú anonymné alebo pseudoepigrafické.³⁰

Pavlov list Laodicečanom

List je kompiláciou veršov z iných Pavlových listov, predovšetkým listu *Filipanom*. Vznikol za účelom vyplnenia „medzery“ v kánone, o ktorej zdanlivo svedčila zmienka v závere listu *Kolosanom 4,16*: *Keď sa tento list prečíta u vás, zariadte, aby sa čítal aj v laodicejskej cirkvi, a vy si zasa prečítajte ten z Laodicey*.

Neobsahuje vlastnú teologickú argumentáciu a vo svojej dobe mal upozorniť na aktuálny dosah Pavlových listov.³¹

Korešpondencia medzi Senekom a Pavlom

Ide o fiktívnu korešpondenciu, ktorá sa skladá zo 14 listov³² individuálneho charakteru. Táto korešpondencia nemá nič spoločného s Pavlovými a ani s inými novozákonnými listami, ktoré sa obracali k širšiemu publiku čitateľov.³³ Aj keď niektoré Pavlove listy ako napríklad *1 Tim*, *2 Tim*, *Tít*, *Flm* sú adresované jednotlivým osobám, predsa však sa týkajú podstatných otázok kresťanského života veriacich.³⁴ Je to pseudoepigrafický dokument bez skutočnej filozoficko-náboženskej problematiky, ktorý pochádza zo 4. storočia.³⁵

Apokryfné apokalypsy

Môžeme povedať, že všetky apokalypsy sú pseudoepigrafické, napísané pod iným menom nejakej významnej osobnosti z minulosti, aby sa dala vážnosť spisu, ktorú mu jeho pôvodný autor nemohol dať. Z toho následne vyplýva konklúzia, že každá apokalypsa je napísaná vo fiktívnej minulosti a vyvolá-

va zdanie, že ide o starovekú knihu, ktorá musí byť držaná v tajnosti až do určeného konca sveta (porov. *Dan 12,9*; *Zjv 6*). Apokalypsy obsahujú predpovede o budúcnosti (*vaticinia ex eventu*). Pre opísanie zjavení sa používa zvyčajne prvá osoba jednotného čísla.

Počnúc 2. storočím sa objavujú kresťanské apokalypsy a kresťanské prepracovania židovských apokalyps. Témou apokalyps 2. storočia je vysvetlenie meškania parúzie, opis konca sveta a posmrtného života. Oblúbenou témou od 4. storočia je opis neba a pekla, obnovenie morálky a pravovernosti kresťanov.³⁶

Petrova apokalypsa

Je to jeden z najstarších kresťanských apokryfných spisov, ktorý bol napísaný v polovici 2. storočia. Pod formou videní a zjavení predstavuje údel spravodlivých a hriešnikov po smrti. Nepredkladá eschatológiu tohto sveta, ale opisuje posmrtný život. Má výslovne pastoračný charakter: povzbudiť dobrých ku konaniu dobra a hriešnikov k obráteniu. *Apocalypsis Petri* podáva zoznam jednotlivých hriechov a aj trestov za ne. Možnosť robiť pokánie je len tu na zemi. Opis neba a pekla veľmi ovplyvnil ľudovú nábožnosť a následnú kresťanskú tradíciu.³⁷

Nanebovstúpenie Izaiáša

Ide o prepracovanie a rozšírenie predchádzajúcej židovskej tradície z konca 1. storočia alebo začiatku 2. storočia. Prorok Izaiáš mal videnia a zjavenia, ktoré predkladá kráľovi Ezechiášovi, za čo bol následne odsúdený. Text obsahuje dve časti. Prvá sa týka jeho mučenia a stavu Cirkvi; druhá opisuje zostup a výstup Ježiša Krista. Autor polemizuje s tými, ktorí odmietajú kresťanskú náuku, hoci žijú v kontakte s kresťanmi. Nechýba však ani kritika do vlastných radov, keď kritizuje roztržky v kresťanských komunitách, správanie sa kresťanov a ich predstaviteľov.³⁸

Záver

Kresťanské apokryfné spisy odzrkadľujú túžbu kresťanov doplniť „striedmosť“ novozákonných kánonických spisov ohľadom niektorých skutočností. Niektoré boli písané s dobromyseľným zámerom, aby šírili kresťanské posolstvo, utvrdovali vo viere a viedli k obráteniu. Iné sa snažili presadiť bludné a tendenčné teologické myslenie, presvedčiť o správnosti svojich mylných myšlienok a téz alebo sa usilovali odpovedať na mnohé problémy a otázky, ktoré kolovali v ich prostredí a spoločenstvách. Neboli však zaradené do kánonu inšpirovaných spisov Nového zákona. Obsahujú však cenný materiál, ktorý nám umožňuje lepšie pochopiť biblické prostredie.

Predsa len inšpirované biblické knihy – v porovnaní s apokryfnými spismi – „bezpečne, verne a bez

28. DUS, J.A. (ed.), *Príběhy apoštolů. Novozákonní apokryfy*, vol. II, s. 186.

29. Porov. DI BERARDINO, A., *Gli apocrifi cristiani e il loro significato*. In: DI BERARDINO, A.-STUDER, B. (ed.), *Storia della Teologia*, vol. I, s. 292.

30. Porov. DROBNER, H.R., *Patrologia*, s. 86.

31. Porov. DUS, J.A. (ed.), *Príběhy apoštolů. Novozákonní apokryfy*, vol. II, s. 25.496.498. Mohol byť napísaný vo 4. storočí. Porov. QUASTEN, J., *Patrologia*, vol. I, s. 140.

32. Seneka napísal sv. Pavlovi osem listov, sv. Pavol mu odpovedal v šiestich. Porov. DUS, J.A. (ed.), *Príběhy apoštolů. Novozákonní apokryfy*, vol. II, s. 473, p. 1.

33. Porov. DUS, J.A. (ed.), *Príběhy apoštolů. Novozákonní apokryfy*, vol. II, s. 473.

34. Porov. *Tamže*, s. 473, p. 2.

35. Porov. DI BERARDINO, A., *Gli apocrifi cristiani e il loro significato*. In: DI BERARDINO, A.-STUDER, B. (ed.), *Storia della Teologia*, vol. I, s. 292.

36. Porov. DROBNER, H.R., *Patrologia*, s. 89 - 91.

37. Porov. DI BERARDINO, A., *Gli apocrifi cristiani e il loro significato*. In: DI BERARDINO, A.-STUDER, B. (ed.), *Storia della Teologia*, vol. I, s. 293.

38. Porov. *Tamže*, s. 293 - 294.

omylu učia pravdu, ktorú chce mať Boh vo Svätom písme zaznačenú na naše spasenie.³⁹

Bibliografia:

Pramene:

CLEMENTE ALESSANDRINO, *Gli Stromati. Note di vera filosofia*, PINI, G. (ed.), Edizioni Paoline : Milano 1985. *Dokumenty Druhého Vatikánskeho Koncilu*, dogm. konš. *Dei Verbum*, vol. I, SSV : Trnava 1993. DUS, J.A. (ed.), *Příběhy apoštolů. Novozákonní apokryfy*, vol. II, Centrum biblických studií : Vyšehrad-Praha 2003. EUSEBIO DI CESAREA, *Storia ecclesiastica*, vol. II, (Collana di testi patristici diretta da Antonio Quacquarelli 159), MIGLIORE, F.-LO CASTRO, G. (ed.), Città Nuova : Roma 2001. IRENEO DI LIONE, *Contro le eresie e gli altri scritti*, Bellini, E.-Maschio, G. (ed.). Milano : Jaca Book 2003. *Sväté písmo. Starého a Nového zákona*. Rím : SÚSCM 1995.

Literatúra

DI BERARDINO, A., *Gli apocrifi cristiani e il loro significato*. In: DI BERARDINO, A.-STUDER, B. (ed.), *Storia della Teologia*, vol. I (Epoca patristica), Casale Monferrato : Piemme 1993. DROBNER, H.R., *Patrologia*. Casale Monferrato : Piemme 2002². HERIBAN, J., *Príručný lexikón biblických vied*. Rím : SÚSCM 1992. QUASTEN, J., *Patrologia*, vol. I, Marietti : Casale 1980.

Marcel Cibik (1976) je odborným asistentom na Katedre cirkevných dejín Teologického inštitútu v Nitre. Prednáša patrologiu a patristické vedy v Kňazskom seminári v Nitre. Základnú teológiu vyštudoval v Nitre, licenciát z patrologie získal na Patristickom inštitúte Augustinianum v Ríme. Doktorát dokončil na Teologickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. E-mail: cibik@zoznam.sk

V ostatných rokoch badať čoraz väčšiu potrebu dosiahnuť zdravú rovnováhu medzi ekonomickou a sociálnou dimenziou, a to prostredníctvom politiky, schopnej produkovať bohatstvo a zvýšiť konkurencieschopnosť bez toho, aby sme zároveň obchádzali legitímne očakávania chudobných a marginalizovaných vrstiev. Musíme konštatovať, že Európa, ako sa zdá – vzhľadom na svoj demografický profil – nastúpila na cestu, ktorá ju môže priviesť k rozchodu s minulosťou. To okrem ohrozenia ekonomického rozvoja môže tiež spôsobiť obrovské problémy vzhľadom na sociálnu súdržnosť a predovšetkým podporiť nebezpečný individualizmus, ktorý nehľadí na dôsledky pre budúcnosť. Dokonca by sme si mohli myslieť, že európsky kontinent vsuknutu stráca dôveru vo vlastnú budúcnosť. Okrem toho, čo sa týka napr. ochrany životného prostredia alebo dostupnosti zdrojov a energetických investícií, solidarita sa ťažko dosahuje nielen na medzinárodnej, ale aj na čisto národnej úrovni. Ukazuje sa, že nie všetci súhlasia so samotným procesom európskeho zjednocovania, a to v dôsledku rozšíreného dojmu, že rôzne „kapitoly“ európskeho projektu boli „napísané“ bez toho, aby náležite zodpovedali očakávaniam obyvateľov.

Z toho všetkého jasne vyplýva, že nemožno budovať autentický európsky „spoločný dom“ a pri tom prehliadať vlastnú identitu národov nášho kontinentu. Ide naozaj skôr o historickú, kultúrnu a morálnu identitu než o identitu geografickú, ekonomickú alebo politickú; ide o identitu, ktorú tvorí celok univerzálnych hodnôt, ktorý pomohlo sformovať kresťanstvo, a tak zohralo vzhľadom na Európu nielen historickú, ale aj zakladajúcu úlohu. Tieto hodnoty, ktoré predstavujú dušu kontinentu, musia zostať v Európe tretieho tisícročia ako „kvas“ civilizácie. Ak by ale tieto hodnoty odpadli, ako môže „starý“ kontinent naďalej zohrávať úlohu „kvasu“ pre celý svet? Ak sa chcú vlády EU pri príležitosti 50. výročia Rímskych zmlúv „priblížiť“ svojím obyvateľom, ako môžu vylúčiť základný prvok európskej identity, ktorým je kresťanstvo, s ktorým sa veľká väčšina z nich identifikuje? Neprekvapuje nás, že dnešná Európa sa na jednej strane túži postaviť do pozície spoločenstva hodnôt, no na druhej strane sa zdá, že čoraz viac popiera existenciu univerzálnych a absolútnych hodnôt? Neprivedie ju snád táto zvláštna forma „apostázie“ od seba samej, no ešte skôr od Boha, k spochybneniu jej vlastnej identity? Takto sa napokon dospeje k presvedčeniu, že „zhodnocovanie dohier“ je jediná cesta pre morálne rozlišovanie a že všeobecné dobro sa stane synonymom kompromisu. V skutočnosti, ak kompromis môže predstavovať legitímne bilancovanie jednotlivých rozdielnych záujmov, zmení sa na všeobecné zlo zakaždým, keď prináša zákonné dohody zraňujúce ľudskú prirodzenosť.

Z príhovoru Svätého Otca Benedikta XVI. účastníkom kongresu zo dňa 24. 3. 2007, ktorý zorganizovala Komisia európskych biskupských konferencií (COMECE)

39. *Dokumenty Druhého Vatikánskeho Koncilu*, dogm. konš. *Dei Verbum II*, vol. I, SSV : Trnava 1993, s. 165 - 166.

MARKETING KATOLÍCKYCH MÉDIÍ

T. Rončáková: Marketing in Catholic Media

The study discusses the selected marketing of the three most significant Catholic media in Slovakia, which cover the press, radio and television broadcast. As to methodology, it is based on structured interviews with competent persons and the author's own observations of the internal procedures in place in those institutions. The study addresses questions such as advertising sales, self-promotion, staffing of the respective departments, attitudes of the addressed advertisers, audience feedback, subsidies from the church, distribution channels, and market shares. The final part of the study offers an account of the areas of concern, and also provides some hints as to how to address the problems identified.

Úvod

Keď hovoríme o tom, ako katolícke médiá plnia svoju úlohu v našej spoločnosti a ako využívajú mediálny komunikačný kanál na šírenie náboženských posolstiev, ako jedna z dôležitých otázok vystupuje do popredia ich marketing. Budeme pod ním chápať všetko, čo smeruje k zvyšovaniu dopytu po danom produkte – a to vo vzťahu k inzerentom a k vlastnému publiku.

Otázka marketingu katolíckych médií sa javí osobitne dôležitou vzhľadom na určité verejné povedomie na Slovensku, podľa ktorého je marketing katolíckych médií slabý, nedostatočný, nedomyslený, nedocenený, zanedbávaný. Môže ísť o predsudok, ale aj o realitu – tú budeme overovať.

Sledovať budeme pritom sedem hlavných tematických okruhov: reklamu, seba propagáciu, personálne obsadenie marketingových oddelení, skúsenosti s postojmi oslovených subjektov, prístup k získavaniu a vyhodnocovaniu spätnej väzby publika, dotovanie médiá „zhora“ a distribúciu mediálneho produktu.

Metodológia

Postupovať budeme vo forme určitej prípadovej štúdie, ktorá bude zahŕňať tri celoslovenské katolícke médiá: týždenník Katolícke noviny, Rádio Lumen a Televíziu Lux. Sú to najvýznamnejšie slovenské katolícke médiá, venuje sa im najväčšia pozornosť publika aj cirkevnej hierarchie, ktorej všetky tri – v rámci rozličných foriem de iure alebo de facto – podliehajú. Možno ich označiť za jediné tri katolícke médiá s celonárodným záberom, ak si odmyslíme viaceré existujúce rehoľné časopisy, prípadne menej významné tlačoviny časopiseckého formátu, ktoré sú síce dostupné na celom Slovensku, ale ich periodicita alebo/ a náklad ich kladú na okraj mediálneho spektra. Podobne budeme abstrahovať od Tlačovej kancelárie Konferencie biskupov Slovenska, ktorá plní skôr funkciu tlačového oddelenia inštitúcie než tlačovej agentúry, nemá teda dostatočne žurnalistický charakter.

Údaje a informácie sme získavali prostredníctvom kvalitatívnych štruktúrovaných rozhovorov s kompe-

tentnými pracovníkmi jednotlivých médií a formou vlastného pozorovania v jednotlivých inštitúciách. Výskum sa uskutočnil v auguste 2011. Rozhovory môžeme rozdeliť na oficiálne a neoficiálne, pričom druhá forma sa týka Televízie Lux, kde osoby oficiálne kompetentné v čase výskumu informácie odmietli poskytnúť.

V Rádiu Lumen a v Katolíckych novinách sme sa stretli s ochotným prístupom; v rádiu odpovedal na naše otázky priamo riaditeľ¹, v novinách šéfredaktor². Obaja považovali určité otázky za chúlостivé a niektoré dáta neposkytli, alebo poskytli v menej konkrétnej forme, ale celkovo vyvinuli úsilie poskytnúť nám všetky informácie, ktoré považovali za zverejniteľné.

V Televízii Lux dochádzalo práve v čase nášho výskumu k výrazným personálnym zmenám, súvisiacim s vnútorným konfliktom medzi tromi spoločníkmi (Saleziáni Dona Bosca, občianske združenie Lux Communication a Konferencia biskupov Slovenska).³ Vymenil sa konateľ, riaditeľ, televízia sa sťahovala. Od pracovníčky⁴, ktorá ostala na marketingovom oddelení, sme najprv dostali odpoveď, že televízia sa rozhodla na otázky neodpovedať, pričom hlavne otázky o reklame (etické pravidlá, cenník, príjmy za reklamu) a dotáciách „zhora“ (príspevky cirkvi) označila za „dost priame a delikátne“. „Predpokladám, že aj iné spoločnosti, ktoré si hospodária podľa svojho štatútu

1. Juraj Spuchlák, kňaz.

2. Ivan Šulík, kňaz.

3. Jednotliví spoločníci sa na financovaní televízie a na rozhodovacích právach podieľali v pomere 4 : 4 : 2 (SDB : Lux Communication : KBS). Na tretie výročie vzniku Televízie Lux (4. mája 2011) sa KBS dohodla s Lux Communication, že KBS bude jeden rok disponovať 60 percentami rozhodovacích práv, nato bol odvolaný riaditeľ zo saleziánskeho prostredia Dárius Hatok a na verejnosť prenikli rôzne vnútorné spory týkajúce sa o. i. financovania televízie, komunikačných a rozhodovacích procesov v jej vnútri. V čase písania tohto príspevku (24. augusta 2011) sa už na stránke televízie uvádzali ako spoločníci iba KBS a Lux Communication. Saleziáni síce spoločníkmi byť neprestali, ale požiadali o vymazanie svojho mena zo stránky. Viac pozri napr. tu: http://www.postoy.sk/darius_hatok_uz_nesefuje_tv_lux

4. Michaela Hirnerová.

a možností, by reagovali obdobne,“ konštatovala M. Hirnerová. Po opätovnej žiadosti o osobné stretnutie a zodpovedanie aspoň nedelikátnych otázok sme dostali odpoveď, že z dôvodu sťahovania osobné stretnutie skôr nebude možné a že „stačí browsovať chvíľu na nete a dozviete sa všeličo – aj odpovede na Vaše otázky. Je tam viac-menej všetko, okrem finančných záležitostí.“ Zároveň sme boli poučení, že vzhľadom na tému konferencie o úlohe katolíckych médií nie je náš záujem o otázky marketingu relevantný a mali by sme sa sústrediť skôr na podstatnejšie veci: „či zodpovedáme na aktuálne spoločenské, kultúrne či náboženské otázky, či chránime veriacich pred rôznymi nevítanými modernými vplyvmi do katolíckej viery, či sa dostatočne venujeme prehlbovaniu znalostí z katolíckej viery našich veriacich a pod.“ Napokon však nasledoval dovetok, že i keď naše otázky nie sú relevantné, „asi by sme neodpovedali ani na ne...“.

Obrátili sme teda pozornosť z marketingovej pracovníčky s mottom v päte e-mailu od kňaza Mariána Kuffu – „Čím viac lásky rozdáš, tým viac ti zostane“ – na svoje vlastné zdroje.

Reklama

Etický kódex

Zadávatelia reklamy sa vo všetkých troch skúmaných katolíckych médiách stretnú s etickými zásadami: televízia ich má sformulované v osobitnom etickom kódexe zverejnenom na webstránke, v rozhlase sú nepísaným pravidlom, noviny ich prezentujú v trojriadkovom podčiarovom odkaze v rámci cenníka inzercie.

Všetky tri médiá akcentujú najmä zásady súvisiace so svojím poslaním a katolíckym charakterom. Podľa šéfredaktora Katolíckych novín uverejňujú iba reklamu, „ktorá je v súlade s náukou Katolíckej cirkvi“. Riaditeľ Rádia Lumen konkretizoval, že nepropagujú napr. „nedelňý nákup, antikoncepciu a nerobia platenú politickú reklamu“. Pravidlá reklamy v Katolíckych novinách ďalej uvádzajú ako neprípustné „inzeráty propagujúce alkohol, cigarety, zdraviu škodlivé produkty, násilie, erotiku a inzeráty, ktoré sú morálne a eticky nevhodné alebo graficky nevkusné (priamo i nepriamo), propagujú protikresťanský štýl života alebo nepravdivú myšlienku (obrazne, slovné, kontextom)“. Televízia Lux vylučuje vo svojom kódexe tabakové výrobky a alkoholické nápoje, ďalej sa už len všeobecne odvoláva na slušnosť, mravnosť, ľudskú dôstojnosť, zákaz urážať náboženstvo, rasu a národnosť. Na základe týchto zásad sa v televízii napr. zvažovalo prijatie inzercie na zlaté pastilky, ktoré vykazovali určité spojenie s východnými spiritualitami.

Cenník

Cenník majú všetky tri médiá zverejnený na internetovej stránke. Vychádzajú pritom zo svojej čítanosti/ počúvanosti/ pozeranosti (viď podiel na trhu v kapitole o distribúcii). Katolícke noviny majú zverejne-

ný aj systém zliav, naviazaný výlučne na opakovanosť inzercie. V Rádiu Lumen sú podľa riaditeľa zľavy zriedkavé, ale vždy zakotvené v zmluve. V Televízii Lux sa zľavy dohadujú individuálne.

Katolícke noviny predávajú celú stranu inzercie za 2 490 eur⁵, od čoho sa potom odvíjajú ceny menších plošných inzerátov, napr. za štvrtinu strany v akomkoľvek formáte inzerent zaplatí 630 eur. Porovnateľný týždenník (formou, obsahom, nákladom) na Slovensku nevychádza, na ilustráciu však môžeme uviesť, že napr. v týždenníku *Týždeň* – ktorý má približne päťtinový náklad, avšak vychádza v časopiseckom formáte – stojí celostranová inzercia 3 983 eur, štvrtstranová 1 328 eur. Denník *SME* – vychádzajúci v priemernom náklade 72 000 kusov, s predajnosťou 56 600 kusov – pýta za celú inzertnú (nie redakčnú) stranu (rovnako v rámci týždňa ako v sobotnom vydaní) 5 900 eur, za štvrtstranu 2 100 eur. Rozdiely vychádzajú zo skladby čitateľov: Katolícke noviny sú menej príťažlivé pre inzerentov zameraných na solventné publikum.

Tab. 1: Porovnanie cien inzercie vo vybraných tlačných médiách

Názov	Periodicita	Náklad	Celá strana*	¼ strany
Katolícke noviny	Týždenník	80 000	2 490	630
Týždeň	Týždenník	15 000	3 983	1 328
SME	Denník	72 000	5 900	2 100

* Všetky ceny sú v eurách bez DPH

V rozhlase sa reklama klasicky člení na reklamné spoty a reklamné oznamy, pričom prvé sú autonómne dramatizované mikroútvary vysielané v reklamných blokoch v určených časoch, druhé sú moderátorom čítané propagačné texty, tiež vysielané v blokoch v určených časoch. V Rádiu Lumen stojí základný 30-sekundový spot bez ohľadu na čas vysielania 50 eur, oznam 20 eur. V iných rádiách sa ceny líšia podľa piatich základných časových pásiem: skoro ráno, dopoludnia, popoludní, večer a v noci. Na verejnoprávnom Rádiu Slovensko s päťnásobne vyššou počúvanosťou (druhé najpočúvanejšie rádio) sa predáva 30-sekundový spot dopoludnia za 570 eur, popoludní za 470 eur a večer za 500 eur; oznam dopoludnia za 290 eur, popoludní za 240 eur, večer za 250 eur. Na najpočúvanejšom slovenskom Rádiu Expres (takmer šesťnásobne vyššia počúvanosť ako Lumen) možno kúpiť 30 sekundový spot dopoludnia za 860, popoludní za 660 a večer za 490 eur; oznam dopoludnia za 430, popoludní za 340 a večer za 260 eur. Verejnoprávne Rádio Regina s dvojnásobnou počúvanosťou oproti Lumenu pýta za 30-sekundový spot dopoludnia 270 eur a popoludní aj večer 210 eur; za oznam dopoludnia 150 eur a popoludní aj večer 120 eur. Pri šesťnásobnej počúvanosti (Rádio Expres) zaznamenávame teda 17- až 10-násobné ceny spotov a 21- až 13-násobné ceny oznamov. Pri päťnásobnej počúvanosti (Rádio Slovensko) sú to 11- až 10-násob-

5. Všetky sumy budeme uvádzať bez DPH.

né ceny spotov a 15- až 13-násobné ceny oznamov. Pri dvojnásobnej počúvanosti (Rádio Regina) sú to 5- až 4-násobné ceny spotov a 8- až 6-násobné ceny oznamov. Zrejmý nepomer možno znova vysvetliť atraktivitou cieľovej skupiny. „Našu cieľovú skupinu cítiť ako menej solventnú,“ deklaroval aj riaditeľ rádia. Nepovažuje to však za negatívum, naopak: „Je to správne zacielená skupina. Máme spoločenstvo, nie bohatých. Ale našich.“

Tab. 2: Porovnanie cien inzercie vo vybraných rozhlasových médiách

Názov	Počúvanosť*	Dopoludnia**		Popoludní		Večer	
		spot	oznam	spot	oznam	spot	oznam
Rádio Lumen	140	50	20	50	20	50	20
Rádio Slovensko	750	570	290	470	240	500	250
Rádio Expres	900	860	430	660	340	490	260
Rádio Regina	300	270	150	210	120	210	120

* Približný priemerný počet poslucháčov v tisícoch

** Všetky ceny sú v eurách bez DPH

V Televízii Lux stojí 30-sekundový reklamný spot bez ohľadu na čas vysielania 180 eur. V ostatných televíziách sa ceny spotov veľmi podrobne členia podľa časových pásiem, typov programov v jednotlivých dňoch, prípadne podľa toho, či ide o reklamné bloky pred programami a po nich, alebo o reklamné vstupy prerušujúce jednotlivé relácie a filmy. Vo verejnoprávnej Slovenskej televízii, na kanáli Jednotka (viac než 20-percentná sledovanosť, tretia najsledovanejšia slovenská televízia) stojí napr. najdrahší spot v primetime (po večerných správach) 1 935 eur, v sobotu večer pred obľúbenou Poštou pre teba sa cena spotu vyšplhá až na 2 790 eur; v najsledovanejšej Televízii Markíza (takmer 60-percentná sledovanosť) stojí najdrahší spot (počas večerných správ) 4 400 eur (v nedeľu až 5 000 eur), ostatné primetimeové ceny spotov sa hýbu okolo 3 600 eur. Vidíme teda, že v prípade cien spotov na Luxe ide o zlomky z cien bežných vo veľkých televíziách. Ak však vezmeme do úvahy sledovanosť (Televízia Lux nie je zaraďovaná do prieskumov sledovanosti, môžeme teda len odhadovať – a do značnej miery nadsadiť – sledovanosť na max. 1 percento divákov), pri 60-násobnej sledovanosti sú maximálne ceny spotov 24- až 20-násobné; pri 20-násobnej sledovanosti sú 11-násobné. Mohlo by sa teda uvažovať aj o nadsadenosti cien reklamy na TV Lux.

Tab. 3: Porovnanie cien inzercie vo vybraných televíznych médiách

Názov	Sledovanosť *	Najdrahší spot (primetime) **
TV Lux	menej ako 1	180
TV Markíza	60	4 400 (výnimočne 5 000)
STV (Jednotka)	20	1 935 (výnimočne 2 790)

* V percentách

** Všetky ceny sú v eurách bez DPH

Príjem

Príjem z predaja inzercie stúpol podľa údajov šéfredaktora v Katolíckych novinách za posledných päť rokov z 9 na 16 percent z celkového príjmu novín. Ak si teda pomôžeme výpočtom a na základe údajov o predaných výtlačkoch (približne 80 000, z toho 54 % predplatiteľom, 10 % do stánkov a 36 % hromadne do kostolov) určíme približný príjem novín z predaja na 1,5 milióna eur ročne, pri 9 % z celkového príjmu (1,648 milióna eur ročne) by šlo o 148 000 eur ročne a pri 16 % z celkového príjmu (1,786 milióna eur ročne) o 286 000 eur ročne.

V Rádiu Lumen deklarujú príjem z inzercie počas posledných piatich rokov 30 000 eur ročne. Pri deklarovaných ročných nákladoch na prevádzku rádia⁶ cca 1 milión eur to znamená 3 % nákladov.

Televízia Lux existuje len tri roky, pričom prvé dva roky boli vzhľadom na príjmy z reklamy veľmi slabé, nešli nad 3 000 ročne. V poslednom roku sa vyšplhali až nad 10 000 eur. Pri rozpočte televízie približne 1 milión eur na rok to predstavuje 0,3 % nákladov v prvých rokoch a niečo nad 1 % nákladov v poslednom roku. Tieto čísla výrazne podliezajú očakávania spoločníkov, podľa ktorých sa podiel príjmov z inzercie mal počas prvých troch rokov fungovania vyšplhať až na 30 % nákladov.⁷

Tab. 4: Príjem katolíckych médií z reklamy

Názov	Ročný príjem z reklamy*				
	2006	2007	2008	2009	2010
Katolícke noviny	148 000	rast	rast	rast	286 000
Rádio Lumen	30 000	30 000	30 000	30 000	30 000
TV Lux	-	-	3 000	3 000	>10 000

* V eurách bez DPH

Tab. 5: Aktuálny podiel príjmov z reklamy na ročných príjmoch/nákladoch katolíckych médií

Názov	Podiel reklamných príjmov na príjmoch/nákladoch*
Katolícke noviny	16
Rádio Lumen	3
TV Lux	>1

* V percentách

Bartre

Inzercia je pre médiá dôležitá najmä na získanie priamych peňazí. Ako informoval šéfredaktor Ka-

6. Pri Katolíckych novinách hovoríme o príjmoch, pri Rádiu Lumen a TV Lux o nákladoch na prevádzku. Z účtovného hľadiska ide tiež o príjmy (rovnajúce sa výdavkom), rozdiel je však v tom, že kým príjmy Katolíckych novín pochádzajú výlučne z podnikateľskej aktivity a zahrňujú aj zisk, príjmy Rádía Lumen a TV Lux pochádzajú okrem podnikateľskej aktivity (reklama) z darov (kluby priateľov) a dotácií (prevádzkovatelia) a tieto podniky nie sú ziskové.

7. Zhoda prevádzkových nákladov rozhlasu a televízie má príčinu o. i. v nákladoch na šírenie signálu: kým TV Lux vysielala na najlacnejšej družici, Rádio Lumen platí prevádzku nákladných terestriálnych vysielateľov.

tolických novín, bartre týždenník využíva iba výnimočne: prevažne pri spolupráci s inými katolíckymi médiami alebo pri získavaní cien do súťaží.

Riaditeľ Rádia Lumen neidentifikoval žiadne bartrové formy spolupráce, možno však dedukovať, že i tu pôjde o malú mieru využitia tejto formy inzercie, a to pri podobných príležitostiach ako v Katolíckych novinách.

Televízia Lux má viac bartrov než priamej inzercie, týkajú sa napr. oblečenia moderátorov, IT systému, spolupráce s káblou spoločnosťou UPC, ale aj takých konkrétnych spotrebných tovarov, ako je káva používaná v reláciách alebo dvere, ktorými sa zariaďovali priestory televízie.

Možno teda konštatovať, že bartre neprinášajú peniaze a pre „stabilizované“ mediálne firmy sú zaujímavé skôr z dôvodu vzájomnej pomoci a podpory postavenej na ideových, nie komerčných základoch, prípadne pri čitateľských a poslucháčskych súťažiach. Finančne podvyživené inštitúcie využívajú túto formu spolupráce oveľa viac, v rozličných oblastiach svojich potrieb.

Propagácia

Do vlastnej propagácie investujú zo skúmaných médií najviac Katolícke noviny, ktoré podľa šéfredaktorovej informácie vyčlenili na tento účel v r. 2010 tri percentá zo svojich príjmov, čo je podľa predchádzajúceho výpočtu približne 53 500 eur. To je úctyhodné číslo v porovnaní s investíciami partnerského rozhlasového a televízneho média: Rádio Lumen investuje do propagácie podľa jeho riaditeľa 3 000 eur ročne, čiže 0,3 % zo svojich celkových nákladov; Televízia Lux investuje ešte menej, aj to z veľkej časti nepriamo, čiže cez aktivity Klubu priateľov, nie cez marketingové oddelenie a realizáciu jeho stratégií. Ak budeme za takúto investíciu považovať celý ročný rozpočet Klubu priateľov vo výške 2 000 eur, bolo by to 0,2 % nákladov na prevádzku televízie.

Katolícke noviny s najbohatšou finančnou dotáciou sa pritom chvália najnižším spektrom propagačných aktivít – sústredia sa takmer výlučne na propagáciu cez šírenie vlastných výtlačkov. K tomu možno pridať výrobu a distribúciu drobných reklamných predmetov, samozrejmych v každej (mediálnej) firme, prípadne súťaže pre čitateľov rôznych vekových kategórií. Novinové výtlačky šíria podľa slov šéfredaktora „všade, kde je to možné“: na rozličných púťach, konferenciách, seminároch. Na tieto podujatia pošlú noviny, ktoré sa rozdávať zadarmo, prípadne ich prinesú a spolu s inými predmetmi rozdávať vo vlastnom mobilnom stánku. Už niekoľko rokov Katolícke noviny využívajú aj propagačné služby slovenských železníc a každý rok realizujú mesačnú reklamnú kampaň vo vybraných vlakoch, kam zadarmo umiestňujú výtlačky.

Rádio Lumen využíva širokú paletu propagačných možností: outdoorové (rôzne formy pútačov na verejných priestranstvách), indoorové (pútače vnútri),

promotion (reklama, styk s verejnosťou atď.). Samozrejme, v rámci už načrtnutých finančných limitov. Podobne ako pri Katolíckych novinách ide najmä o prítomnosť na rozličných podujatiach, na ktorých sa zhromažďuje potenciálne publikum.

Televízia Lux sa na vlastnú propagáciu sústredila skôr pri vzniku, neskôr boli aktivity marketingového oddelenia utlmené a z veľkej časti sa presunuli na Klub priateľov, ktorý v tomto smere marketingové oddelenie do značnej miery suploval. A to v dvoch základných formách: výrobou seba-propagačných spotov a prácou v teréne. Spoty sa umiestňovali vo vlastnom vysielaní televízie. Práca v teréne zahŕňala výjazdy na rôzne podujatia, kde televízia umiestňovala svoje reklamné stánky. Do práce klubu treba zahrnúť aj výrobu drobných reklamných predmetov. Na všetky tieto aktivity mal klub rozpočet približne 2 000 eur na rok. Okrem toho sa televízia sústredila na PR cez internet (umiestňovanie bannerov na spriaznené stránky) a na šírenie informácií o svojom programe cez časopisy a internetové portály, pričom vďaka ohlasu divákov si v neskoršom období niektoré časopisy program žiadali aj samy. Za najväčšiu propagačnú akciu televízie možno označiť bilbordovú kampaň pri príležitosti spustenia novej programovej štruktúry v septembri 2010. Kampaň sa uskutočnila cez prázdniny 2010 v Bratislave, Košiciach, Prešove, Žiline a Banskej Bystrici. Tvorcovia ju postavili na propagáciu celovečerných sobotných filmov (rodinných, životopisných, animovaných a pod.). Ako v júli 2010 uviedol pre portál medialne.sk riaditeľ oddelenia marketingu TV Lux Peter Novák⁸, na pláne bola ešte v tom istom roku aj ďalšia kampaň zameraná na šírenie vysielania vo väzniciach, napokon sa však neuskutočnila.

Tab. 6: Investície katolíckych médií do seba-propagácie

Názov	Investície do propagácie*	Podiel na príjmoch/nákladoch**
Katolícke noviny	53 500	3
Rádio Lumen	3 000	0,3
Televízia Lux	2 000	0,2

* V eurách za rok

** V percentách

Katolícke médiá používajú na vlastnú propagáciu aj bartre, a to buď na vzájomnú podporu medzi sebou, ktorú sme už spomenuli, alebo na spoluprácu s organizátormi rôznych náboženských podujatí. Tzv. mediálne partnerstvá využívajú všetky tri skúmané médiá. Považujú ich však za vzťahovo nerovnovážne, pretože ich vklad je spravidla oveľa väčší ako vklad partnera. „Chápeme to ako formu podpory dobrých

8. KRASKO, Ivan: Malá slovenská TV Lux spúšťa najväčšiu kampaň. A plánuje pokračovať. In: medialne.etrend.sk, 23. 7. 2010, dostupné na: <http://medialne.etrend.sk/televizia-spravy/mala-slovenska-tv-lux-spusta-najvacsiu-kampan-a-planuje-pokracovat.html>

myšlienok,“ vysvetlil šéfredaktor Katolíckych novín. V Televízii Lux, kde sú náklady na žurnalistické spracovanie rozličných drobných farských a podobných podujatí vyššie ako v novinách, museli pre nevýhodnosť takejto spolupráce od mediálnych partnerstiev napokon odstúpiť úplne. Riešením situácie by mohla byť finančná spoluúčasť cirkevných organizácií a spolkov, ktoré podujatia organizujú, táto cesta sa však ukazuje ako neschodná, organizátori automaticky očakávajú, že „naša“ katolícka televízia im tieto služby musí ponúknuť zadarmo.

Personálne obsadenie

Všetky tri skúmané médiá majú na zabezpečovanie činností spojených s marketingom osobitné oddelenia. V Katolíckych novinách je to spojené oddelenie distribúcie, marketingu a inzercie, v Rádiu Lumen reklamné oddelenie a v Televízii Lux oddelenie marketingu. Podoň v prvom roku existencie televízie spadal aj Klub priateľov, ktorý sa potom oddelil, ale keďže z veľkej časti suploval úlohy marketingového oddelenia, možno hovoriť až o dvoch oddeleniach zamestnaných týmito úlohami: marketingovom oddelení a oddelení klubu. Tento presun úloh nastal v televízii preto, lebo jej vedenie nepovažovalo marketingové aktivity za prioritné, kým aktivity klubu – ako potenciálneho hlavného spolufinancovateľa televízie – áno. Klub počas priameho kontaktu s divákmi a podporovateľmi spoznával potreby súvisiace s marketingom a usiloval sa ich v rámci svojich možností naplňať.

Katolícke noviny zamestnávajú na marketingové aktivity troch ľudí (ďalší traja členovia oddelenia sú určení na distribúciu), pričom marketingové aktivity má čiastočne v pracovnej náplni aj zástupkyňa šéfredaktora. Rádio Lumen zamestnáva na reklamnom oddelení dvoch ľudí. V Televízii Lux pracovali pred reštrikčnými opatreniami na marketingovom oddelení dvaja ľudia, v klube postupne dvaja až štyria, pričom približne pol pracovného úväzku venoval týmto aktivitám (konkrétne výrobe reklamných spotov) technický pracovník. Po reštrikčných opatreniach možno hovoriť o približne polovici pracovného úväzku jednej zamestnankyne pre oddelenie marketingu a poltreťu úväzku pre oddelenie klubu.

Všetci marketingoví pracovníci skúmaných médií majú vysokoškolské vzdelanie. Zástupcovia novín a rozhlasu ho nešpecifikovali, v televízii nepôsobí na tejto pozícii žiaden špecializovaný pracovník, ide o absolventov rôznych odborov bez prepojenia s marketingom. Ak zamestnanci prišli do televízie už s určitými skúsenosťami, bolo to vďaka predchádzajúcej práci v inej televízii alebo v reklamnej agentúre.

Informácie o plate svojich marketingových zamestnancov považujú všetky tri médiá za príliš diskkrétne a nezverejniteľné. Katolícke noviny odmietli zverejniť aj informáciu o podiele pevného platu a provízií, V Rádiu Lumen dopĺňajú pevný plat províziou okolo 6 percent. V Televízii Lux nedostávajú marketingoví

pracovníci k pevnému platu žiadne provízie. Tento postup možno vzhľadom na platné marketingové zásady označiť za škodlivý, pretože obchádza podstatný motivačný nástroj.

Ohlas inzerentov

O ohlase zo strany inzerentov a potenciálnych inzerentov sa nám v jednotlivých skúmaných médiách nepodarilo veľa zistiť. Všade však v zásade platí skúsenosť Televízie Lux: marketingoví pracovníci ponúkajúci inzertný priestor sa stretávajú s nezaujmom väčších, významnejších firiem, pre ktoré sú publiká týchto médií málo zaujímavé. Potvrdzujú to aj čísla z kapitoly o reklame, kde nízke ceny za inzerciu v týchto médiách dokazovali, že – aj pri relatívne dobrom náklade či počúvanosti – na štruktúru svojich príjemcov nemôžu vsadiť.

„Reakcie bývajú často najskôr zdržanlivé či váhavé, keď sa však spolupráca skutočne nadviaže, zmenia sa na veľmi pozitívne,“ konštatoval šéfredaktor Katolíckych novín. Tie spolupracujú aj s reklamnými agentúrami, čo podľa neho získavaniu inzercie pomohlo. Katolícke médiá sa však stretávajú aj s proticirkevnými postojmi, odmietaním, predsudkami. Podľa šéfredaktora Katolíckych novín sú inzerenti napr. prekvapení, keď aj v takomto médiu nájdu profesionálny prístup a otvorenosť. Podľa riaditeľa Rádia Lumen čelia niekedy marketingoví pracovníci negatívnym reakciám až vo forme proticirkevných útokov.

Katolícke noviny aj Rádio Lumen však deklarujú vysokú spokojnosť tých, ktorí sa u nich rozhodnú inzerovať. Podľa šéfredaktora Katolíckych novín zaznamenávajú napr. kníhkupectvia alebo cestovné kancelárie až nečakane vysoký ohlas. Riaditeľ Rádia Lumen vyjadril spokojnosť s tým, že inzerenti sa vracajú, čo samo osebe dokazuje, že ohlas adresátov ich reklamy býva dobrý.

V Televízii Lux sa boria skôr s nezaujmom inzerentov. Počas náborových aktivít krátko po vzniku televízie dostalo marketingové oddelenie na svojich približne 500 rozoslaných e-mailových ponúk asi 10 percent odpovedí, aj to len v duchu „ďakujeme, nepotrebujeme“. Podobne diplomatické reakcie boli typické aj pre druhú náborovú vlnu v poslednom (tretom) roku, keď televízia výrazne zintenzívňovala aktivitu v tomto smere, pretože podľa plánov spoločníkov mali práve do troch rokov existencie televízie jej financovanie plne pokryť príjmy z reklamy a darov členov klubu priateľov, a to v pomere 30 : 70. Kvantum e-mailov a rôzne ďalšie snahy oddelenia marketingu ostali bez väčšej odozvy.

V súvislosti s predajom reklamného priestoru sa zvykne na Slovensku špekulovať o možnosti spoločného „reklamného domu“ relevantných katolíckych médií. Šéfredaktor Katolíckych novín v júli 2011 na otázku tohto druhu odpovedal, že „zatiaľ to nie je na programe dňa“. „Úvahy sú, úvahy boli... Stojí to za zamyslenie, ale momentálne to nevidíme ako reálne

od zajtra alebo do pol roka,“ konštatoval v rozhovore pre *Hospodárske noviny*.⁹

Ohlas príjemcov

Ohlas publika sa ani v jednom zo skúmaných médií nemeria a nesleduje profesionálne, iba na základe vlastných ankiet a prieskumov s nedokonalou výpočtovou hodnotou. Podľa šéfredaktora *Katolíckych novín* toto periodikum napr. ráta s tým, že deti sa s ním zoznamujú v rodinách, ľudia v najproduktívnejšom veku (30 – 40) rokov ho nesledujú, ale v neskoršom veku sa k nemu vracajú. Noviny si udržiavajú rodinný formát, chcú ponúknuť každej vekovej kategórii niečo, preto sú ich tvorcovia spokojní, ak si v nich človek nájde týždenne 3 – 4 strany, ktoré ho oslovia. Túto stratégiu neplánujú zmeniť prípadným založením špecializovaného mládežníckeho alebo seniorského periodika. Časopis magazínového typu (kvalitný papier a fotografie) by bol podľa šéfredaktora *Katolíckych novín* v katolíckom prostredí nevyhnutne stratový a potreboval by investora. *Katolícke noviny* zotrúvajú pri novinovom formáte práve aj pre nízku cenu.¹⁰

Rodinný formát s ponukou pre všetky vekové kategórie si udržiava aj *Rádio Lumen*. Jeho odhadovaný poslucháčsky profil je podobný ako pri *Katolíckych novinách*, pričom osobitne silný je ohlas poslucháčov z radov starých a chorých, ktorí oceňujú vysielanie ako duchovný servis.

Tento postoj príjemcov katolíckych médií odráža aj jednoznačne najvyššia obľúbenosť prenosov svätých omší, ktorú deklaruje *Rádio Lumen* aj *Televízia Lux*. *Televízia Lux* sa pritom odvoláva napr. na dotazník vyplňaný členmi Klubu priateľov a prístupný na internetovej stránke aj ostatným záujemcom. Jeho návratnosť však bola menšia ako 10 percent, čo pri počte „klubistov“ 4 000 predstavuje menej ako 400.

Televízia Lux si ako jediné zo skúmaných médií dala urobiť aj profesionálnejší prieskum svojho príjmu, a to formou peplemetrov, výsledky meraní však považuje za neverejné. Aspoň v hrubých rysoch sa o nich zmienime v kapitole o distribúcii (vrátane podielu na trhu).

Katolícke médiá sa môžu pochváliť pomerne vysokou spätnou väzbou svojich príjemcov, pričom však treba poznamenať, že telefonujúca či písuca vrstva publika predstavuje veľmi nereprezentatívnu vzorku celku. Ak však aj polovicu všetkých reakcií tvorí nekonštruktívne hundranie, v druhej polovici sa okrem praktickej komunikácie (napr. zo strany členov klubov priateľov a pod.) nachádzajú aj konštruktívne podnety. Ostávajú však nespracované,

9. KRASKO, Ivan: Šéf *Katolíckych novín*: Na trhu je priestor pre nový kresťanský magazín. Ale dotovaný. In: *hnonline.sk*, 15. 7. 2011, dostupné na: <http://hnonline.sk/marketer/cl-52299050-sef-katolickych-novin-na-trhu-je-priestor-pre-novy-krestansky-magazin-ale-dotovany>.

10. Porov.: Tamtiež.

skúmané médiá sa im systematicky nevenujú. Napr. v *Televízii Lux* vybavujú telefonáty s reagujúcimi divákmi pracovníčky recepcie a od nich sa nikam ďalej nedostávajú.

Financovanie

Príjmy skúmaných médií sú v prípade elektronických médií (rozhlas, televízia) trojzložkové a tvoria ich príjmy z reklamy, z príspevkov členov klubov priateľov a z dotácií diecéz, resp. Konferencie biskupov Slovenska. *Katolícke noviny* majú dvojzložkové príjmy: z predaja vlastného produktu a z reklamy. V súvislosti s našou témou nás zaujímali najmä príspevky „zhora“, čiže zo strany cirkvi.

V *Katolíckych novinách* také príspevky vôbec nie sú, noviny nie sú ani príjemcom z každoročnej slovenskej zbierky na katolícke médiá, ktorá sa uskutočňuje na Siedmu veľkonočnú nedeľu slávenú ako Deň spoločenských komunikačných prostriedkov. Podľa údajov šéfredaktora si noviny na seba zarobia. Sú vo vlastníctve Spolku sv. Vojtecha, ktorý môže tento ziskový projekt využívať na rôzne svoje ciele (venuje sa najmä vydavateľskej činnosti) a na verejnosť občas prenikajú správy o dotovaní stratových aktivít spolku zo zisku *Katolíckych novín*. Ako však tvrdí šéfredaktor, napriek oprávnenosti spolku robiť to, v praxi *Katolícke noviny* hospodária so svojím ziskom samy a príjmy využívajú na pokrytie svojich nákladov (tlač, distribúcia, mzdy, prevádzkové náklady, propagácia atď.).

Rádio Lumen dotácie z jednotlivých diecéz dostáva, pričom ich forma sa rôzni od priamych vkladov diecéz po príjmy zo zbierky na Mediálnu nedeľu na základe konkrétnych projektov. Spolu tvoria cirkevné dotácie podľa riaditeľa rádia tretinu jeho príjmov, teda približne 330 000 eur. Jednotlivé diecézy sa podieľajú na financovaní rádia podielovo, podľa príslušného počtu veriacich.

Televízia Lux je dotovaná svojimi tromi spoločníkmi (po zmenách v máji 2011 už len dvomi z nich), a to v pomere Saleziáni dona Bosca¹¹ 40 percent, spoločnosť *Lux Communication* 40 percent, Konferencia biskupov Slovenska 20 percent. Okrem dvadsiatich percent konferencie biskupov nedostáva televízia žiadne iné cirkevné dotácie. Podľa pôvodného plánu spoločníkov sa mali počas prvých troch rokov existencie televízie ich finančné vklady postupne znižovať, až úplne odbúrať, pričom 70 percent príjmu mali pokryť príspevky členov Klubu priateľov a 30 percent reklama. Ako sme už konštatovali, príjmy z reklamy sa vyšplhali maximálne na 1 percento, príjmy z klubu na 50 percent, očakávania sa teda nenaplnili a aj to vyvolávalo medzi spoločníkmi diskusiu, ktorá v máji 2011 prispela k spomínaným zmenám.

11. Po konflikte spoločníkov v máji 2011 saleziáni ostali len v pozícii prípadných dodávateľov programu, bez finančného vkladu. Rozpočet televízie sa pri tejto príležitosti okresal o 40 percent (z milióna eur na 600-tisíc eur ročne).

Distribúcia

Vzhľadom na tlačový, rozhlasový a televízny charakter svojho produktu sa každé zo skúmaných médií dostáva k adresátom inou cestou.

Katolícke noviny sa šíria tromi hlavnými spôsobmi: cez predplatné, cez novinové stánky (a obchodné reťazce) a cez hromadné odbery na farách. Predplatelia tvoria 54 percent celkového predaného nákladu, stánky a reťazce 10 percent a hromadné odbery 36 percent. Katolícke noviny distribuujú časť nákladu sami, pričom pokrývajú okolie Bratislavy a Trnavy, zvyšok zabezpečuje Slovenská pošta a distribučná spoločnosť Mediaprint Kapa (stánky a reťazce). Zároveň v niektorých farnostiach spolupracujú s kolportérmi, ktorí noviny roznášajú do poštových schránok.

Rádio Lumen pokrývalo v čase nášho výskumu prostredníctvom 29 vysielateľov 75 percent územia Slovenska. Ako informoval jeho riaditeľ, o frekvencie musí rádio súťažiť a v prípade víťazstva musí do pol roka začať s vysielaním, čo je niekedy náročné. Celkovo však súťaž o frekvencie považuje za férovú, pričom základom úspechu je preukázať v súťaži platobnú schopnosť nielen do minulosti, ale aj do budúcnosti. Krivým okom sa komerčné rádiá pozerajú v tejto súťaži na stanice verejnoprávneho Slovenského rozhlasu, ktorý sa nachádza akoby v inej kategórii a platia preň iné pravidlá, čo riaditeľ Rádia Lumen hodnotí ako „nevyspytateľné“.

Televízia Lux vysiela satelitne, cez káblové rozvody a cez internet. Satelitné vysielanie sa viaže na družicu Thor, čo je pre slovenských divákov pomerne nepraktické, lebo väčšinou sa orientujú na družicu Astra. Televízia im preto na svojej stránke dáva návod, ako buď prejsť na príjem z družice Thor, alebo zabezpečiť si príjem z oboch družíc (cez motorové otáčanie satelitu podľa potreby alebo cez inštaláciu dvoch satelitných prijímačov). Káblové spoločnosti ponúkajú už v súčasnosti Televíziu Lux takmer všetky (televízia uvádzala v čase nášho výskumu na svojej stránke 89 rozličných spoločností od celoslovenských po regionálne a lokálne), tento stav však trvá len približne rok, pretože spoločnosti televízii spočiatku nedôverovali. No napokon nastal zlomový bod, keď ju do svojej ponuky zaradili najväčší distribútori a v súčasnosti jediným väčším, ktorý Televíziu Lux stále nedistribuuje, ostáva SkyLink.

Podiel na trhu

Pri určovaní podielu na trhu sa budeme odvolávať na oficiálne čísla o čítanosti/ počúvanosti/ sledovanosti jednotlivých médií.

Katolícke noviny deklarujú vytlačený aj predaný náklad približne 80 000 kusov, čiže takmer nulovú remitendu. Ich čítanosť sa v prieskumoch agentúry Median.sk pohybuje okolo štyroch percent, čo im zabezpečuje šieste alebo siedme miesto medzi slovenskými týždenníkmi (koncom roka 2010 ho napr. predbehla Slovenka, ktorá sa pohybuje v podobných číslach).

V predanom náklade sa noviny podľa šéfredaktora dlhodobo udržiavajú na šiestom mieste. Šéfredaktor zároveň deklaroval čítanosť novín okolo štvrti milióna ľudí týždenne, čo je pri štyroch percentách z čítajúcej populácie nemožné (Slovensko by muselo mať 6,25 milióna čitateľov + deti), a to aj v prípade, že vezme do úvahy určitý podiel detí, vrátane tých, ktoré ešte nevedia čítať, na publiku Katolíckych novín (Slovensko by muselo mať min. 6,25 milióna obyvateľov; reálny počet je približne 5,4 milióna).

Tab. 7: Čítanosť týždenníkov podľa agentúry Median.sk

Poradie	Názov	Priemerná čítanosť*
1.	Plus 7 dní	12,5
2.	Život	10,0
3.	Nový čas pre ženy	8,5
4.	Báječná žena	7,5
5.	Eurotelevízia	6,0
6.	Katolícke noviny	4,0
7.	Slovenka	4,0

* Údaje sú v percentách

Rádio Lumen si podľa údajov riaditeľa udržiava počúvanosť pod piatimi percentami. Podľa agentúry Median.sk sú to priemerne tri percentá, čo kladie Lumen na viac-menej stabilné ôsme miesto medzi slovenskými rádiami.

Tab. 8: Počúvanosť rádii podľa agentúry Median.sk

Poradie	Názov	Priemerná počúvanosť*
1.	Rádio Expres	20,5
2.	Rádio Slovensko	17,0
3.	Fun rádio	13,5
4.	Jemné melódie	7,5
5.	Rádio Regina	6,5
6.	Rádio Europa 2	6,0
7.	Rádio Viva	3,7
8.	Rádio Lumen	3,0
9.	Rádio_FM	2,0

* Údaje sú v percentách

Televízia Lux sa ako malička nenachádza v prieskumoch sledovanosti. Podľa výsledkov peplemetrových meraní, ktoré sa robili cez spoločnosť PMT počas jedného mesiaca v silnom vianočnom a veľkonočnom období, bola denná sledovanosť hlboko pod jedným percentom, k hranici jedného percenta sa blížila iba počas prenosov svätých omší. Na základe skúseností a komunikácie pracovníkov televízie však možno predpokladať výrazné rozdiely v sledovanosti v závislosti od regiónu – na východnom Slovensku sa očakáva vyšší záujem. Závisí to najmä od religiozity obyvateľstva a od dostupnosti vysielania.

Záver

Na základe zisteného možno zhrnúť, že v príjmových z reklamy je medzi jednotlivými skúmanými katolíckymi médiami výrazný nepomer: týždenník Katolícke noviny zarába na reklame päť- až desaťná-

sobok toho, čo Rádio Lumen, a rádio troj- až desťnásobok toho, čo Televízia Lux. Katolícke noviny sú sebestačné, nepocitujú teda tlak príjmy z reklamy znásobovať. Naopak, Rádio Lumen a Televízia Lux s financiami zápasia a vyšší príjem z reklamy by bol pre ne užitočný. V Rádiu Lumen však príjmy z reklamy považujú za primerané svojim možnostiam, daným limitmi v charaktere poslucháckeho publika a klientov. Ako sa vyjadril jeho riaditeľ, je prirodzené, že elektronické katolícke médiá prevyšujú nákladmi príjem a že zriaďovatelia ich dotujú, aby mohli plniť svoje poslanie. Katolícke médiá totiž podľa neho nefungujú pre zisk a mimoreklamné príjmy sú pre ne nevyhnutné. „To všetko súvisí aj s postojmi zamestnancov a poslucháčov a ich konaním,“ načrtol širšiu dimenziu témy. Ak sa nekomerčné poslanie, s ktorým treba súhlasiť, spája s maximálnou možnou mierou profesionalita a úsilia aj na poli marketingu, je takýto prístup úplne v poriadku. Zdá sa, že takýto stav ešte nenastal v Televízii Lux, kde je samo vedenie nespokojné s mierou príjmov z reklamy. Plánovaný podiel reklamných príjmov vo výške 30 percent z nákladov na prevádzku do troch rokov sa nepodarilo dosiahnuť, naopak, príjmy ostali hlboko pod plánom, len niečo nad 1 % nákladov. O potrebe „znásobiť snahu o získavanie inzerentov“ hovoril napr. v januári 2010 po svojom nástupe do funkcie pre portál medialne.sk vtedajší riaditeľ televízie Dárius Hatok.¹²

Základný určujúci moment, s ktorým musia marketingoví pracovníci daných médií pri získavaní inzercie rátať, je charakter publika. Práve ten je pre inzerentov málo pritažlivý, tieto médiá však nemajú vzhľadom na svoje poslanie záujem ani dôvod ho ovplyvňovať, meniť. Naopak, zakladajú si na tom, že ich príjemcovia nie sú odbytisko tovaru a predajný artikel ponúkaný inzerentom, ale spoločenstvo. Všetky tri skúmané médiá zároveň rozvíjajú svoju rodinnú profiláciu, čiže chcú ponúkať každej vekovej skupine niečo, a preto sú spokojné, keď jednotlivé cieľové skupiny vzhľadom na vek a ďalšie charakteristiky sledujú z ich ponuky aspoň malý výsek. Odvaha zakladať katolícke médium s konkrétnejším zacielením na Slovensku zatiaľ chýba, takýto projekt sa považuje za nevyhnutne stratový. Na charakteristiku publika fungujúcich katolíckych médií tak možno použiť prirovnanie k „jednotriedke“¹³, ktorá je z hľadiska reklamy veľmi ťažko uchopiteľná.

Sebapropagácia katolíckych médií na Slovensku sa sústreďuje na reklamu na vlastný produkt vo vlastnom prostredí (upútavky vo vlastnom vysielaní a navzájom v spriaznených katolíckych médiách) a na prácu

u teréne. Tá súvisí predovšetkým s budovaním klubov priateľov, ktoré majú byť významným spolufinancovateľom elektronických médií, a s upevňovaním značky medzi potenciálnymi príjemcami vôbec. Deje sa to najmä prezentačnými aktivitami na rôznych náboženských podujatiach typu púťí, konferencií, seminárov a pod.

Dôraz na vlastnú propagáciu je v sledovaných médiách pomerne nízky, pričom výrazne vyčnievajú jedine Katolícke noviny, ktoré investujú 18-násobok toho, čo Rádio Lumen, a 27-násobok toho, čo Televízia Lux. Súvisí to, samozrejme, aj s tým, že Katolícke noviny sú sebestačné, kým elektronické médiá sú výrazne dotované. I tak sa však ukazuje priestor na väčšiu profesionálnu pozornosť tejto oblasti marketingu.

Tá súvisí aj s personálnym obsadením marketingových oddelení. Všetky tri médiá deklarovali vysokoškolské vzdelanie svojich zamestnancov, nie však ich marketingovú špecializáciu, prax, mieru tvorivosti a priestoru na sebarealizáciu. Napr. motivácia v podobe provízií, ktoré majú podľa mediálnych teórií tvoriť významnú zložku platu marketingových pracovníkov, sa v tých médiách buď nevyužíva, alebo využíva minimálne – s výnimkou Rádia Lumen. Podstatná je tiež dôležitosť, ktorú marketingovým aktivitám pripisuje vedenie média, a následná podpora z jeho strany. Ukazuje sa, že najvyššia je v Katolíckych novinách a najnižšia v Televízii Lux, kde marketingové činnosti do veľkej miery supluje oddelenie pre Klub priateľov.

Za jeden z neuralgických bodov slovenských katolíckych médií možno v súvislosti s marketingom označiť ich povedomie o vlastnom publiku. Neexistujú profesionálne prieskumy o jeho štruktúre a ďalších súvisiacich charakteristikách, čo pôsobí pri marketingových iniciatívach výrazne inhibične. Médiá sa odvolávajú len na vlastné nereprezentatívne a málo výpovedné dotazníky a pod., pričom vo verejnom povedomí zotrávajú voči ich adresátom predsudky. Profesionálny výskum by ich možno nevyvrátil, ale minimálne by postavil pevný základ na prípadné nastavovanie kurzu médií vo vzťahu k svojim príjemcom.

Katolícke noviny, ako sme už konštatovali, sú finančne sebestačné; elektronické médiá sú dotované. K tomu sa pridávajú prostriedky z každoročnej mediálnej zbierky uskutočňovanej na Deň spoločenských komunikačných prostriedkov, ktoré sú určené na podporu konkrétnych projektov. V prípade Rádia Lumen sa o zastavení podpory nehovorí, v Televízii Lux chceli spoločníci (medzi ktorých patrí Konferencia biskupov Slovenska) do troch rokov dosiahnuť stav samofinancovania z reklamy a Klubu priateľov, čo sa však nepodarilo. Možno teda hovoriť o určitej forme financovania týchto médií z „verejných zdrojov“ a následne uvažovať o ich zodpovednosti voči „poplatníkom“. Za tých možno považovať darcov z klubov priateľov a všetkých veriach prispievajúcich prostredníctvom svojich diecéz. V tomto zmysle sú teda nezávislé iba Katolícke noviny, na rádio a televíziu sa vzťahuje určitý záväzok transparentnosti

12. AUGUSTÍN, Radoslav: TV Lux bude mať novú štruktúru v septembri. Má už aj peplemetrové dáta. In: medialne.sk, 21. 1. 2010, dostupné na: <http://medialne.etrend.sk/televizia-spravy/tv-lux-bude-mat-novu-struktur-u-v-septembri-ma-uz-aj-peplemetrove-data.html>

13. Porov.: RONČÁKOVÁ, Terézia: *Prienik náboženského a publicistického štýlu III. Môže cirkev hovoriť mediálnym jazykom?* Praha: Paulínky, 2010, s. 110 – 119.

a skladania účtov. Napr. aj v zmysle väčšej otvorenosti pri zverejňovaní informácií o nakladaní so zverenými prostriedkami, čo sa týka najmä Televízie Lux, ktorá nám informácie – ako sme signalizovali v úvode – úplne odmietla poskytnúť.

Vzhľadom na podiel na trhu (ktorý sme stotožnili s čítanosťou/ počúvanosťou/ sledovanosťou) sú so svojím umiestnením pomerne spokojné Katolícke noviny aj Rádio Lumen, ktoré sa stabilizovali na popredných priečkach vo svojej kategórii. Televízia Lux sa zatiaľ pre nízku sledovanosť nedostala do zorného uhla výskumných agentúr. Je prirodzené, že so stavom hlboko pod jedným percentom sledovanosti bežného denného programu nie sú spokojní ani prevádzkovatelia, čo možno dedukovať napr. aj z toho, že riaditeľ oddelenia marketingu TV Lux Peter Novák nechcel v rozhovore pre medialne.sk prezradiť konkrétne čísla z peplemetrových meraní spoločnosťou PMT s odôvodnením, že televízia je ešte na trhu prikrátko na porovnanie a hodnotenie.¹⁴ Merania sa neskôr opakovali a čísla ostali doteraz tajomstvom.

Medzi často navrhovanú stratégiu zlepšenia situácie katolíckych médií na slovenskom trhu patrí idea spoločného „reklamného domu“, ktorý by inzerentom ponúkal reklamný priestor vo viacerých relevantných katolíckych médiách súčasne, s prísľubom synergického efektu. To by sa zároveň spájalo s profesionalizáciou marketingových aktivít a so zacielením výraznejšej pozornosti vedenia jednotlivých médií na túto oblasť. Idea však stále ostáva v rovine návrhu, o ktorom sa intenzívnejšie nekomunikuje, ani neuvažuje. Možno ju teda poňať ako podnet do diskusie. Spolu s ostatnými podnetmi implicitne a explicitne sformulovanými v tomto príspevku, ako je profesionalizácia marketingových tímov a prístupov, investície do seba propagácie, investície do špecializovaných schopných marketingových pracovníkov, profesionálne preskúmanie publika a následné nastavovanie stratégií podľa jeho charakteru, sprehľadnenie procesov na základe svojho verejnoprávneho charakteru – a predovšetkým, venovanie väčšej pozornosti marketingu, jeho úlohám a možnostiam pri skvalitňovaní mediálneho produktu.

Terézia Rončáková (1980) je odbornou asistentkou na Katedre žurnalistiky Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku. Venuje sa štýlovým prienikom v publicistickom štýle s dôrazom na náboženskú komunikačnú sféru, žánrológii, metodikám žurnalistiky a praktickému usmerňovaniu novinárov začiatočníkov. Žurnalistiku vyštudovala na Univerzite Komenského v Bratislave, doktorát získala na Katolíckej univerzite v Ružomberku. Pracovala pre tlačovú agentúru SITA, Katolícke noviny a Vatikánsky rozhlas, spolupracuje s Rádiom Lumen. Dve funkčné obdobia bola predsedníčkou združenia mladých katolíckych novinárov Network Slovakia, je členkou predsedníctva Fóra pre verejnú otázku a členkou Spoločenstva Ladislava Hanusa. E-mail: troncakova@gmail.com

14. Porov.: KRASKO, Ivan: Malá slovenská TV Lux spúšťa najväčšiu kampaň. A plánuje pokračovať. In: medialne.etrend.sk, 23. 7. 2010, dostupné na: <http://medialne.etrend.sk/televizia-spravy/mala-slovenska-tv-lux-spustana-javacsia-kampan-a-planuje-pokracovat.html>

PRESBYTÉRIUM A JEHO PRVKY VO SVETLE KATOLÍCKEJ TRADÍCIE A SÚČASNÝCH PREDPISOV

P. Zvara: Sanctuary and its Constituent Parts in Catholic Tradition and under Current Regulation

The paper briefly outlines the historical background of liturgical areas – from antiquity to the present day – offering the Catholic point of view. It describes the interiors of sacred edifices, more specifically, the sanctuaries and their three architectural elements: the altar, the ambo, the tabernacle and the presidential chair. These elements are typical not only for the liturgical areas of ancient churches and basilicas, but also for the present-day Catholic churches. That's why the Catholic Church publishes regulations and outlines principles to follow when constructing or reconstructing liturgical edifices. These directives not only make the structures comply with functional, aesthetic and doctrinal requirements, but – in their mutual harmony – also enable the buildings to mediate a more intense experience of God to the faithful through the divine service.

Úvod

Enzo Bianchi¹, prior komunity v Bose, v severnom Taliansku, pomenoval v jednom zo svojich príspevkov, ktorý bol prednesený na úvod *IV. Medzinárodného liturgického stretnutia* v Bose (1. – 3. júna 2006), liturgický priestor ako autentické *martyrium*. Bianchi týmto pojmom, ktorým sa označuje predovšetkým svedectvo veriacich ľudí o Bohu, a to až po vyliatie krvi, vyjadril, že aj kultový priestor, ktorý využíva kresťanstvo, je autentickým *svedkom viery*.² Samozrejme, že v inej kvalitatívnej rovine ako mučenícka smrť kresťana. Toto Bianchiho tvrdenie sa nevyhnutne dotýka aj ďalších otázok, ktoré úzko súvisia s filozofickými kategóriami pravdy, dobra a krásy. Mučeník by neobetoval svoj život, ak by to, v čo verí, nebola pravda. A to, čo je pravdivé, je i krásne a dobré.

Ak uvažujeme nad liturgickým priestorom katolíckeho chrámu, avšak platí to i v širšom kontexte kresťanského chrámu, tak by sme sa mali pohybovať práve v týchto intenciách. Sv. Ján Damascénsky (650 – 749) sa v časoch, kedy na kresťanskom Východe zúrilo ob-

razoborectvo, vyjadril nasledovne: „*Prostredníctvom kontemplácie umeleckých obrazov sme privádzaní ku kontemplácii duchovných skutočností. Umenie nás za ruku privádza k Bohu.*“³ Je evidentné, že v rámci Katolíckej cirkvi sa umenie chápa a chápe dodnes práve v tomto interpretačnom kľúči. Moderní katolícki autori, ako napríklad Jozef Ratzinger, Tomáš Špidlík či Marko Ivan Rupnik, vychádzajú z filozofických, biblických a teologických analýz hovoria o umení práve v tomto zmysle. Napríklad podľa Ratzingera je pre sakrálne umenie, respektíve pre umenie „použitú“ v liturgii, nevyhnutnou podmienkou viera: „*Neexistuje umenie bez viery, ktoré by bolo vhodné pre liturgiu.*“⁴ Ratzinger podopiera toto svoje tvrdenie výrokom sv. apoštola Pavla, ktorý v Druhom liste Korintánom napísal: „*A my všetci s odhalenou tvárou hľadáme ako v zrkadle na Pánovu slávu a Pánov Duch nás premieňa na taký istý, čoraz slávnejší obraz*“ (2 Kor 3, 18). Spomenutí autori, ale i ďalší, ako napríklad P. Evdokimov, V. Losskij, P. Florenskij, S. L. Frank, R. Guardini, E. Kapellari, R. Le Gall, predpokladajú pri tvorbe umeleckého diela inšpiráciu, ktorá nie je založená „*na izolovanej subjektivnosti*“⁵ autora, ale na *vanutí Božieho Ducha*. *V takomto prípade nemožno vytvárať sakrálne umenie na základe objednávky, ale ide o dar, ktorý predstavuje nové videnie skutočnosti.*⁶ Myslí sa tým videnie náboženskej skutočnosti. Je zjavné, že tieto princípy v rámci katolíckeho konfesijného priestoru treba uplatňovať na sakrálne umenie chápané v širšom zmysle slova, t. j. zahŕňajúce aj architektúru sakrálneho priestoru. Náboženská skutočnosť, ktorá je zároveň skúsenosťou, je vyjadrená prostredníctvom liturgie. V liturgickom slávení možno identifikovať dve zásadné línie: katabatickú – Boh prostredníctvom liturgie

1. Enzo Bianchi (* 1943) je zakladateľom a aktuálnym priorom Komunity bratov a sestier v Bose (Magnano) v Piemonte. Po skončení vysokoškolských štúdií na Turínskej univerzite sa od roku 1965 odobral do ústrania a začal viesť pustovnícky život. Od roku 1968 sa k nemu pridali ďalší záujemcovia o tento spôsob života a vytvorili medzinárodnú viackonfesijnú komunitu, ktorá dnes má okolo osemdesiat členov. Komunita v Bose už niekoľko rokov organizuje Medzinárodné liturgické stretnutie v Bose (Convegno liturgico internazionale di Bose), ktorého výsledkom sú hodnotné publikácie na témy liturgie a sakrálneho priestoru. Zatiaľ boli publikované zborníky na témy: oltár (2003), ambona (2005), liturgický priestor a nasmerovanie (2006), baptistérium (2007), sväté zhromaždenie (2008), kostol a mesto (2009). Príspevky pochádzajú od renomovaných odborníkov v oblasti liturgie, sakrálneho umenia a architektúry. Enzo Bianchi [on line]. [cit. 2011.03.28.] Dostupné na internete: http://www.monasterodibose.it/images/stories/priore/Enzo_Bianchi_ITA_ENG_FRA_2011.pdf

2. Porov.: BIANCHI, E. Discorso di apertura del convegno. In *Spazio liturgico e orientamento*. Ed. G. Boselli. Magnano : Comunità di Bose, 2006, s. 7.

3. Porov.: ZANZUCCHI, D. Veľké duchovné prúdy a umenie. In *Kresťanstvo a kultúra I*. Bratislava : Slovenská národná galéria, 1999, s. 53.

4. Porov.: RATZINGER, J. *Duch liturgie*. Trnava : Dobrá kniha, 2005, s. 108.

5. Porov.: RATZINGER, J. *Duch liturgie*, s. 108.

6. Porov.: RATZINGER, J. *Duch liturgie*, s. 109.

smeruje k človeku, Božie konanie je zamerané na človeka a anabatickú – človek sa cez liturgiu približuje k Bohu a prostredníctvom liturgie mu vzdáva vďaku. Liturgická terminológia vyjadruje tieto skutočnosti prostredníctvom pojmov *epiklesis* – vzývanie/zostúpenie Ducha Svätého a *eucharistein/eulogein* – vďakyvdávanie. V architektonickom vyjadrení v rámci liturgického priestoru je najvlastnejším miestom konania vďakyvdávania oltár a symbolom epiklézy je chrámová kupola nad oltárom alebo cibórium ako kamenný nadstavec oltára umiestnený na stĺpoch. Žiaľ, dnešné sakrálne stavby upustili od konštrukcie kupoly v priestore nad oltárom, aj keď v niektorých úspešných prípadoch možno pozorovať snahu o nazačenie vertikálnej línie prostredníctvom prirodzeného či umelého svetla alebo iných architektonických prvkov.

Povaha každého liturgického slávenia, ktoré je vďakyvdávaním Bohu za jeho dar spásy a ktoré je zároveň prameňom spásy, vyžaduje, aby miesta a predmety určené na verejný kult zodpovedali tejto vznešenej činnosti. Tento princíp bol pre kresťanov každej doby veľmi jasný, aj keď nie vždy ho mohli naplniť do dôsledkov. Pre každého architekta, umelca, historika umenia a každého iného odborníka, ktorý sa zaoberá kresťanským kultovým priestorom, je nevyhnutné, aby ovládal nielen základnú liturgickú terminológiu, ale aj aktuálny význam jednotlivých predmetov a prvkov, ako aj samotného architektonického priestoru, ktorý je vyňatý z profánneho používania a určený na sakrálne používanie. Dobré poznať historické, technické, umelecké a nie na poslednom mieste i teologické súvislosti je nevyhnutnou podmienkou pre adekvátne a plnohodnotné spracovanie konkrétnej sakrálnej stavby alebo jej interiéru, alebo aj jej rekonštrukcie v rámci katolíckeho konfesijného rámca.

Pramene zákonodarstva a predpisy o sakrálnom umení v Katolíckej cirkvi

Aktuálne predpisy, ktorými usmerňuje Katolícka cirkev výstavbu alebo úpravy svojich liturgických priestorov, sa nachádzajú vo viacerých dokumentoch, ktoré boli publikované po Druhom vatikánskom koncile (1962 – 1965). Všeobecné základné línie stanovuje prvý schválený dokument tohto koncilu – Konštitúcia o posvätnéj liturgii *Sacrosanctum Concilium* zo 4. decembra 1963. V tejto konštitúcii, presnejšie v jej siedmej kapitole, nachádzame usmernenia vzhľadom na sakrálne umenie a predmety používané v liturgii. Podstatnými bodmi sú najmä bod 124 a 128. Bod 124 nabáda, aby sa pri stavbe posvätných budov dbalo predovšetkým na ich vhodnosť pre liturgické úkony a aby tieto priestory dokázali umožniť aktívnu účasť veriacich na liturgických sláveniach.⁷ V bode 128 sa nariaďuje revízia zákonodarstva o sakrálnom umení. Táto revízia sa má uskutočniť v súlade s revíziou

7. Porov.: Konštitúcia o posvätnéj liturgii *Sacrosanctum Concilium*. In *Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu*. Trnava : SSV, 2008, s. 199, bod 124 (ďalej len SC).

liturgických kníh. Za týmito vyjadreniami koncilových otcov treba vidieť snahu umožniť veriacim čo najlepší prístup k sviatostnému životu, ktorý sa uskutočňuje práve prostredníctvom posvätnéj liturgie: „*Liturgia totiž, ktorou sa «uskutočňuje dielo nášho vykúpenia» – nadovšetko v božskej eucharistickej obete –, vo zvrchovanej miere prispieva k tomu, aby veriaci svojím životom vyjadrovali a iným odhalovali Kristovo tajomstvo a opravdivú povahu pravej Cirkvi...*“⁸

Na Konštitúciu o posvätnéj liturgii *Sacrosanctum Concilium* nadviazali ďalšie dva dôležité dokumenty. Prvým z nich boli *Všeobecné smernice Rímskeho misála* a druhým bol *Kódex kánonického práva*.⁹ *Všeobecné smernice Rímskeho misála* vyšli ako súčasť tejto obradnej knihy na slávenie omše v roku 1970.¹⁰ Dnes je platné tretie typické vydanie týchto smerníc a nachádza sa v *Missale Romanum, editio typica tertia* z roku 2002 (2008).¹¹ Ich slovenský preklad bol publikovaný v časopise *Liturgia – Časopis pre liturgickú obnovu* v roku 2008¹². Ten je oficiálnym vestníkom Liturgickej komisie Konferencie biskupov Slovenska. Predpisy *Všeobecných smerníc Rímskeho misála* z roku 2008 sú platné a záväzné pre celú Katolícku cirkev.

Podobne ako *Všeobecné smernice Rímskeho misála*, tak aj *Kódex kánonického práva* z roku 1983 sa zaoberá liturgickým priestorom a jeho vybavením a stanovuje univerzálne normy. Najviac informácií nachádzame v jeho štvrtej knihe, ktorá má titul *O posväcovacej úlohe Cirkvi*. V kapitole *Posvätné miesta a obdobia (De locis et temporibus sacris)*, ktorá prináleží do štvrtej knihy, *Kódex* zadefinoval základné pojmy ako *posvätné miesto (locus sacer)*¹³, *kostol (ecclesia)*¹⁴, *kaplnka (oratorium)*, *súkromná kaplnka (sacellum privatum)*¹⁵, *svätyňa (sanctuarium)*¹⁶. V tejto časti sa sú uvedené aj predpisy pre *oltár (altare)*.¹⁷ V inej kapitole nachádzame zasa predpisy, ktoré sa týkajú uchovávaní Eucharistie a *svätostánku* (kán. 934 – 944).¹⁸

Okrem uvedených všeobecných noriem a ustanovení existujú aj ďalšie usmernenia, ktoré vychádzali v pokoncilovom období či už v obnovených liturgických knihách alebo v samostatných inštrukciách, kto-

8. SC 2.

9. *Kódex kánonického práva* (lat. *Codex iuris canonici*). Trnava : SSV, 1996 (ďalej len CIC).

10. *Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli Pp. VI promulgatum. Editio typica*. Città del Vaticano : Libreria Editrice Vaticana, 1970.

11. Tretie typické vydanie *Missale Romanum* vyšlo poslednýkrát v roku 2008. Do *Všeobecných smerníc* tohto vydania, oproti roku 2002, boli urobené niektoré zásahy a opravy. Preto záväzné je práve opravené vydanie z roku 2008.

12. Všeobecné smernice Rímskeho misála. In *Liturgia. Časopis pre liturgickú obnovu*, 2008, roč. 18, č. 4, s. 197 – 298.

13. Porov.: CIC, kán. 1208 – 1213.

14. Porov.: CIC, kán. 1214 – 1222.

15. Porov.: CIC, kán. 1223 – 1229.

16. Porov.: CIC, kán. 1230 – 1234.

17. Porov.: CIC, kán. 1235 – 1239.

18. Porov.: CIC, kán. 938; 940; 1220.

ré publikovali vatikánske kongregácie. Je vhodné si všimnúť aj ďalšie publikované liturgické knihy, najmä *Ceremoniál biskupov* (*Caeremoniale episcoporum*) a jednotlivé ordá *Rímskeho pontifikátu*, a to *Obrad posvätenia kostola a oltára* (*Ordo dedicationis ecclesiae et altaris*).¹⁹

Na národnej úrovni alebo v jednotlivých diecézach môžu vychádzať aj osobitné miestne usmernenia, ktoré vydávajú buď diecézni biskupi, alebo konferencie biskupov. Napríklad v Taliansku bol v roku 1996 publikovaný dokument Talianskej biskupskej konferencie s názvom *L'adeguamento delle chiese secondo la riforma liturgica*.²⁰ Na Slovensku Konferencia biskupov Slovenska takéto usmernenie zatiaľ nepublikovala. Niektoré zásady však možno nájsť v diecéznych obežníkoch jednotlivých katolíckych alebo gréckokatolíckych diecéz.

Presbytérium

Termín *presbytérium* je odvodený od gréckeho slova *presbyteros*, ktoré v preklade znamená *starší, starejší*. V prvotnej Cirkvi, dokiaľ nebola ustálená terminológia pre označenie služobníkov oltára, sa takto nazývali predstavení kresťanských komunít. Boli to ordinovaní služobníci v stupni episkopátu alebo presbyterátu, teda biskupi alebo kňazi. Tento termín bol v prvých obdobiach Cirkvi viacvýznamový. Až neskôr sa toto slovo ustálilo výlučne pre označenie kňazov, teda druhý stupeň posvätného stavu. Od pomenovania diecézneho kňazstva – presbytéria, došlo k významovému posunu a termínom presbytérium bol nazývaný aj liturgický priestor určený pre kňazov. Slovo presbytérium by mohlo byť do slovenčiny preložené aj ako kňazište. Hoci sa tento termín z času na čas objavuje v slovenskej odbornej literatúre, predsa len je skôr zriedkavý.

Podľa aktuálne platných *Všeobecných smerníc Rímskeho misála* pojmom presbytérium označujeme priestor v chráme, ktorý je nejakým spôsobom oddelený od lode kostola (vyvýšením, osobitnou stavbou, výzdobou) a sú v ňom umiestnené oltár, ambona, sedes, prípadne svätostánok (obr. 1). V priestore presbytéria kňaz, diakon a ostatní posluhujúci vykonávajú svoju liturgickú službu. Presbytérium má byť priestrané, aby sa v ňom mohli pohodlne vykonávať liturgické úkony a aby veriaci mohli sledovať slávenie Eucharistie.²¹ Má mať také usporiadanie, aby vyjadrovalo hierarchické usporiadanie Cirkvi, ale aj rozdielnosť funkcií jednotlivých osôb. Zároveň však musí vytvárať vnútornú súvislú jednotu, aby sa tak naznačila jednota zhromaždeného Božieho ľudu.²² Presbytérium by

nemalo v žiadnom prípade slúžiť na nejaké profánne aktivity (premietanie filmov, hranie divadla a pod.). Počas dejín Cirkvi vzniklo množstvo rozličných tvarov presbytéria. Jeho priestor obvykle tvorila apsida polkruhového alebo pravouhlého tvaru. Avšak každá epocha mala svoje zvláštne architektonické a umelecké prvky, ktorými vymedzovala priestor určený pre kňazov.²³ V starokresťanských *domus ecclesiae* sa kresťania stretali v najväčších miestnostiach domu, kde Eucharistiou slávil zhromaždení okolo jednoduchého stola. Po udelení slobody v Rímskej ríši v roku 313 začali kresťania stavať prvé baziliky, ktorých architektonické usporiadanie a prvky prevzali z gréckorímskej stavebnej tradície. V starovekom Ríme tieto stavby slúžili ako centrá uzatvárania obchodov alebo sa v nich vyhlasovali obchodné a súdne sentencie.

V ranom období starokresťanských bazilík boli oltár a ambona zhotovené z dreva a s najväčšou pravdepodobnosťou sa prinášali *ad hoc* na slávenie liturgie slova a na slávenie liturgie Eucharistie. Pevné miesto malo jedine sedadlo pre celebranta – katedra umiestnená v závere apsidy. Mobilné ambony a oltáre však kresťania čoskoro nahradili murovanými, pevnými, teda neprenosnými. Ambona však bola umiestnená mimo presbytéria. V presbytériu boli len oltár, sedadlo pre hlavného celebranta a sedadlá pre ostatných presbyterov alebo posluhujúcich.²⁴

Neskôr bolo presbytérium oddelené od lode kostola viacerými schodmi alebo balustrádou, čím sa tento priestor architektonicky aj opticky vymedzil. Od stredoveku v presbytériu, v stene apsidy alebo aj ako samostatná priestorová stavba, bolo umiestnené pastofórium, v ktorom sa uchovávala Eucharistia. Po Tridentskom koncile (1545 – 1563) sa svätostánok s Eucharistiou stal súčasťou oltára priamo v závere apsidy. Motívom tejto zmeny v Katolíckej cirkvi bola snaha poukázať na sviatostnú prítomnosť Ježiša Krista pod eucharistickými spôsobmi. V určitom zmysle to bola priama reakcia na protestantské popieranie sviatosti Eucharistie. Umiestňovanie svätostánkov do centra hlavného oltára malo teda katecheticko-edukačný charakter.

Dnešné liturgické smernice požadujú, aby svätostánok bol umiestnený na najčestnejšom, označenom, viditeľnom a náležite vyzdobenom mieste.²⁵ Môže byť umiestnený v presbytériu alebo v samostatnej, tzv. eucharistickej kaplnke, ktorá tvorí organickú súčasť kostola. Táto kaplnka má byť prispôbená na súkromnú adoráciu veriacich.²⁶ Vyžaduje sa, aby pri svätostánku bola umiestnená „...zvláštna lampa živéná

19. Porov.: Obrad posvätenia kostola a oltára. In *Rímsky pontifikál*. Trnava : SSV, 1981, s. 260 – 377.

20. Porov.: CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA. *L'adeguamento delle chiese secondo la riforma liturgica*. 65 s. [on line]. [cit. 2011.05.02.] Dostupné na internete: http://www.chiesacattolica.it/cc_i_new/documenti_cei/2010-10/04-483/adequamento_chiese.pdf

21. Porov.: VSRM 295.

22. Porov.: VSRM 294.

23. Porov.: CALEFFI, A. *La casa di Dio non ha la misura*. Bologna : Edizioni Dehoniane, 2007, s. 73.

24. Porov.: VOLTI, P. *L'altare cristiano dalle origini alla riforma carolingia*. In *L'altare mistero della presenza, opera dell'arte*. Ed. G. Boselli. Magnano : Comunità di Bose, 2006, s. 87.

25. Porov.: VSRM 314.

26. Porov.: VSRM 315 a, b.

*olejom alebo voskom na upozornenie a uctenie Kristovej prítomnosti.*²⁷

Oltár

Opis miesta a konkrétnych predmetov, ktoré Ježiš použil pri Poslednej večeri, sa nám presne nezachoval. Evanjelisti však zaznačili Ježišove slová, ktorými ustanovil Eucharistiu. Tie zdôrazňujú dve podstatné veci, že Eucharistia je *obeta* a zároveň *pokrm*. Miesto, ktoré má slúžiť na jej slávenie, má zodpovedať týmto charakteristikám. Takýmto miesto je v kresťanskom chráme oltár. Na ňom sa pod sviatosťnými znakmi sprítomňuje *obeta kríža*, ale zároveň je aj *stolom Pána*. Oltár je preto stredom celej činnosti vzdávania vďaky – Eucharistie.²⁸

Človek od najstarších čias prinášal božstvám obety na jednoduchých kamenných oltároch. Obvykle sa obeta položená na oltári spálila. Kresťanský oltár je odlišný od takéhoto pohanského oltára. Kresťanský oltár, hoci má formu obetiska a prináša sa na ňom nekrvavá obeta, je zároveň prikrýty obrusom, plachtou a tá z neho robí stôl pripravený na to, aby z neho mohli prijímať obetujúci. Pri slávení Eucharistie sa teda v oltári spájajú dve funkcie: miesto obety a miesto, z ktorého sa prijíma pokrm. Ježiš pri Poslednej večeri vzal chlieb, vzdával vďaky, lámal ho a dával svojim učeníkom, podobne konal aj pri kalichu s vínom. Tieto štyri prvky konštituuju eucharistické slávenie a z nich pramení aj pôvod kresťanského oltára.²⁹

Najstaršiu zmienku o oltári nachádzame u sv. Pavla v Liste Korintanom. Pavol však nepoužíva termín oltár, ale *stôl* (1 Kor 10, 21). Špecifikuje ho ako *stôl Pána* (*trapezes Kyriu*), teda nie hocijaký stôl, ale stôl vzkrieseného, osláveného Pána (*ho Kyrios*). *Večera Pána* (1 Kor 11, 20), ktorá sa na tomto stole uskutočňuje, dáva tomuto predmetu špecifikáciu. Keďže kresťania chápali Eucharistiu/Pánovu večeru ako obetu, analogicky *stôl Pána* sa stal oltárom.³⁰

Aktuálne liturgické predpisy Katolíckej cirkvi priznávajú oltáru status skutočného streda, ktorý má pútať pozornosť celého liturgického zhromaždenia.³¹ Oltár má byť pevný, pevne spojený s podlahou tak, aby sa nedal premiestniť a má byť posvätený (*dedicatio*) alebo aspoň požehnaný (*benedictio*). Vrchná časť oltára, tzv. menza, má byť kamenná, z prírodného kameňa.³² Podstava menzy môže byť zhotovená aj z iného pevného materiálu. Je vhodné, aby kňazovi stojacemu za oltárom nebolo vidieť nohy. Čo sa týka tvaru a umeleckej výzdoby oltára, treba pamätať na to, že v tradícii Katolíckej cirkvi sa nikdy neobjavovali oltáre iného

ako štvorcového alebo obdĺžnikového tvaru menzy. Oltáre iného tvaru sú záležitosťou až druhej polovice dvadsiateho storočia. Hoci tvar menzy nie je presne stanovený predpismi, predsa len jeho štvoruholníkový tvar, okrem starobylej tradície, predpokladá aj aktuálne platný *Obrad posvätenia kostola a oltára*, ktorý hovorí o pomazaníach oltárnej menzy v jej strede a v jej štyroch rohoch.³³ Talianska biskupská konferencia v uvedenom dokumente *L'adeguamento delle chiese secondo la riforma liturgica* zakázala stavbu oltárov, ktoré by mali iný ako štvoruholníkový tvar.³⁴

Oltár sa má aj primerane umelecky ozdobiť. Netreba však do jeho zhotovenia „*pridávať rôzne iné symboly ako napríklad chlieb, ruky, prasklina, rieka*. Oltár je v prvom rade symbolom Krista a stolom Pána, okolo ktorého sa veriaci zhromažďujú na Eucharistiu.“³⁵ Na oltári majú byť umiestnené len tie predmety, o ktorých hovoria Všeobecné smernice Rímskeho misála. Sú to oltárna plachta, korporál, kríž a sviece. Ony dotvárajú kultový symbolický význam oltára a v kombinácii s jeho tvarom, použitým prírodným materiálom a špecifickou formou oltára má celý objekt dostatočnú výpovednú hodnotu, ktorú netreba nejakým zvláštnym spôsobom ďalej podčiarkovať. Na oltári by preto nemali byť umiestnené ani ďalšie predmety ako vázy, ikebany, prípadne sochy (v niektorých liturgických obdobiach), ba ani prinesené obetné dary, okrem chleba a vína určeného na Eucharistiu.

Ambona

Ambonou nazývame miesto, z ktorého sa ohlasuje Božie slovo. Pôvod názvu ambony nie je celkom jasný. Odvodzuje sa predovšetkým z dvoch gréckych slov: *anabaíno* – vystupovať hore; *ambio* – obohnať, opásat (ten, kto stojí na ambone, je obklopený jej murovaným zábradlím). V kresťanskej literatúre sa stretáme aj s inými pomenovaniami ambony: *analogium* – tam sa prednáša Božie slovo, ktoré prišlo zhora; *pyrgos* – vyvýšené miesto ako veža alebo aj *suggestus* – „vysoké miesto“ Božieho slova.³⁶

Dejiny posvätnéj liturgie dosvedčujú, že ambona a oltár boli prítomné ako stála súčasť liturgického priestoru už v prvých storočiach Cirkvi. Spočiatku jednoduché drevené pulpity alebo tribunály sa neskôr premenili na pevné murované stavby umiestnené v interiéri kostola tak, aby zhromaždení veriaci

33. Porov.: *Obrad posvätenia kostola a oltára*. In *Rímsky pontifikál*, s. 288, b. 64: „Do stredu oltára a na jeho štyri rohy naleje svätej krizmy ...“

34. Porov.: CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA. *L'adeguamento delle chiese secondo la riforma liturgica*, b. 17. [on line]. [cit. 2011.05.02.] Dostupné na: http://www.chiesacattolica.it/cc_i_new/documenti_cei/2010-10/04-483/adeguamento_chiese.pdf

35. KRIVDA, A. Oltár v pokoncilových liturgických normatívnych textoch. In *Liturgia. Časopis pre liturgickú obnovu*, 2011, roč. 21, č. 1, s. 65.

36. Porov.: VALENZIANO, C. L'ambone: aspetti storici. In *L'ambone tavola della parola di Dio*. Magnano : Comunità di Bose, 2006, s. 91.

27. Porov.: VSRM 316.

28. Porov.: VSRM 296.

29. Porov.: MAZZA, E. Tavola e altare: due modi non alternativi per disegnare un oggetto liturgico. In *L'altare mistero della presenza, opera dell'arte*. Magnano : Comunità di Bose, 2006, s. 57.

30. Porov.: MAZZA, E. Tavola e altare: due modi non alternativi per disegnare un oggetto liturgico, s. 58.

31. Porov.: VSRM 299.

32. Porov.: CIC, kán. 1236.

dobře počuli Božie slovo a videli jeho prednášateľa. Starokresťanské baziliky mali obvykle dve ambony umiestnené po stranách chóru, ktorý sa nachádzal pred oltárom, v lodi baziliky. Jedna z ambon slúžila na čítanie epištoly, druhá na čítanie evanjelia. Neskôr, keď slávenie svätej omše prešlo výraznými zmenami, Božie slovo sa prednášalo z misála položeného na oltári, prípadne na veľké sviatky sa evanjelium prednášalo z evanjeliára, ktorý držal subdiakon diakonovi, pričom obaja vošli do lode kostola z presbytéria a boli otočení smerom k severnej stene kostola.³⁷ Ambona bola zredukovaná na kazateľnicu, odkiaľ sa prednášali homílie, ale nie na prednes Božieho slova v omši.

Pokoncilová reforma posvätné liturgie prinavrátala ambonu späť do liturgického priestoru chrámu ako samostatný architektonický prvok. Ambona sa stala stolom Božieho slova a vytvorila tak paralelu oltáru.

Podľa *Všeobecnych smerníc Rímskeho misála* má byť ambona pevná, pevne spojená s podlahou a nielen jednoduchým prenosným pultom.³⁸ Tvarovo, materiálovo a umelecky by mala byť príbuzná oltáru, aby bolo zrejmé, že ide o oltár Božieho slova. Rovnako ako v kresťanskom staroveku má byť umiestnená tak, aby prednášateľov bolo aj počuť, aj vidieť. Z ambony sa má prednášať Božie slovo, responzóriový žalm a veľkonočný chválospev. Okrem toho z ambony možno predniesť homíliu a úmysly spoločnej modlitby veriacich. K ambone má pristupovať len služobník slova.³⁹ Z ambony sa nemajú prednášať komentáre k liturgii, nemajú sa z nej prednášať iné spevy okrem responzóriového žalmu alebo konať animáciu svätej omše; je vyslovene nesprávne, aby sa z ambony prednášali nejaké profánne oznamy alebo prejavy civilných predstaviteľov. Ak to liturgia dovoľuje, tak pre takúto službu treba zabezpečiť iné miesto opatrené samostatným mikrofónom.⁴⁰

Najnovší dokument Benedikta XVI. Posynodálna apoštolská exhortácia *Verbum Domini* potvrdzuje predchádzajúce úvahy na tému ambony a v bode 68 hovorí: „Osobitnú pozornosť treba venovať ambone ako liturgickému miestu, z ktorého sa hlása Božie slovo. Musí byť umiestnená na dobre viditeľnom mieste, ku ktorému sa spontánne obracia pozornosť veriacich počas liturgie slova. Dobré je, aby bola fixne umiestnená, tvorená sochárskymi prvkami v estetickéj harmónii s oltárom, aby sa tak zdôraznil teologický zmysel dvojitého stola Slova a Eucharistie.“⁴¹ V tom istom bode synodálni otcovia vyjadrili, aby sa v katolíckych chrámoch určilo čestné a viditeľné miesto, kde bude neustále vystavené Sväté

písmo (aj mimo bohoslužby), aby bol naznačený jeho význam a dôležitosť pre kresťanov.⁴²

Pri rekonštrukcii niektorých chrámov sa pamätalo na tento princíp a boli zhotovené ambony, ktoré zodpovedajú uvedenej požiadavke. Na ich prednej strane možno umiestniť evanjeliár po prečítaní Evanjelia v omši alebo mimo slávenia omše môže byť na tomto mieste vystavená kniha Svätého písma.

Sedadlo pre celebrujúceho

V presbytériu nachádzame okrem vyššie spomenutých prvkov aj sedadlo pre predsedajúceho. Toto sedadlo má naznačovať úlohu hlavného celebranta, ktorý predsedá zhromaždeniu a ktorý vedie modlitbu spoločenstva.⁴³ V sakrálnom priestore katolíckych chrámov treba rozlišovať dva typy sedadiel pre predsedajúceho: jedným je katedra biskupa a druhým je sedadlo pre kňaza – hlavného celebranta. Katedra je umiestnená výlučne v sídelnom chráme diecézneho biskupa – katedrále ako znak náuky a moci pastiera miestnej cirkvi aj ako znak jednoty veriacich v tej viere, ktorú ohlasuje biskup ako pastier stáda.⁴⁴ Už v starovekom pohanskom Ríme bolo bežné, že pedagóg ako učiteľ učil z pripraveného sedadla – *cathedra*.⁴⁵ Najstaršie katedry v kresťanskom prostredí nachádzame na niektorých starokresťanských pohrebiskách. Katedra bola symbolom prítomnosti zosnulého. Tak tomu bolo napríklad na cintoríne *Maius* na *Via Nomentana*. Katedru však nachádzame aj v bazilikách pohanského Ríma, kde štátny úradník – *prefekt* – sedel na katedre v strede apsidy. Po udelení slobody kresťanom toto miesto zaujal pápež a v miestnych cirkvách biskup. Ostatné miesta v bazilikách predtým určené pre rímskych nižších úradníkov zaujali zasa kňazi.⁴⁶

Zaujímavé svedectvo o katedre ako mieste, odkiaľ biskup učil, nám ponúka starokresťanský spis z roku 396 s názvom *Itinerarium Egeric*. Predstavuje nám putovanie Egérie, ktorá sa vydala pravdepodobne zo severného Španielska do Palestíny a udalosti z tejto cesty si zaznačila. Pre nás sa stali dôležitým svedectvom o živote cirkvi v Jeruzaleme. V chráme *Anastasis*

42. „Synodálni otcovia okrem toho navrhujú, aby sa v kostoloch vyhradilo aj čestné miesto, kde by bolo umiestnené Sväté písmo aj mimo bohoslužby. Dobré totiž je, aby kniha obsahujúca Božie slovo zaujímala viditeľné a čestné miesto vnútri kresťanského chrámu, ale tak, aby nezatieňovala ústredné postavenie, ktoré prináleží svätostánku uchovávajúcemu Najsvätejšiu sviatosť.“ In BENEDIKT XVI.: Posynodálna apoštolská exhortácia *Verbum Domini*, b. 68.

43. VSRM 310.

44. Porov.: *Caeremoniale episcoporum* ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatum. Editio typica. Città del Vaticano : Libreria Editrice Vaticana, 1995, b. 42, s. 23.

45. Porov.: BONNER, S. F. *Education in ancient Rome: from the elder Cato to the younger Pliny*. Berkeley - Los Angeles : University of California Press, 1977, s. 116.

46. Porov.: UTRO, U. *La cathedra lateranensis*. In *Inizio del ministero Petri del vescovo di Roma*. Città del Vaticano : Ufficio delle Celebrazioni Liturgiche del Sommo Pontefice, 2005, s. 397.

37. Porov.: *Ritus servandus in celebratione Missae*. (bod 5) In *Missale Romanum ex decreto SS. Concilii Tridentini restitutum Summorum Pontificum cura recognitum*. Editio typica. Romae : Typis Polyglottis Vaticanis, 1962.

38. VSRM 309.

39. Porov.: VSRM 309.

40. Porov.: BOSELLI, P. *Il ministero del lettore. Al servizio della Parola*. Padova : Edizioni Messaggero, 2002, s. 54.

41. BENEDIKT XVI.: Posynodálna apoštolská exhortácia *Verbum Domini*. Trnava : SSV, 2011, b. 68.

v Jeruzaleme, ako sa nazýva Bazilika Božieho hrobu, sa konali predkrstné náuky katechumenov. Predsedal im miestny biskup. Text Itinerária hovorí: „Potom sa do veľkého chrámu, Martyria, prinesie stolec pre biskupa a všetci čakatelia na krst, muži i ženy, si posadajú dookola blízko biskupa.“⁴⁷ Toto svedectvo nám predstavuje starovekú prax a poukazuje na sedadlo biskupa ako na významný prvok interiéru chrámu. V Ríme toto miesto nadobudlo ešte väčší význam vzhľadom na to, že v tomto meste sídlil pápež. Pápežské baziliky mali a majú dodnes vyhradené stabilné katedry v centre apsidy (okrem Baziliky sv. Petra), ktoré sú určené výlučne pápežovi. Najvýznamnejšou je katedra v Lateránskej bazilike, ktorá je dodnes katedrálom chrámom rímskeho biskupa. Dnešná katedra v tejto bazilike síce pochádza až z devätnásteho storočia, ale stupne, na ktorých je postavená, boli vybudované už za pontifikátu Inocenta III. (1198 – 1216). Na nich je nápis z rovnakého obdobia s textom: „*Hec est papalis sedis et pontificalis / Presidet et Christi de iure vicarius isti / Et quia iure datur sedes Romana vocatur / Nec debet vere nisi solo papa sedere / Et quia sublimis alii subduntur in imis.*“⁴⁸ Pápežská katedra sa teda stala vzorom pre biskupské katedry v katedrálach jednotlivých diecéz.

Aktuálne predpisy *Všeobecných smerníc Rímskeho misála*, čo sa týka sedadla pre predsedajúceho (nie katedry), sú zhrnuté v bode 310 týchto smerníc. Smernice odporúčajú, že najvhodnejšie je, ak je sedadlo predsedajúceho frontálne otočené smerom k ľudu, samozrejme ak to liturgický priestor dovoľuje. Toto sedadlo nemá pripomínať trón, ale z jeho umiestnenia a formy má byť zrejmé, že ide o miesto pre predsedajúceho. V presbytériu by mali byť okrem neho umiestnené aj ďalšie sedadlá pre koncelebrantov a ďalších posluhujúcich, pričom sedadlá posluhujúcich by mali byť rozmiestnené tak, aby sa odlišovali od sedadiel duchovných.⁴⁹

Záver

Sakrálné umenie a sakrálny priestor so svojimi komponentmi tvoria neoddeliteľnú súčasť života Cirkvi. Je to priestor a umenie, v ktorom, ale nielen v ktorom, žije a koná Cirkev. Tento priestor je vyčlenený z profánneho, aby sa stal sakrálnym, teda miestom stretania sa človeka s Bohom. Preto sa veriaci počas celých dejín existencie Cirkvi snažili tento priestor usporiadať a zostaviť tak, aby napomáhal tomuto stretaniu. Aby človeka vytrhával zo všednosti a prenášal ho do nevšedného sveta Boha a zároveň, aby veriaci človek z tohto sveta čerpal silu pre posvätenie svojich všedných dní. Aj dnešné ustanovenia Katolíckej cirkvi sledujú práve tento zámer. Cirkev usmerňuje stavbu svojich kultových priestorov, aby tieto

vytvárali čo najideálnejšie podmienky, v ktorých sa prostredníctvom posvätné liturgie uskutočňuje toto stretnutie. Profesor R. Taft z Pápežského východného inštitútu v Ríme prirovnal liturgiu k obrazu od Michelangela na strope Sixtínskej kaplnky, kde medzi prstami človeka a Boha zostal naznačený malý voľný priestor. Tento priestor podľa Tafta vyplňa liturgia, ktorá „je nanajvyš posvätnou činnosťou, ktorej účinnosti sa ani významom, ani stupňom nevyrovná nijaká činnosť Cirkvi“⁵⁰, preto priestor, kde sa slávi, musí byť dôstojný Boha i človeka.

Bibliografia:

Pramene:

EGERIA. *Pút do Svätej zeme*. Bratislava : Dobrá kniha, 2006. 220 s. ISBN 80-7141-539-1. BENEDIKT XVI.: Posynodálna apoštolská exhortácia *Verbum Domini*. Trnava : SSV, 2011. 167 s. ISBN 978-80-7162-868-2. *Kódex kánonického práva*. Trnava : SSV, 1996. 883 s. ISBN 80-7162-061-0. *Caeremoniale episcoporum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatum*. Editio typica. Città del Vaticano : Libreria Editrice Vaticana, 1995. 393 s. ISBN 88-209-4217-8. Konštitúcia o posvätné liturgii *Sacrosanctum Concilium*. In *Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu*. Trnava : SSV, 2008. 845 s. ISBN 978-80-7162-738-8. *Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli Pp. VI promulgatum*. Editio typica. Città del Vaticano : Libreria Editrice Vaticana, 1970. 1389 s. [sine ISBN]. Obrad posvätenia kostola a oltára. In *Rímsky pontifikál*. Trnava : SSV, 1981. 424 s. [sine ISBN]. *Rímsky misál* obnovený podľa rozhodnutia Druhého vatikánskeho koncilu, uvedený do platnosti pápežom Pavlom VI. *Druhé typické vydanie*. Vatikán : Typis Polyglottis Vaticanis, 1980. 1246 s. [sine ISBN]. Ritus servandus in celebratione Missae. In *Missale Romanum ex decreto SS. Concilii Tridentini restitutum Summorum Pontificum cura recognitum*. Editio typica. Romae : Typis Polyglottis Vaticanis, 1962. 1007 s. [sine ISBN]. Všeobecné smernice Rímskeho misála. In *Liturgia. Časopis pre liturgickú obnovu*. 2008, roč. 18, č. 4.

Literatúra:

BIANCHI, E. Discorso di apertura del convegno. In *Spazio liturgico e orientamento*. Ed. G. Boselli. Magnano : Comunità di Bose, 2006. 288 s. ISBN 978-88-8227-226-5. BONNER, S. F. *Education in ancient Rome: from the elder Cato to the younger Pliny*. Berkeley - Los Angeles : University of California Press, 1977. 404 s. ISBN 0-520-03439-2. BOSELLI, P. *Il ministero del lettore. Al servizio della Parola*. Padova: Edizioni Messaggero, 2002. 80 s. ISBN 88-250-1179-2. CALEFFI, A. *La casa di Dio non ha la misura*. Bologna : Edizioni Dehoniane, 2007. 138 s. ISBN 978-88-10-40699-1. KRIVDA, A. Oltár v pokoncilových liturgických normatívnych textoch. In *Liturgia. Časopis pre liturgickú obnovu*, 2011, roč. 21, č. 1. MAZZA, E. Tavola e altare: due modi non alternativi per disegnare un oggetto liturgico. In *L'altare mistero della presenza, opera dell'arte*. Ed. G. Boselli. Magnano : Comunità di Bose, 2006. 256 s. ISBN 88-8227-180-3. RATZINGER, J. *Duch liturgie*. Trnava : Dobrá kniha, 2005. 189 s. ISBN 80-7141-477-8. UTRO, U. La cathedra lateranensis. In *Inizio del ministero Petri del vescovo di Roma*. Città del Vaticano : Ufficio delle Celebrazioni Liturgiche del Sommo Pontefice, 2005. 565 s. ISBN 88-209-7883-0. VALENZIANO, C. L'ambone: aspetti storici. In *L'ambone tavola della parola di Dio*.

47. „*Et statim ponitur cathedra episcopo ad Martyrium in ecclesia maiore, et sedent omnes in giro prope episcopo, qui baptizandi sunt, tam viri quam mulieres.*“ In EGERIA. *Pút do Svätej zeme*. Bratislava : Dobrá kniha, 2006, s. 186 – 187.

48. Porov.: UTRO, U. La cathedra lateranensis, s. 405 – 406.

49. VSRM 310.

50. SC 7.

Magnano : Comunità di Bose, 2006. 336 s. ISBN 88-8227-202-8. VOLTI, P. L'altare cristiano dalle origini alla riforma carolingia. In *L'altare mistero della presenza, opera dell'arte*. Ed. G. Boselli. Magnano : Comunità di Bose, 2006. 256 s. ISBN 88-8227-180-3. ZANZUCCHI, D. Velké duchovné prúdy a umenie. In *Kresťanstvo a kultúra I*. Bratislava : Slovenská národná galéria, 1999. 72 s. ISBN 80-8059-030-3.

Enzo Bianchi [on line, cited 2011.03.28.] Dostupné na internete: http://www.monasterodibose.it/images/stories/priore/Enzo_Bianchi_ITA_ENG_FRA_2011.pdf. CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA. *L'adeguamento delle chiese secondo la riforma liturgica*. 65 s. [on line, cited 2011.05.02.] Dostupné na internete: http://www.chiesacattolica.it/ccl_new/documenti_cei/2010-10/04-483/adeguamento_chiese.pdf.

Pavol Zvara (1978) je interným doktorandom na Katedre liturgiky RKCMBF UK v Bratislave. Základnú teológiu vyštudoval na Teologickom inštitúte v Nitre. Licenciát z posvätnéj liturgie získal na Pápežskom liturgickom inštitúte Atenea (univerzity) sv. Anzelma v Ríme. Momentálne prednáša posvätnú liturgiu a sakrálnu umenie na Teologickom inštitúte v Nitre. Zároveň je tajomníkom Diecéznej liturgickej komisie Žilinskej diecézy a prizvaným členom Liturgickej komisie Konferencie biskupov Slovenska. Pravidelne prispieva odbornými štúdiami a prekladmi z oblasti posvätnéj liturgie do časopisu KBS pre liturgickú obnovu *Liturgia*, v ktorej pracuje aj ako redaktor. E-mailová adresa: pavolzvara@gmail.com

1. „Dvere viery” (Sk 14,27), ktoré vedú do života spoločenstva s Bohom a umožňujú vstúpiť do jeho Cirkvi, sú pre nás stále otvorené. Ich prah je možné prekročiť, keď sa ohlasuje Božie slovo a srdce sa nechá formovať premieňajúcou milosťou. Prejsť týmito dverami značí vydať sa na cestu, ktorá trvá po celý život. Začína sa krstom (porov. Rim 6, 4), vďaka ktorému sme Boha nazývať Otcom, a končí prechodom cez smrť do večného života, ktorý je ovocím vzkriesenia Pána Ježiša, lebo darom Ducha Svätého chcel priviesť do svojej slávy tých, čo v neho uveria (porov. Jn 17, 22). Vyznávať vieru v Trojicu – Otca, Syna a Ducha Svätého – je to isté ako veriť v jedného jediného Boha, ktorý je Láska (porov. 1 Jn 4, 8): Otca, ktorý v plnosti času poslal svojho Syna pre našu spásu; Ježiša Krista, ktorý tajomstvom svojej smrti a zmŕtvychvstania vykúpil svet; Ducha Svätého, ktorý vedie Cirkve po stáročia v očakávaní slávneho druhého príchodu Pána.

3. Nemôžeme pripustiť, aby soľ stratila svoju chuť a svetlo ostalo ukryté (porov. Mt 5, 13 – 16). Aj dnešný človek môže pocítiť potrebu pristaviť sa – tak ako Samaritánka pri studni – a počúvať Ježiša, ktorý nás pozýva, aby sme v neho uverili a čerpali z prameňa, z ktorého tryská živá voda (porov. Jn 4, 14). Musíme znovu nájsť chuť sýtiť sa Božím slovom verne odovzďávaným Cirkvou a chlebom života – darmi ponúkanými na posilnenie všetkým tým, ktorí sú jeho učeníkmi (porov. Jn 6, 51). Ježišovo učenie totiž zaznieva aj v dnešných dňoch s tou istou silou: „Nezháňajte sa za pomínutelným pokrmom, ale za pokrmom, ktorý ostáva pre večný život” (Jn 6, 27). Otázka, ktorú položili tí, čo ho počúvali, rovnako platí aj pre nás dnes: „Čo máme robiť, aby sme konali Božie skutky?” (Jn 6, 28). Vieme, aká bola Ježišova odpoveď: „Boží skutok je veriť v toho, ktorého on poslal” (Jn 6, 29). Veriť v Ježiša Krista je teda cestou ako definitívne dospieť k spásu.

4. Vo svetle tohto všetkého som sa rozhodol vyhlásiť Rok viery. Začne sa 11. októbra 2012, na 50. výročie otvorenia Druhého vatikánskeho koncilu, a skončí sa na slávnosť nášho Pána Ježiša Krista, Kráľa vesmíru, 24. novembra 2013. Na 11. októbra 2012 pripadá aj dvadsať rokov od vydania Katechizmu Katolíckej cirkvi, ktorý promulgoval môj predchodca, blahoslavený pápež Ján Pavol II. (3), s cieľom objasniť všetkým veriaciom silu a krásu viery. Tento dokument, ktorý je autentickým ovocím Druhého vatikánskeho koncilu, si želalo mimoriadne zhromaždenie Biskupskej synody v roku 1985 ako nástroj v službe katechézy (4) a bol zrealizovaný vďaka spolupráci celého episkopátu Katolíckej cirkvi.

Preto som na október 2012 zvolal generálne zhromaždenie Biskupskej synody na tému Nová evanjelizácia pre odovzďávanie kresťanskej viery. To bude tá najlepšia príležitosť ako uviesť celú Cirkve do tohto obdobia osobitného uvažovania o viere a jej znovuobjavovania.

*Z Apoštolského listu motu proprio
Benedikta XVI. Porta fidei z 11.10.2011*

RELIGIOZITA SLOVÁKOV. POHLAD CEZ ČÍSLA

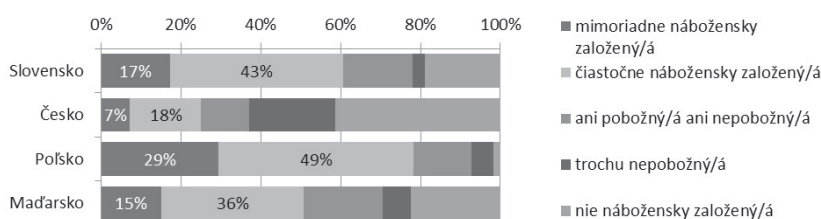
Ak chceme na Slovensku analyzovať rozmanitosť života a postojov ľudí, ktorí sa podľa sčítaní ľudu hlásia ku jednotlivým cirkvám, tak opierať sa argumentačne len o údaje štatistického úradu je prikrátke. Už dlho neplatí, že viac ako tri pätiny populácie vyznáva a zároveň žije hodnoty, ktoré sú súčasťou učenia Katolíckej cirkvi. Skúsme sa na túto problematiku pozrieť nielen cez čísla štatistického úradu.

Nábožnosť je možné merať podľa toho, ako sa prejavuje v predstavách a správaní jednotlivca. Skúmanie nábožnosti, religiozity alebo spirituality sa považuje za možné, nakoľko je súčasťou subjektívneho vedomia človeka a prejavuje sa v jeho názoroch a postojoch. Individuálne náboženské správanie je samozrejme formované a ovplyvnené sociálnym prostredím, súčasťou tejto reflexie je ale osobné prijatie predstáv a noriem, na základe ktorých je definované náboženstvo. Pri analýze postojov spoločnosti k náboženstvám je možné oprieť sa o dva komplexné sociologické výskumy. Prvý bol uskutočnený v roku 2007 pod vedením prof. Matulníka¹ a o rok neskôr vyšiel knižne.² Druhý výskum s názvom *Aufbruch* bol realizovaný prof. Zulehnerom.³ Prebehol dvojfázovo (1997 a 2007)⁴ v štrnástich postkomunistických krajinách strednej a východnej Európy, čo umožňuje vytvárať vzájomné porovnania a zároveň definovať vývoj trendov na základe zmien v skúmaných obdobiach. Výsledky obidvoch štúdií ponúkajú odlišný prístup pri meraní religiozity, no vzájomne sa dopĺňajú.

Pri našom uvažovaní nad religiozitou Slovákov používame kompletné dáta a metodológiu štúdie *Aufbruch*. Použité dotazníky obsahovali viac ako päťdesiat otázok týkajúcich sa religiozity. Témy sú rozdelené na tri dimenzie: osobná religiozita, obsahy viery a vzťah k cirkvi. V štúdiu bolo ku každej dimenzii vytvorených viacero indexov – číselných vyjadrení korelácie vybraných otázok na určitú oblasť. Z dôvodov komplexnosti metodiky na tvorbu indexov, ktoré sú číselnou hodnotou vyjadrujúcu postoje respondenta v skúmanej dimenzii, v tomto článku budú predstavené až výsledky typológie religiozity postavené na vytvorených indexoch. Jednotlivé dimenzie objasňujeme v podkapitolách, pri každej z nich porovnáваме výsledky vybraných otázok s hodnotami iných krajín. Na tento účel sme si vybrali krajiny vyšeγράdskej štvorky.

Osobná religiozita⁵

Ako nábožensky založení sa vnímajú ľudia? Čo všetko ich religiozitu ovplyvňuje? Aké dopady má religiozita na konkrétneho človeka a jeho profánny život? Tieto témy tvoria dimenziu osobnej religiozity. Už pri jednoduchom hodnotení otázky, ako subjektívne vnímajú respondenti svoju religiozitu, sa na Slovensku v roku 2007 považovalo 60% za mimoriadne, alebo čiastočne nábožensky založených (Obr. 1), čo je výrazne nižšie číselné vyjadrenie populácie, ktorá sa hlási ku vierovyznaniam cez sčítanie ľudu.

Obr. 1: Odhliadnuc od toho, či náboženské predpisy dodržiavate alebo nie, povedali by ste o sebe, že ste... (*Aufbruch* 2007)

1. Matulník meria religiozitu ľudí pomocou jej štyroch dimenzií: a) náboženská prax (modlitba, čítanie biblie a náboženskej literatúry, účasť na bohoslužbách, postoj k náboženským povinnostiam, sviatostiam a obradom); b) náboženská viera (viera v Boha a ortodoxia); c) náboženské poznatky (vedomostné otázky z oblasti kresťanstva); d) náboženské skúsenosti (spoliehanie sa na Božiu pomoc a spoznávanie jeho vôle).

2. Matulník J. a kol., *Analýza religiozity katolíkov na Slovensku. Poznatky zo sociologického výskumu*, Bratislava 2009.

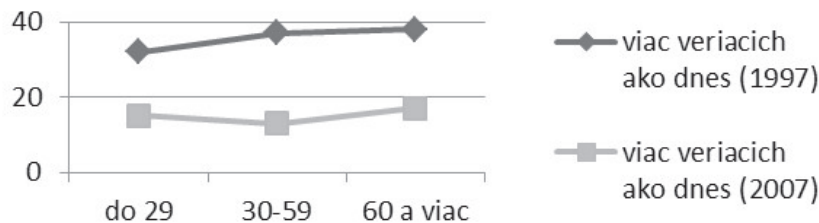
3. Zulehner rozlišuje pri meraní religiozity tri hlavné aspekty: a) osobná religiozita (sebahodnotenie respondenta nakoľko sa považuje za nábožného človeka, dôležitosť Boha v jeho živote, nakoľko mu viera dáva útechu a silu a ako často sa modlí alebo túži po tichu a rozjímaní); b) obsahová stránka osobnej religiozity - kresťanskosť (viera v osobného kresťanského Boha a súhlas s článkami viery); c) vzťah osobnej religiozity ku cirkvi – väzba na cirkev (náboženská príslušnosť, členstvo v cirkvi, účasť na bohoslužbách, dôvera v cirkev a očakávania od cirkvi).

4. Zulehner M. P., Tomka M., Naletovna I., *Gott nach dem Kommunismus*, Ostfildern 2008.

5. Dimenzia osobnej religiozity obsahuje v štúdiu *Aufbruch* viacero otázok, ktoré sú podkladom pre osem indexov zaradených do tvorby indexov osobnej religiozity: 1. rituály dôležitých životných etáp (krst, sobáš, pohreb); 2. náboženské konanie (požehnanie, modlitby, pôst); 3. náboženské predmety (kríž, obrázky, ruženec, modlitebná kniha, biblia, svätená voda, posvätené predmety); 4. vlastnosti nábožného človeka (starostlivosť o starých, rozvíjať kultúru vlastnej krajiny, aktívne sa zapájať do života farnosti, hľadanie možností robiť iným ľuďom radosť, rozvoj osobnosti); 5. kvality (sú zdravší, vernejší v manželstve, vychovávajú lepšie deti, žijú lepšie, sú solidárnejší, väčší vzťah k národnosti); 6. dôležitosť náboženstva (pre osobné šťastie, manželstvo, zachovanie demokracie, ...); 7. zmysel (život má zmysel, lebo existuje Boh; žiaľ a utrpenie má iba vtedy zmysel, keď človek verí v Boha); 8. prejavy (na prácu, vzťahy, politiku).

Zatiaľ čo Maďarsko a Česko vykazujú v priebehu desiatich rokov (1997-2007) pokles osobnej religiozity, na Slovensku a Poľsku číselné vyjadrenia hovoria o jej náraste.

Na výpoveď „O desať rokov budeme mať ľudí...“ viac, menej, alebo rovnako veriaci môžeme pozorovať rozdielne reakcie. Všetky tri odpovede sú obsiahnuté približne rovnakým počtom Maďarov. Česi a Slováci sú oveľa skeptickejší, keďže až polovica populácie si myslí, že o 10 rokov budeme mať menší počet veriacich a najväčší náboženský skeptici sú Poliaci s hodnotou 70%. U Slovákov pozorujeme v priebehu desiatich rokov výrazný pokles náboženského optimizmu vo všetkých vekových kategóriách (Obr. 2).

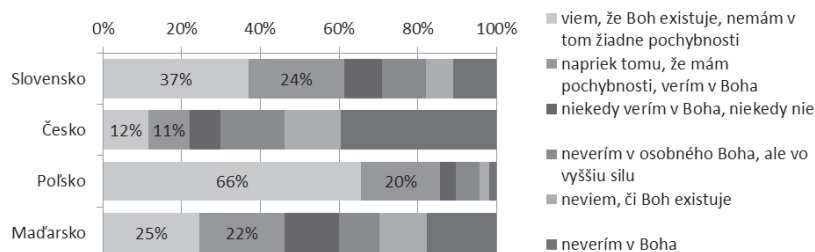
Obr. 2: O desať rokov budeme mať ľudí... (Aufbruch 1997, 2007)

Z pohľadu regiónov Slovenska je bratislavský kraj najoptimistickejší (približne štvrtina ľudí) v náraste odhadovaní nárastu veriacich o desať rokov. Na druhej strane najväčší pesimizmus môžeme merať v Košickom, Prešovskom a Žilinskom kraji (40%-50%).

Obsahy viery⁶

V Európe je kresťanské náboženstvo neoddeliteľnou súčasťou histórie. Vieme vymenovať celý rad tém, ktoré tvoria obsah viery. Ale ktoré z nich si volia ľudia, aby sa podľa nich riadili a akú spirituálnu identitu si vytvárajú? Skúsenosť ukazuje, že posledné desaťročia sa táto identita čoraz menej viaže na plné prijatie obsahov viery konkrétneho vierovyznania. Môžeme hovoriť o religióznom turizme, kedy si jednotliviec privatizuje obsahy náboženstva podľa vlastného gusta.

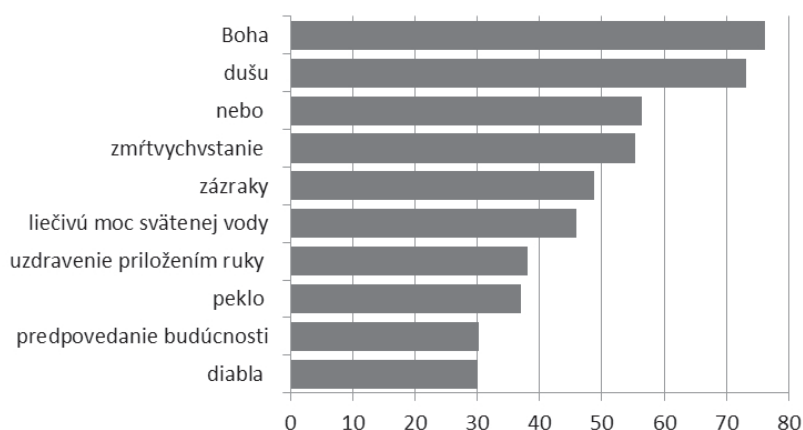
Samotná otázka zisťujúca vieru v Boha (Obr. 3) vykazuje opäť oproti údajom zo štatistického úradu o príslušnosti k cirkvám nezuhu v počtoch kresťanov/katolíkov. Zarážajúce je porovnanie medzi našimi susednými krajinami, kde údaje vykazujú radikálne iné hodnoty. V tejto otázke sa ešte neskúma chápanie predstavy o Bohu, tá sa dá overiť inými otázkami.

Obr. 3: Ktorá z výpovedí opisuje najlepšie vaše presvedčenie? (Aufbruch 2007)

Viera v Boha je jednou zo základných otázok, ktorá nás napadne, keď sa začneme s niekým rozprávať o náboženstve. Pre zaujímavosť predstavujeme v ďalšom grafickom vyjadrení vieru Slovákov v niektoré skutočnosti súvisiace s náboženstvom (Obr. 4). Je prekvapivé, že napr. zhruba iba polovica z respondentov výskumu, ktorí veria v Boha veria aj napr. v existenciu pekla.

6. Otázky týkajúce sa dimenzie obsahov viery sú v štúdiu zhrnuté do troch indexov: 1. jadro náboženstva (Boh, duša, nebo, zmŕtvychvstanie); 2. uzdravenie (vkladanie rúk, ...); 3. tmavé stránky (diabol, peкло).

Obr. 4: Viera v ... (Aufbruch 2007, Slovensko)

Vzťah k cirkvi⁷

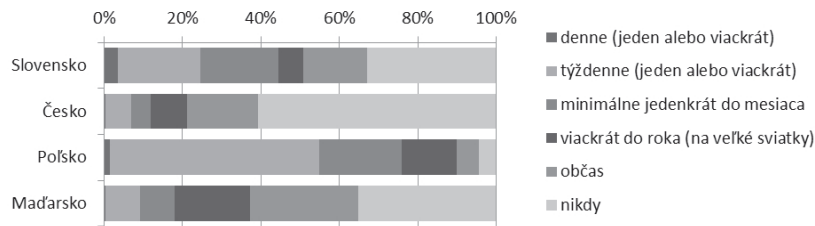
Najrozšírenejšie meranie príslušnosti k vierovyznaniu je ponúknuť respondentom výber z viacerých možností. Takto je možné vytvoriť obraz o európskych postkomunistických krajinách podľa dominujúcich vierovyznaní (Obr. 5): a) katolícke krajiny (Poľsko, Chorvátsko, Slovensko, Slovinsko, Litva); b) pravoslávne krajiny (Moldavsko, Bulharsko, Rumunsko, Srbsko, Bielorusko); c) ateistické krajiny (Česko, bývalé Východné Nemecko); d) pluralistické krajiny (Maďarsko, Ukrajina). Oproti výskumu v roku 1997 sa hlásia k vierovyznaniam výrazne viac na Ukrajine a na Slovensku (o 10% viac), na druhej strane osempercentný pokles môžeme sledovať v Maďarsku, Česku a Chorvátsku.

	rímsko-katolíci	grécko-katolíci	pravoslávni	protestanti	moslimovia	nepatria nikam
Poľsko	88,6	0,3	0,3	0,4	0,0	10,4
Chorvátsko	73,4	0,1	1,2	0,4	0,8	24,2
Slovensko	70,0	4,1	0,6	9,1	0,0	16,2
Slovinsko	60,4	0,1	0,8	0,9	1,9	36,0
Litva	59,2	0,4	2,5	1,6	0,2	36,1
Maďarsko	36,7	1,6	0,0	12,4	0,0	49,3
Česko	16,6	0,0	0,2	1,0	0,0	82,2
Východné Nemecko	5,5	0,0	0,2	21,6	0,9	71,7
Ukrajina	1,8	5,9	34,9	1,4	0,3	55,6
Bielorusko	6,3	0,1	45,3	0,4	0,3	47,6
Srbsko	10,2	0,2	74,1	3,7	1,5	10,3
Rumunsko	10,7	1,1	77,9	7,4	0,2	2,7
Bulharsko	0,9	0,1	80,6	1,1	13,4	3,9
Moldavsko	0,4	0,0	83,1	1,1	0,2	15,2
všetci	29	2	28	6	1	34

Obr. 5: Príslušnosť k vierovyznaniu (Aufbruch 2007)

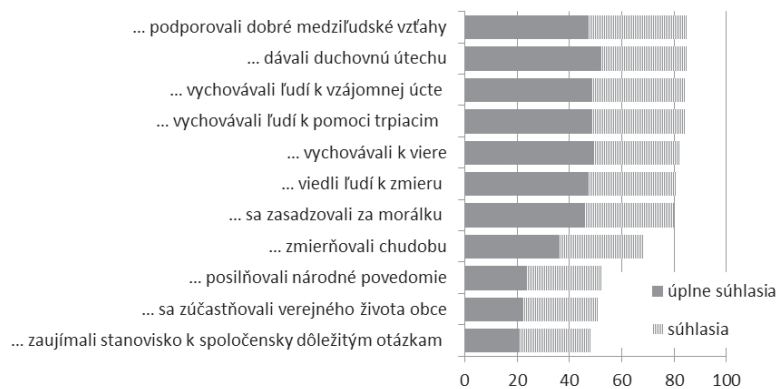
Hlásenie sa ku vierovyznaniu a praktizovanie religiozity vykazujú vzájomnú koreláciu, pri číselnom vyjadrení je však vyššie hlásenie sa k vierovyznaniam. Veľmi zjednodušeným spôsobom sa dá praktizovanie religiozity prezentovať odpoveďami ľudí ohľadom intenzity ich návštevnosti bohoslužieb (Obr. 6).

7. Otázky dimenzie vzťahu k cirkvi sú združené tematicky do tvorby šiestich indexov: 1. väzba (stotožnenie, návšteva bohoslužieb, ...); 2. imidž cirkvi (chudobná-bohatá, moc, pomoc); 3. očakávania A (náboženské, morálne); 4. očakávania B (politické); 5. témy A (sociálne); 6. témy B (sexuálne – potrat, homosexualita, ...).

Obr. 6: Ako často navštevujete bohoslužby v kostole? (Aufbruch 2007, Slovensko)

Pre doplnenie dimenzie vzťahu k cirkvi doplníme výsledky otázky skúmajúcej očakávania respondentov od náboženských spoločenstiev. Výzvou pre cirkvi je očakávanie polovice populácie (bez ohľadu hlásenia sa k nejakému vierovyznaniu), aby náboženské spoločenstvá zaujímali stanoviská k spoločensky dôležitým otázkam (Obr. 7). Podobne vysoké očakávanie je v posilňovaní národného povedomia a účasti vo verejnom dianí.

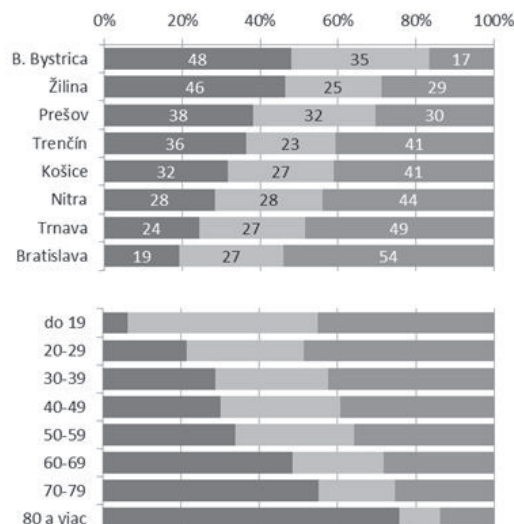

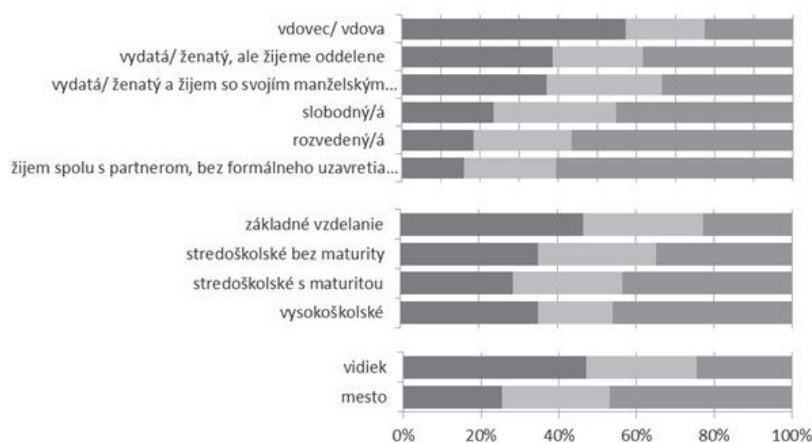
Obr. 7: Podľa mojej mienky, cirkvi a náboženské spoločenstvá sú tu na to, aby... (Aufbruch 2007, Slovensko)

Typológia religiozity

Na základe vytvorených indexov v každej z troch dimenzií religiozity je možné hľadať ľudí s podobnými znakmi a vytvoriť typy, ktoré ich spájajú. V sociológii sa tomuto procesu hovorí klastrová analýza a má za úlohu sprehľadňovať výsledky dát. Takýmto spôsobom autori štúdie Aufbruch zo 17 indexov (8 z dimenzie osobnej spirituality, 3 z obsahov viery a 6 zo vzťahu k cirkvi) identifikovali tri typy opisujúce religiozitu ľudí: ortodoxne-religiózni, kultúrno-religiózni a sekulárni. Pri aplikácii vytvorených typov na dáta z výskumnej reprezentatívnej vzorky na Slovensku sa nám tvorí mozaika náboženského života našej krajiny. Vyberáme triedenia podľa krajov, veku, sociálneho statusu, vzdelania a bydliska (Obr. 8).

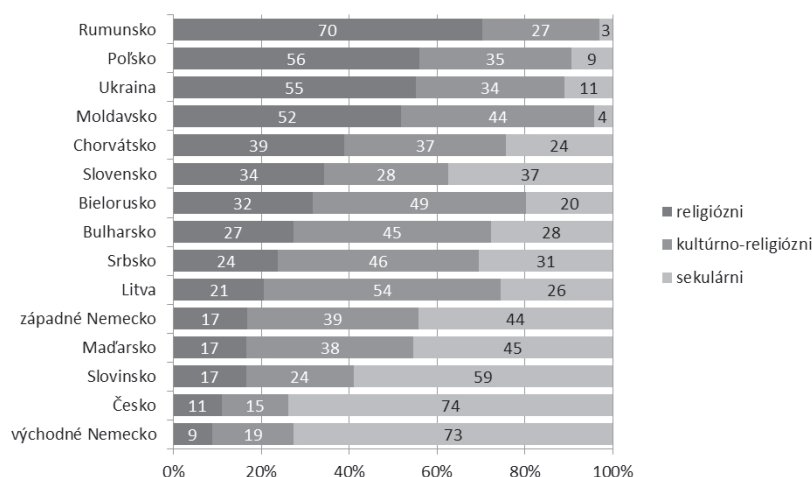
■ ortodoxne-religiózni ■ kultúrno-religiózni ■ sekulárni

Obr. 8: Typológia podľa vybraných kategórií respondentov (Aufbruch 2007, Slovensko)

A nakoniec rozdelenie religióznych typov podľa všetkých skúmaných krajín v štúdiu Aufbruch (Obr. 9). Z prehľadnej grafiky vidíme krajiny, v ktorých najväčšia skupina sú ortodoxne-religiózni (Poľsko, z vysokej časti zastúpené pravoslávnu vierou Rumunsko a Moldavsko), v iných sú to sekulárni (Česko, Nemecko, Slovinsko, Maďarsko), výrazne veľa kultúrno-religiózných ľudí má Litva, Bielorusko, Bulharsko, Moldavsko). Ostatné krajiny sa ukazujú ako zmiešané.

Obr. 9: Typológia v štrnástich skúmaných krajinách, výsledky za časti Nemecka sú uvádzané oddelene, aby sa ukázal výrazný vplyv rozdielneho historického pozadia východnej a západnej časti (Aufbruch 2007)

Výzva pre pastorálnu teológiu

Dnešné cirkvi sa pýtajú: Ako uskutočňovať v zmenených podmienkach naše poslanie? Katolícka cirkev je na Slovensku stále suverénne najväčším náboženským spoločenstvom. Čo však pre ňu znamená ostať „agentúrou nádeje“ nielen pre ľudí, ktorí navštevujú bohoslužby, ale pre všetkých, ktorí hľadajú odpovede na zmysel života, utrpenia, radosti, osobného rozvoja, atď.? Práve toto môže byť výzva hlavne pre pastorálnych teológov, neustále pracovať s imidžom Cirkvi pre verejnosť a tak rozširovať možnosti priblíženia sa k ľuďom, ktorí sa ešte nenaučili očakávať pri svojom hľadaní služby Katolíckej cirkvi.

Jozef Žuffa

VATIKÁNSKY ZÁPISNÍK

(október – november 2011)

Personálne zmeny v Rímskej kúrii a diplomatických službách Svätej Stolice. 1. októbra Mons. Giuseppe Bertello, dovtedajší apoštolský nuncius v Talianskej republike a v Republike San Maríno, oficiálne prevzal úrad predsedu Governorátu Mestského štátu Vatikán a Pápežskej komisie pre Mestský štát Vatikán. Mons. Bertello v týchto funkciách vystriedal Giovanniho kardinála Lajola, ktorý na ne rezignoval z dôvodu dovŕšenia kánonického veku. O niekoľko dní na to, 19. októbra, vymenoval Benedikt XVI. nového apoštolského nuncia v USA. Stal sa ním arcibiskup Carlo Maria Viganň, dovtedajší generálny sekretár Governorátu mestského štátu Vatikán. Mons. Viganň nastúpil do tejto diplomatickej služby po zosnulom arcibiskupovi Pietrovi Sambim.

Návšteva pápeža v kartuziánskom kláštore. 9. októbra navštívil Benedikt XVI. mesto Lamezia Terme a kartuziánsky kláštor Serra San Bruno v talianskom regióne Kalábria. Pontifik sa s mníchmi pomodlil večery a predniesol svoju homíliu, v ktorej okrem iného vyzdvihol charizmu klauzúrneho života: „*Kvôli tomu som prišiel sem, drahí bratia, (...) povedať vám, že Cirkev vás potrebuje a že vy potrebujete Cirkev. Vaše miesto nie je niekde na okraji: žiadne povolanie v Božom ľude nie je na okraji. (...) Aj vy, ktorí žijete v dobrovoľnej izolácii, ste v skutočnosti v srdci Cirkvi a necháivate tieť vo svojich žilách čistú krv kontemplácie a Božej lásky*”. Tento istý kláštor navštívil v októbri 1984 aj bl. Ján Pavol II.

Apoštolský list Porta fidei. 11. októbra podpísal Benedikt XVI. apoštolský list vo forme *motu proprio* s názvom Brána viery. Týmto dokumentom pápež vyhlasuje Rok viery, ktorý sa začne 11. októbra 2012 na 50. výročie otvorenia II. vatikánskeho koncilu a 20. výročie vydania Katechizmu Katolíckej cirkvi. Tematický rok potrvá do slávnosti Krista Kráľa v roku 2013, teda do 24. novembra. Dokument vyjadruje pápežovo znepokojenie z toho, že „*vážna kríza viery zasiahla mnohých ľudí*“. Benedikt XVI. preto počas Roka viery odporúča všetkým katolíkom zintenzívniť prežívanie svojej viery v Ježiša Krista častou účasťou na Eucharistii, čítaním koncilových dokumentov a katechizmu, modlitbou a činnou kresťanskou láskou.

Trojité kanonizácia. V nedeľu, 23. októbra, na Svetový deň misií vyhlásil Benedikt XVI. za svätých biskupa Guida Mariu Confortiho (1865-1931), zakladateľa Spoločnosti svätého Františka Xaverského pre zahraničné misie, pátra Luigiho Guanellu (1842-1915), zakladateľa Spoločnosti služobníkov Božej lásky a Inštitútu dcér Panny Márie Božej Prozetelnosti, oboch talianskej národnosti a španielsku rehoľnú sestru Bonifáciu Rodríguez de Castro (1837-1905), zakladateľku Spoločnosti Nepoškrveného počatia a sv. Jozefa.

Nóta o svetovej ekonomike. Deň po kanonizácii zverejnila Pápežská rada pre spravodlivosť a pokoj oficiálnu nótu nazvanú „*K reforme medzinárodných finančných a monetárnych systémov v kontexte globálnej verejnej autority*“. Vychádzajúc zo sociálnej náuky Cirkvi, osobitne z učenia bl. Jána XXIII., bl. Jána Pavla II. a Benedikta XVI. dokument okrem iného vyzýva na vytvorenie „*svetovej politickej autority*“, ktorá by riadila rastúcu vzájomnú závislosť medzi štátmi a regiónmi sveta, ako aj „*ústrednej svetovej banky*“, ktorej úlohou by bolo regulovať finančné toky a monetárny systém podobne ako to robia národné centrálné banky.

Stretnutie v Assisi. Vo štvrtok 27. októbra sa v rodisku sv. Františka konal Deň reflexií, dialógu a modlitieb za pokoj a spravodlivosť vo svete. Zúčastnil sa na ňom pápež Benedikt XVI. spolu s viacerými predstaviteľmi rozličných svetových náboženstiev, vrátane predstaviteľky ateizmu. Spomedzi zúčastnených to boli napr. konštantínopolský patriarcha Bartolomej I., anglikánsky prímás a arcibiskup z Canterbury Rowan D. Williams či Olav Fykse Tveit, generálny sekretár Svetovej rady cirkví. Stretnutie sa uskutočnilo pri príležitosti 25. výročia prvého podujatia tohto typu, ktoré vzišlo z iniciatívy vtedajšieho pápeža Jána Pavla II.

Zrušenie írského veľvyslanectva pri Svätej stolici. Začiatkom novembra zrušila Írska republika svoju ambasádu pri Svätej Stolici. Za oficiálny dôvod bola označená úspora finančných prostriedkov. Spolu s ňou zrušilo Írsko stále zastúpenia aj v Iráne a Východnom Timore. História írského zastúpenia pri Svätej stolici siaha do roku 1929, kedy sa stala v poradí štvrtou diplomatickou misiou po Washingtone, Londýne a vtedajšej Spoločnosti národov. Prostredníctvom vyjadrení írského ministra zahraničných vecí vláda poprela, že by za rozhodnutím stálo ochladzovanie írsko-vatikánskych vzťahov po škandáloch sexuálneho zneužívania v cirkvi. Írsky prímás Séan kardinál Brady označil tento krok za „*polutovaniahodný*“ a vyjadril nádej na opätovné vyslanie oficiálneho írského reprezentanta ku Svätej Stolici.

Marián Sekerák

Ďalšie podrobnejšie informácie nájdete na portáli svetkrestanstva.sk

ANNA DUDOVÁ:

HEROICKÉ ČNOSTI JÁNA ČARNOGURSKÉHO

Kežmarok 2011 : Kežmarok GG. Vydanie prvé. Počet strán 208. ISBN 978-83-7569-231-0.

Medzi významné architektonické skvosty Spiša patrí aj Kaštieľ Strážky, ktorý je situovaný v anglickom parku z 19. storočia a nachádza sa v ňom galéria. Jeho správcom je Slovenská národná galéria. Jadrom historického osídlenia Strážok bol kaštieľ, kostol sv. Anny a zvonica, ktoré dnes ako celok tvoria národnú kultúrnu pamiatku. A práve toto malebné prostredie vybrala Anna Dudová, za miesto prezentácie svojej knihy, ktorá nesie názov Heroické čnosti Jána Čarnogurského.

Vydanie dizertačnej práce v knižnej podobe môže vyvolať otázku, z akého dôvodu je potrebné, aby nielen odborná, ale aj laická verejnosť poznala tému, ciele a výsledky bádania, ktoré sú stavebnými prvkami tvorivého úsilia autora.

Ako už samotný názov knihy prezrádza, práca pojednáva o výnimočnosti života Jána Čarnogurského. *Témou* dizertačnej práce sú znaky kánonicky definovanej svätosti v živote špirituála Jána Čarnogurského. Ide o mladého kňaza Spišskej diecézy, ktorý žil v rokoch 1904-1938. *Ciele* dizertačnej práce sú podľa autorky zásadne akademické a zasahujú do oblasti historickej, teologickej, didaktickej, pedagogickej, ako aj ekleziálnej, keďže ide o životný príbeh katolíckeho kňaza svätého života.

Práca má aj svoj *didakticko-pedagogický rozmer*, ktorý – ako uvádza Dr. Dudová – „usiluje o to, aby oboznámil širokú verejnosť s osobnosťou, ktorá svojím charakterom, myslením a konaním, svojou zodpovednosťou a usilovnosťou, ale súčasne úžasnou skromnosťou môže byť žiarivým príkladom a vzorom pre dnešnú mladú generáciu.“

Kniha je rozdelená do troch kapitol. V prvej sa dá oceniť úsilie o rekonštrukciu života Dr. Jána Čarnogurského so zreteľom na jeho detstvo, rímske štúdiá a vzťah ku kňazskému povolaniu. Autorka vhodne vykresluje aj politické, sociálne a náboženské pozadie doby, v ktorej špirituál vyrastal a v ktorej sa formovalo jeho kňazské povolanie.

Druhá kapitola je výsostne odborným výkladom dôležitých pojmov, ktoré sú následne aplikované v poslednej kapitole. Ide hlavne o oblasť pojmov svätosti a jej znakov, procesov kanonizácie a beatifikácie. Tu je vidieť, že autorka pristupovala veľmi dôsledne k tejto téme, a to aj vďaka konzultáciám s Mons. Prof. Jánom Dudom, PhD., ktorý je uznávaným odborníkom v oblasti cirkevného práva. V tretej kapitole autorka objasňuje výsledky bádania prvkov svätosti v živote Dr. Jána Čarnogurského.

Z uvedenej knihy sa čitateľ dozvedá, že Ján Čarnogurský bol nadaným kňazom s dvoma doktorátmi z excelentných rímskych štúdií. Bol však zároveň nábožným a asketickým kňazom, verným učeniu

Magistéria. Intenzívne žil to, čo veril a veril to, čo učila Cirkev. S autorkou možno len súhlasiť, že je veľmi potrebné a aktuálne pre celú Cirkev, dať súčasnej mladej generácii vzor tohto kňaza ako kanonizovaného svätca.

Z rozsiahleho poznámkového aparátu sa čitateľ dozvie, že autorka sa častokrát opiera o názory, vyhlásenia a posolstvo pápeža Benedikta XVI., hlavne k aktuálnym horúcim témam v katolíckej Cirkvi. Aj preto je pochopiteľné, že upriamuje pozornosť na *zámer* knihy, ktorým je „vrátiť dôstojnosť kňazskému stavu, ktorá bola naštvrbená ich spolubratmi kvôli ich zlým a škandalóznym skutkom, predovšetkým kvôli pedofílii. V súvislosti s týmito kauzami upadli do podozrenia tiež nevinní kňazi, ba celý kňazský stav. Je potrebné vrátiť im ich česť, ktorá im ako kňazom v Cirkvi právom patrí.“

Kniha ponúka presvedčenie, že jednou z možných ciest je vyzdvihnúť vynikajúce kňazské osobnosti a ich spôsob života, ba priamo poukázať na svätosť života niektorých príkladných kňazov. Predpokladá, že špirituál Spišského kňazského seminára a profesor morálnej a pastorálnej teológie na Vysoké škole bohosloveckej v Spišskej Kapitule Dr. Ján Čarnogurský bol skutočne takýmto kňazom.

Po prečítaní knihy sa dá pochopiť jej prínos. „Bojovať“ proti útokom na cirkev a kňazov sa dá len pozitívnymi zbraňami. Jednou z nich je vyzdvihnutie života kňazov, ktorí sú príkladom svätosti kňazského života. Druhý – akademický prínos knihy tkvie v tom, že téma charakteristiky jednotlivých znakov kánonicky definovanej svätosti nebola doteraz v slovenskom jazyku spracovaná.

Preto uvedená kniha je prínosom pre odborníkov, ale aj pre ostatných ľudí, veriacich i tých iných.

Monika Hodnická

JOSEPH RATZINGER - BENEDIKT XVI.:

ESCHATOLÓGIA: SMRŤ A VEČNÝ ŽIVOT

Preložil František Rábek. Trnava 2011 : Dobrá kniha, 260 strán. ISBN 978-80-7141-709-5.

Prvé vydanie tohto diela bolo pôvodne napísane v nemčine v roku 1977 ako deviaty zväzok série Malá katolícka dogmatika (*Die kleine Katholische Dogmatik*). Odvtedy bolo dielo vydané ešte niekoľkokrát, pričom tento preklad Mons. Františka Rábeka je z pôvodného nemeckého vydania *Eschatologie – Tod und ewiges Leben* v roku 2005. Najnovšie vydanie z roku 2007 obsahuje aj nový predhovor pápeža Benedikta XVI.

Úmyslom na vydanie série o dogmatike bolo napísať stručnú učebnicu pre poslucháčov teológie, ktorá by bola zbierkou podkladov pre teologické uvažovanie a rozjímanie. Zväzok *Eschatológia: Smrť a večný život*, pokladá Joseph Ratzinger za jedno zo svojich najprepracovanejších diel. Celú svoju dogmatiku koncipoval podľa zámeru Druhého Vatikánskeho koncilu. Obrátil sa ku prameňom a sledoval súčasnú teologickú produkciu. Dôraz kládol predovšetkým na tri momenty, ktoré sa dnes javia pre dogmatiku ako významné: biblické odôvodnenie učenia, dejiny jednotlivých učení a vnútorné usporiadanie učenia.

Joseph Ratzinger pôsobil ako profesor dogmatiky a fundamentálnej teológie vo Freisingu a na univerzite v Bonne. Počas konania Koncilu v rokoch 1962 – 1965 pôsobil ako oficiálny koncilový teológ – peritus. Neskôr prednášal ako profesor na univerzite v Münsteri, v Tübingene a v Regensburgu, kde napísal toto dielo práve v dňoch, keď bol menovaný za arcibiskupa Mníchovsko-Freisingскеj arcidiecézy.

Začal s tými tézami, ktoré boli vtedy ešte nezvyčajné, ale ktoré sa neskôr presadili aj v katolíckej oblasti. To znamená, že sa pokúsil vystavať „odplatonizovanú“ eschatológiu. Čím hlbšie skúmal pramene, tým viac sa odhaľovala skrytá logika kresťanskej Tradície.

V úvode, kde opisuje stav problému v súčasnej dobe, hovorí o eschatológii ako sa usadila na konci teológie a pokojne si tam hovala, až sa v súčasnej dejinnej kríze dostala do centra teologického myslenia. Náhla citlivosť sluchu na eschatologické tóny a podtóny Nového zákona ide ruka v ruke s narastajúcou krízou európskej civilizácie a s vedomím blížiaceho sa svetodejinného zániku.

Kniha je rozdelená na tri kapitoly. Na začiatku každej kapitoly nastolí a opíše problém, ktorý potom hlbšie rozoberá. V prvej kapitole rozoberá problém eschatológie a jej vzťah k podstate kresťanskej viery. Skúma, nakoľko je blízke očakávanie zániku sveta a nastolenia Božieho kráľovstva stredobodom Ježišovho ohlasovania, a či je vôbec jeho skutočným stredom. Má Ježišovo poslanstvo ešte čo povedať, ak z neho vypadne toto blízke očakávanie? Ratzinger nakoniec konštatuje, že Ježiš v podobenstvách ohlasoval poslanstvo o Božom kráľovstve ako o skutočnosti, ktorá je súčasne prítomná, a zároveň prichádza. Podáva tiež

riešenia tejto otázky u iných autorov, ako Karl Barth, Rudolf Bultmann, Oscar Culmann či C. H. Dodd. V závere kapitoly zhodnocuje všetky teórie a hľadá medzi nimi syntézu.

Druhá kapitola sa zaoberá teológiou smrti a rôznymi pohľadmi na nesmrtnosť, ktoré existovali od židovského staroveku až po súčasnosť. Opisujúc súčasnú spoločnosť, poukazuje v nej na zdanlivo protirečivý vzťah k smrti. Na jednej strane sa smrť tabuizuje, má byť čo najviac skrytá ako niečo nevhodné a má byť vytlačená z vedomia; no na druhej strane v televízii vystupuje smrť ako divadlo, ktorá má odstrániť všeobecnú nudu. Cieľom je odobrať smrti charakter prielomu, v ktorom vstupuje metafyzická skutočnosť.

Positivistické a materialistické odpovede nechávajú človeka v otázke smrti bezradného, lebo sa nedá objasniť pomocou exaktných vied. Autor tak hľadá odpovede na tieto otázky v Tradícii. Vychádza ponajprv z gréckeho chápania smrti, ktoré bolo ovplyvnené Platónovým dualizmom. Matéria bola chápaná ako niečo, čo je samo o sebe zlé a duch, idea ako čosi božské. Smrť sa teda javila ako skutočný priateľ človeka, ktorý ho oslobodí od neprirodzenej naviazanosti na matériu. Tento pohľad však s biblickým nemá nič spoločné. V ňom sa človek totiž chápe úplne opačne – ako nedeliteľný celok, jednota, ako Božie stvorenie, ktoré sa nedá rozdeliť na telo a dušu. Preto sa smrť považovala za ničivého nepriateľa života.

Veľmi pútavo opisuje, ako sa i v samotnom biblickom pohľade postupne táto otázka vyvíjala od teórie o šeole, v ktorom mŕtvy večne vedie biednu existenciu ako tieň, až po nádej na večné spoločenstvo s Bohom. Predstava o smrti ako o hranici, pri ktorej sa končí Božia oblasť, je v rozpore s nárokom bezvýhradnosti viery v Boha, ktorý je život a nemôže narážať na hranice svojej moci. Kľúčom k tejto zmene je práve pochopenie spoločenstva s Bohom ako opravdivej skutočnosti. Táto komunikácia ako opravdivá skutočnosť je silnejšia ako smrť. Rozvíja sa tak originálna myšlienka o prekonaní smrti, ktorá je odlišná od ostatných názorov susedných kultúr.

Pri ďalších úvahách Ratzinger hovorí, že Nový zákon zachováva síce základný smer Starého zákona, ale jeho novosť spočíva v novom fakte: mučeníctvo a zmŕtvychvstanie Ježiša Krista. Kristovým zostúpením zostupuje do šeolu sám Boh: tým smrť prestáva byť Bohom opustenou krajinou tmy. Boh ju v Kristovi navštívil a prekonal, lebo priestor, v ktorom nebolo nijakej komunikácie, urobil priestorom svojej prítomnosti. Tak sa práve smrť stáva človeku životom.

Veľmi diskutovanou témou, ako o tom Ratzinger píše vo svojom doslove k 6. vydaniu, bol problém tela a duše a otázka nesmrtnosti duše v „medzista-

ve“ medzi smrťou a vzkriesením tela. Ide aj o jednu z najťažších statí knihy. Uvádza, že bolo nutné vypracovať takú antropológiu, ktorá na jednej strane spoznáva v človekovi vlastné Božie stvorenie, ktoré je ako celok stvorené a chcené Bohom; na druhej strane je potrebné v tomto človekovi rozlišovať medzi tým, čo je v ňom pomínuteľné a čo zostáva. Tak sa dospelo k neuveriteľnej výpovedi: Duch človeka je tak úplne jedno s telom, že možno naň v plnom význame použiť termín „forma“. A naopak: Forma tohto tela je taká, že je duchom, a tým robí z človeka osobu. Duša nie je substanciou a okrem toho ešte formou tela, ale je substanciou ako forma tela a ako substancia je formou tela. Oddelenie duše od tela je proti jej prirodzenosti a umenšuje jej podobnosť s Bohom Stvoriteľom. Bytie v tele nie je pre dušu činnosťou, ale jej sebauskutočnením.

Po vysvetlení vzťahu duše a tela prechádza autor na otázku nesmrteľnosti, ktorá vychádza v rozhodujúcej miere z pojmu Boha, preto má dialogický charakter. Večný život vysvetľuje na základe vzťahu: vzťah robí nesmrteľným, nie uzatvorenie sa. Zachránený však bude celý človek a hoci nemožno zanechať rozlišovanie medzi telom a dušou, pretože sa človek telesne neustále „rozpadá“, predsa je to jeden človek, celý človek, ktorý prichádza k večnosti.

V tretej kapitole pojednáva o budúcom živote, o vzkriesení mŕtvych a Kristovom druhom príchode a o pekle, očisti a nebi. To je pravý stred knihy, na ktorý pripravoval predchádzajúci materiál. Rozoberá spor o vzkriesené telo v dejinách teológie. Čiastočné riešenie sporu prináša sv. Tomáš Akvinský, ktorý založil identitu vzkrieseného tela výlučne na identite duše. Jeho myšlienka spočíva v stvorenej jednote tela a duše, ktorá v sebe obsahuje na jednej strane nerozlučné priradenie duše k hmote, na druhej strane však znamená, že identitu tela treba odvodzovať nie z hmoty, lež z osoby, duše.

Ohľadom Kristovho druhého príchodu Ratzinger hovorí, že nemožno datovať jeho parúziu. Jedinou odpoveďou na otázku o znameniach jeho príchodu je: Bdejte! Na druhej strane je tu však pomerne široký prúd Tradície, čo nepochybne hovorí o znameniach, ktoré budú predchádzať Kristov príchod. Do popredia vystupuje predovšetkým postava Antikrista, ktorého však treba chápať tak, že je iba jeden Antikrist prejavujúci sa v mnohosti svojich dejinných vystúpení, ktorými je každá doba ohrozená svojím spôsobom. Znamená však neumožňujú datovanie konca, ale v každej dobe nútia k bdelosti.

Pánov príchod, čo sa týka jeho podstaty, možno opísať iba obrazne. Opis parúzie nesie črty epifánie, kde Kristovo vystúpenie znamená odzbrojenie panstiev tohto sveta a zjavenie skutočného vládca. Podobne nedostupný našej predstavivosti je aj posledný súd, pričom však Ratzinger vysvetľuje aspoň podstatné prvky súdu. Kristus nikomu neudeluje zatratenie, on sám je čírou záchranou. No zatratenie jestvuje tam, kde človek zostal ďaleko od neho. Zatratení si sám postavil hranicu a odtrhol sa od spásy.

V závere kapitoly pojednáva o troch miestach, kam sa človek po smrti môže dostať. V stati o pekle Ratzinger jasne a výstižne píše: „Nijaké mudrovanie nepomôže: Myšlienka večného zatratenia, má svoje pevné miesto tak v Ježišovom učení, ako aj v spisoch apoštolov. Dogmy o existencii pekla a večnom trvaní jeho trestov teda stoja na pevnom podklade.“

Najobširnejšie sa zaoberá učením o očistci, kde hovorí aj o rozdiely jeho chápania medzi Východom a Západom. Uvádza, že očistcový oheň je úradným textom učenia cudzí; hovoria iba jednoducho očisťujúce tresty. Očistec nie je nejaký druh posmrtného trestného tábora, v ktorom musí človek odpykať svoje tresty. Je to skôr zvnútra potrebný proces premenenia človeka, v ktorom sa stane schopný vzťahu ku Kristovi.

V stati o nebi autor hovorí, že nebo je definitívne naplnenie ľudskej existencie prostredníctvom úplnej lásky, ku ktorej viera smeruje. Človek je v takej miere v nebi, v akej je pri Kristovi. Zaoberá sa aj riešením sporu medzi tomistami a skotistami, či je lepšie základný akt označiť ako nazeranie na Boha alebo ako lásku; napokon ide vždy o jedno – úplné preniknutie celého človeka Božou plnosťou, aby bol Boh všetko vo všetkom. Ďalej hovorí, že nebo nepozná nijakú izoláciu. Ono je otvoreným spoločenstvom svätých a tak aj naplnením všetkej ľudskej vzájomnosti.

Na konci diela sú dve prílohy. Prvým je doslov k 6. vydaniu, ktorý obsahuje dopĺňajúce úvahy a reaguje na živú debatu o probléme tela a duše a o otázke nesmrteľnosti duše, ktorú vydanie tejto knihy podnietilo. Druhý dodatok podáva dodatočné reflexie k otázke „prechodného stavu“, pričom sa hlavne venuje Vyhláseniu Kongregácie pre náuku viery k otázkam eschatológie zo dňa 17. mája 1979. Hlavný obsah tohto vyhlásenia možno zhrnúť do dvoch bodov: vzkriesenie mŕtvych zahrňuje celého človeka a pre prechodný stav „medzi“ smrťou a vzkriesením platí, že Cirkev trvá na kontinuite a samostatnej existencii duchovného elementu človeka po smrti, na ktorého označenie používa Cirkev výraz „duša“.

Eschatológia Jozefa Ratzingera je vynikajúcim dielom z oblasti dogmatiky, ktoré však treba čítať veľmi pozorne. Obsahuje aj mnoho podnetov pre rozvoj osobného duchovného života. Duchovné reflexie považuje Benedikt XVI. za samú podstatu kresťanskej nádeje. Služi ako dobrý sprievodca do tajomstiev viery a pomôcka pre súčasných apologetov katolíckej náuky.

Lukáš Fejerčák

ANTON FABIÁN:

VYDARENÝ ŽIVOT. ZAMYSLENIA INŠPIROVANÉ EVANJELIOM (I)

Košice 2010 : Vydavateľstvo Michala Vaška, 367 strán. ISBN 978-80-7165-820-7.

Kázeň je vždy osobným stretnutím kazateľa s Božím slovom vzhľadom na jeho konkrétnu situáciu a situáciu jeho poslucháčov. Kázeň je vždy aktualizáciou biblického posolstva. Nejestvuje dvakrát tá istá kázeň, lebo sa menia resp. aktualizujú životné okolnosti ako aj človek so svojou skúsenosťou viery. Nie som prívržencom hotových príhovorov, keďže nie sme naladení na tú Božiu vlnovú dĺžku, ktorá viedla autora kázne a v ústach iného vyznievajú nedôveryhodne. Pokiaľ však hotová kázeň ostane na úrovni pomôcky a nestane sa náhradou osobného stretnutia so živým Bohom v jeho slove, ale uľahčí nám lepšie porozumieť biblický text, môže byť užitočná.

Anton Fabián je niekoľkoročným prednášateľom rétoriky, homiletiky a pastorálnej teológie. Vo svojej publikácii sa vyhol označeniu „kázne“ a vybral názov „zamyslenia“. Myslím, že táto voľba je správna, lebo vystihuje poslanie homiletických pomôcok, tzn. decentným a nevtieravým spôsobom ponúkajú myšlienkový svet autora a približujú pravdy evanjelia, ako ich on premeditoval. V konečnom dôsledku ostávajú zamysleniami autora, ktoré pozývajú čitateľa k zamysleniu.

Knihu tvorí 71 zamyslení, ktoré sú rozdelené do 11-tich kapitol. Zoznam použitej literatúry prezrádza, že popri knihách obsahujúcich príbehy, autor siahol po odbornej literatúre biblického, teologického a spirituálneho charakteru. Typickým znakom je antropologické východisko zamyslení, k čomu Anton Fabián využíva spomenuté príbehy rozmanitého

žánru. Slabinou mnohých súčasných kazateľských zbierok je skutočnosť, že biblický text sa stratí v mori príbehov. Poslucháči si tak pamätajú rôzne príklady, ktoré zatienia Božie slovo, ba dokonca môžu navodiť dojem, že inšpirované Sväté písmo je tiež len akýmsi pekným príkladom zo života. Tomuto trendu Fabián nepodľahol. V zamysleniach zaujmú výstižné exegetické poznámky k biblickému textu. Práca s biblickými komentármi zachováva v centre pozornosti biblický text. Autor odolal aj ďalšiemu bolestnému javu, keď kázne vynikajú rétorickou ekvilibristikou, rečníckymi figúrami, pátosom a pod., ale teologicky sú slabé až prázdne. Fabiánove zamyslenia sa opierajú o teologické argumenty. Zachovávajú si tak duchovnú hĺbku a vernosť náuke Cirkvi.

V publikácii z pera Antona Fabiána sa odzrkadľuje niekoľkoročná prax, skúsenosť a vlastný štýl autora. Môže byť podnetom pre kňazov vypracovať si vlastný kazateľský štýl, ktorému nesmie chýbať biblický a teologický základ. Pápež Benedikt XVI. v posynodálnej apoštolskej exhortácii VERBUM DOMINI o Božom slove v živote a poslaní Cirkvi vyzýva k vzniku homiletického direktória, v ktorom „by kazatelia mohli nájsť užitočnú pomoc pri príprave na vykonávanie svojej služby.“ (60. bod) Zamyslenia Antona Fabiána sú podnetné aj pre laických veriacich, ktorí túžia po zrozumiteľnom pretlmočení evanjeliového posolstva do reči dnešnej doby.

František Trstenský

NOVÉ HORIZONTY

ČASOPIS PRE TEOLÓGIU, KULTÚRU A SPOLOČNOSŤ

ČÍSLO 4/2011

ROČNÍK V.

VYCHÁDZA ŠTVRŤROČNE

Zodpovedný redaktor:

prof. ThDr. ICLic. Ján Duda, PhD.

Výkonný redaktor:

ThLic. Anton Ziolkovský, PhD.

Redakčná rada:

prof. ThDr. ICLic. Ján Duda, PhD.

ThDr. Martin Koleják, PhD.

doc. ICDr. Miloš Pekarčík, PhD.

doc. ThDr. František Trstenský, PhD.

ThLic. Anton Ziolkovský, PhD.

ThDr. Branislav Kluska, PhD.

SLLic. Pavol Zvara

Mgr. Marián Jabrocký

Grafická úprava:

Mgr. Marián Jabrocký

Anglické texty:

Marek Hrubčo

Adresa redakcie:

Nové Horizonty

Spíšská Kapitula 13

053 04 Spíšské Podhradie

E-mail:

novehorizonty@gmail.com

Web:

<http://www.novehorizonty.sk>

Cenzor:

ThDr. Alojz Frankovský, PhD.

Imprimatur:

Mons. prof. František Tondra, spíšský diecézny biskup

z dňa 16. 10. 2007, č. prot. 11/2007

Evidenčné číslo:

EV 3671/09

ISSN 1337-6535

EAN 977133765400605

Vydáva:

Klub priateľov Ferka Skyčáka, Spíšská Nová Ves

Tlač:

Tlačiareň Kežmarok

Uzávierky v roku 2012: 30. 1., 30. 4., 30. 7., 30. 10.

Informácie pre predplatiteľov:

Predplatné na rok 2012 - 6 €.

Odporúčaná cena jedného výtlačku - 1,5 €;

v predajniach Lúč a SSV - 2 €.

Objednávky na predplatné: novehorizonty@gmail.com

Klub priateľov Ferka Skyčáka:

Je občianske združenie katolíckych intelektuálov, zaregistrované Ministerstvom vnútra SR dňa 8. augusta 2008 pod číslom spisu VVS/1-900/90-32348. Základné zásady sú zverejnené na webovej stránke <http://www.novehorizonty.sk>.

Sponzorské príspevky môžete poslať na tento účet:

4390017104/3100.

Prosíme Vás taktiež, aby ste nás o svojom dare upozornili aj prostredníctvom emailu, aby sme sa Vám mohli poďakovať.

Pokyny pre prispievateľov:

Štruktúra štúdie

Kvôli jednotnému charakteru časopisu je nevyhnutné rešpektovať nasledujúce pokyny. Štúdia musí začínať odstavcom s nadpisom *Náčrt problému*, v ktorom autor predstaví problematiku a najmä zreteľne vysvetlí, čomu sa v štúdiu bude venovať a prečo je táto téma zaujímavá. Nasleduje samotné jadro štúdie, ktorú je kvôli prehľadnosti potrebné členiť podnadpismi na menšie celky. Podnadpisy netreba číslovať. Stačí zvýrazniť tučným typom písma. Štúdiu je potrebné ukončiť záverečným odstavcom s nadpisom *Záver*, v ktorom autor načrtne možné riešenia. Štúdia musí obsahovať poznámky pod čiarou a bibliografiu za textom štúdie.

Pri písaní štúdie je potrebné brať do úvahy, že cieľovou skupinou je katolícka inteligencia a čítajú ho najmä laici. Tomu je potrebné prispôbiť vyjadrovacie prostriedky, rozsah štúdie a náročnosť štylizácie. Poznámky pod čiarou je potrebné využiť na vysvetlenie pojmov, ktoré nemusia byť jasné (napr. krátka charakteristika osobnosti z danej oblasti, ktorá neodborníkovi nemusí byť známa).

Vzor celkovej štruktúry štúdie:

- Názov štúdie v slovenčine
- Názov štúdie v angličtine
- Abstrakt v angličtine
- Náčrt problému
- Samotné jadro štúdie členené podnadpismi na menšie časti
- Záver
- Bibliografia
- Meno a priezvisko autora, adresa pracoviska, e-mail
- Profesný životopis

Formálna úprava textu:

Vzhľad stránky - okraje: horný 2,5 cm, dolný 2,5 cm, ľavý 2,5 cm, pravý 2,5 cm

Typ písma: Times New Roman

Veľkosť písma: 12

Riadkovanie: jednoduché

Rozsah: 4-8 strán

Všetky štúdie sú recenzované.

